

.....
181.671 OSZK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

3

Mr

SZUPER KÁROLY
SZINÉSZETI NAPLÓJA

1830—1850

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

VÁLI BÉLA

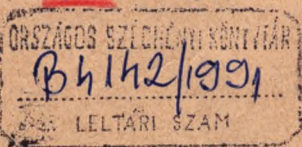

BUDAPEST
AIGNER LAJOS KIADÁSA

1889

181.671

(R
2)

ELŐSZÓ.

Színészeti irodalmunk emlékiratokban és naplókban oly szegény, hogy nemcsak egyes magyarországi város vagy országrész színművészetét tanulmányozó történetbúváraink akadnak lépten-nyomon oly hézagokra s megszakadt értesítő nyomokra, melyeket emlékiratokból vagy naplókából, mint segédforrásokból más művészetág történeténél pótolni lehet, de hazánk, azaz az országos színészettörténetnek kutatói is, még a legközelebbi multban történt események felől is több ízben kénytelenek azon sajnálatos nyilatkozattal állani elő, hogy a tárgy természeténél fogva erről vagy amarról az egykorú hirlapok nem emlékeztek meg, emlékiratok vagy naplók pedig nem irattak azok által, a kik közvetlenül érdekelt felek gyanánt állották körül az immár feledésbe merült eseményeket lefolyásuk közben.

Maig csak két jelentékenyebb értékű és nagyobb terjedelmű színi-emlékiratot bírunk : az egyik Dériné Naplója, a másik Molnár György Emlékiratai. Mindkettő rendkívüli gazdag anyagot tár elénk. Tárgykörükre nézve ezek mintegy kettészakított fonalat látszanak képezni ! Ugyanis Dériné Naplóiban az 1808-tól 1838-ig terjedő korszakot tárgyalja meseszerűleg szépen, míg Molnár csak 1849-től kezdve tárgyalja behatóan színészeti élményeit. E kettő közé helyezem én *összekötő kapocs* gyanánt Szuper Károly 1839—1849-ig terjedő naplóját.

Szuper Naplója — mint az olvasó láthatja — oly kellemesen előadott, egyszersmind oly változatosan és élénken ecsetelt korszépeket nyújt, hogy valóban Dériné Naplóihoz hasonló kedveltségre méltán igényt tarthat. Ha pedig történetírói szempontból tekintjük, és e napló történeti használhatóságát értékeljük, az esetben lehetetlen elballgat-

nunk azt, hogy míg Dériné Naplójában egyetlen tájékoztató vagy útbaigazító évszámot nem találunk, azalatt Szuper naplójának minden sora mint évszám által jelölt mozzanat leírása sokoldalúlag tájékoztathatja a kutatót, több egykorú és pedig Petőfi színészkedése, Kossuth pozsonyi szereplése stb. események új világítása, illetve felderítése közben is.

Dériné és Molnár kitűnő emlékiratainak összes jó tulajdonait magában foglalja Szuper Naplója. Legbecsesebbnek nevezhető azon jelenség Szuper művében, hogy ép úgy mint Molnár György szellemes és részrehajlatlan lélekkel írt emlékirataiban oly anyagforrást őrzött meg az utókor számára, a melyet csak akkor fognak helyesen és arányosan méltatni, ha a hazai jelentékenyebb városok színpártoló bizottságai, a német és olaszországi nagyobb városok példája szerint megiratni kezdik kebelbeli színészetük történetét. Hogy pedig ezen idő nincs távol, azt több jelenség remélleni engedi!

Budapest, Kolozsvár, Kassa, Nagyvárad, Debrecen, Komárom, Pozsony városok jó példái bizonyára az illetékes körök, azaz egyes városok színpártoló bizottságainak figyelmét lehetetlen hogy elkerüljék, lehetetlen továbbá, hogy *a legközelebbi években lejáró század évét a városainkban divó magyar színészetnek — egy kisebb-nagyobb monographia által meg ne örökötsék!* Az ily monographiák által az egyes városok önmaguknak emelnek egyrészt — a kebelükben virágzó nemzeti intézmény viharos multjának felderítése által — emlékoszlopot, *másrészt pedig egyengetik és lehetségessé teszik az országos színészet legújabbkori történetének megírását is!*

Meg vagyok győződve a felől, hogy ez apróbb monographiák szerzőinek, nemkülönben az országos színészet történetíróinak Szuper Károly becses tartalmú naplói közzétételével és sajtó alá rendezésével ép oly hasznos forrás-munkát nyújtottam, mint a mily kellemes és érdekes olvasmányt kézbesítettem a színészet kedvelőinek, kik Dériné és Molnár emlékiratait olvasva, érdeklél kísérik a legmagyarosabb nemzeti intézmény kisebb-nagyobb hőseinek tragikomikus küzdelmeit az idegen szellem és a szellemi közönyösség ellenében!

Budapest, 1886. augusztus 2.

VÁLI BÉLA. *

SZUPER KÁROLY SZÍNI NAPLÓI 1821—50.

1821-ik év május 28-án születtem Halason, melynek főgymnasiumában végzém tanulmányaimat is, egész a bölcsészetig, a midőn atyám, ki városi tanácsos volt, kiterjedt tulajdona és haszonbérben bírt gazdasága kezelése végett, kedvem ellenére, maga mellé vett. Atyám bármint igyekezett is velem a gazdaságot megkedveltetni, lelkem a prózai gazdaság foglalkozásaitól szünetlen a szépirodalmi művek olvasásához vonzott s valóban két évi kényszerű-kedvetlen gazdasági életem ideje alatt több tanulmányt merítettem szorgalmas olvasásom által, mint tiz évi iskoláztatásom alatt, mely időben a meddő latin nyelv begyakorlásával ölték el bennünk a tanulási erőt és kedvet. Színészeti vonzalmam már gyermekkoromban jelentkezett, s valóban mikor felcseperedtem, már oly nélkülözhetetleneknek tartottam a színház látogatását, hogy ha szöknöm kellett is, de mégis megnéztem minden előadást. Atyám felvilágosodott ember lévén, a színészetet már akkor nyelvünk pallérozójának s nemzetiségünk egyik fentartójának tartván, nem csak hogy ő maga szívesen látogatta a színházat, de a színház folytonos látogatását gazdasági két évem alatt nem csak hogy szívesen elősegíté, de alkalmat nyújtott az egykorú színirodalom összes termékeivel való megismerkedésre, sőt kedvvel fogadta és támogatta azon műkedvelői előadásokat is, a melyeket a halasi deákokkal, volt tanulóársaimmal rendeztem.

1837 télutó havában tettem első nagy útamat és pedig Debrecenbe. Az út szörnyű bajokkal járt s teljes hat napot vett igénybe a nagy sár miatt. Vesződéseimet azonban hamar feledteté debreceni tógás diák bátyám, ki első este mindjárt színházba vitt, hol Fáncsit láttam mint vendéget föllépni «a 30 éves kártyásban», kinek a művész-i játékát sohasem feledtem el.

1838-ban ősszel vitt fel atyám Pestre az előző évben megnyílt nemzeti színház megnézése végett. Hét napot töltöttünk Pesten, s ezalatt megnéztük minden nevezetességeit, de nekem legtöbb élvezetet nyújtott a színház, hol három előadást láttam: u. m. «Ismeretlen nő» operát Schodelnétől, «Kronsteini harcjátékot» Komlósinéval,

és az «Örökké» című vígjátékot, melyben László és Lendvainé művészetét csodáltam meg. E három előadás elég volt, hogy a színészet iránti szenvedélyemet egészen felfokozza, azonban a felől még nem is gondolkoztam, hogy valaha én is e pályára lépjek. ismervén ezen pálya kellemetlenségeit, tudván ezen pálya iránt általános előítéleteket s azt, hogy szüleimnek (kik túl voltak minden balítéleten) egészen más céljai voltak irántam!

1838 december havában érkezett Halasra Fekete Gábor színigazgató társasága s én hű látogatójuk s a derekabbaknak jó pajtásává lettem. Egy újabb és nagyobb darab előadása alkalmából felkérte Fekete atyámat, hogy engedné meg nekem egy másodrendű szerep elvállalását. Így léptem fel 1838 ik évben a karácsony előtti vasárnap legelőször színpadra Fekete Gábor «Sobri» című művében és pedig egy haramia szerepében; mit azonban csak a próbán vettem át s nem készülhettem rá eléggé, el lévén foglalva az öltözék beszerzésével is. Érdekes volt ezen szerepre való készülésemben az, hogy midőn délután hangosan tanulgattam szerepemet, atyám a szomszéd szobából átjött és figyelmeztetett, hogy miért szavalok én egy haramiát úgy, mintha az hős volna. Intett, hogy tegyek különbséget a hős és haramia közt. Elszavalta előttem szerepemet. Mind e mellett rövid lévén az idő az elkészüléshez, szerepemben elakadtam, ez azonban színészet iránti szenvedélyemet nem hogy le nem hangolta, sőt inkább fokozta, felsülésemet a színészek gondatlanságának tulajdonítván, az utolsó percekben utalván rám a nem éppen csekély szerepet. Ez alkalommal láttam először az igazgatóné testvérét: Antóniát, ki később nőm lett. Ekkor látogatóban volt testvérénél Szabadkáról, s ő is mint műkedvelő lépett fel, egy nappal előbb, mint én. Másodszor a «Természet Leánya»-ban léptem föl Jancsi inas szerepében. Időm lévén a készülésre, második szerepem már sokkal jobban sikerült. Sőt nekem is jobban tetszett, mert furfangos jelleménél fogva közelített a komikumhoz, mihez én ugyanakkor még semmi kedvet sem éreztem, csak hogy az önkéntelenül tört ki belőlem, megmutatván előre, mely szerepkör leszen sajátom. Ezen szerepben földieim ki is tapsoltak s ez első taps és kihívás volt azon varázserő, mely engem a színészethez kötött. Ezeken kívül még Halason mint műkedvelő a «Tolvajkulcs; Jegyzőkönyv; Gyászvitézek; Aline és Notre-Damei Harangozó» egy-egy szerepében léptem föl. Midőn utolsó előadásunk volt, és én a ruhatárból kapott öltönyt, az igazgató neje visszatartóztatott s férjével együtt elővévén szónoki tehetségüket, mindent elkövettek a végből, hogy engem tagjaik közé lépésre bírjanak. Mire egyszerű válaszom az volt: «hogy engem a színészi pályára újoncozzanak, nem kell rábeszélés, mert ez szenvedélyem, de sokkal jobban tisztetem atyámat, hogysem ebbeli tervemnek csak előhozásával is megszorítsam». «Hacsak ez a baja amice,

úgy nincs semmi baj — válaszolá az igazgató — atyját, mint felvilágosodott embert én meg fogom nyugtatni». Nyughatatlan éjet töltöttem. Reggel atyám szobájába mentem s kijelentém, hogy a színipályára óhajtanék lépni, ha megegyezését kinyerhetném. Atyám úgy látszik többszöri fellépéseim után el volt készülve s ellenvetéseit a legerősebb érvekkel támogatá, egyszersmind pedig feltárta a színészeti pálya legkellemetlenebb oldalait is, hol nagyon kevés rózsza, de annál több tövis terem. Arany tanácsok voltak azok, de szenvedélyem mindent legyőzött. Ajánlta a gazdászat örömeit, majd megígéré, hogy elküld a keszthelyi georgiconba, vagy ha jobban tetszik a kecskeméti felsőbb tanintézetbe; midőn kijelentém e szép ajánlatok ellenében, hogy szenvedélyem onnan is a színészethez vezetne, belátván azt, hogy érvelése és rábeszélése eredménytelen, e szóval tört ki: «Menj tehát a nyomor élébe! Hívd hozzám a directort!» Mily örömmel hureoltam a térdig érő sárban a hórihorgas embert a fogadóból házunkhoz, hol atyámmal bezárkózva egy óránál tovább tanácskoztak, mit nekem nem volt szabad hallani; csak mint deliquens vártam a mellékszobában az ítéletet. Mint később megtudám, mindent igen jól végeztek el együtt, még azt is megállapították, hogy 25 forint legyen havi osztályrészem s a directornál legyen kosztom! Én voltam a legboldogabb, pedig akkor tettem le boldogtalanságom s gondjaim alapkövét. Három napig tartott a búcsú hol egyik, hol másik rokonomnál, negyedik napra virradóra sirva elválván anyamtól és testvéreimtől, elindultam atyám kocsián Szabadkára.

Szabadkán 1839 január 12-én léptem, mint szerződött színész először színpadra Szigligeti «Dienes» című drámájában, mint őrtiszt és összeesküdt. A társulat akkori tagjai voltak: Fekete, Gyöngyösi, Berzeviczi, Marosi, Boér, Kemény, Feketéné, Berzevicziné, Telepiné, Eőz Lóra és Ligeti színlaphordó, később Antónia is társulatunk tagja lett Szabadkán, kivel minthogy testvérénél ebédeltem, hamar megismerkedtem. Különben sem tudván megszokni az egykorú színészek rendetlen életmódját, mely többnyire korcsmázásból és kártyázásból állott: simulékonyabb voltam a női társasághoz és időmet legtöbbször az igazgatóéknál és a többi nők színészeknél töltém; legtöbbször felolvasásokat tartottam a nőknek s iparkodtam velük megismertetni irodalmunk jelességeit s ezáltal mind a magam, mind az ő színi tehetségüket szélesbíteni. Rendről vagy pontosságról szó sem lehetett Fekete Gábor társulatánál. Ő maga szenvedélyes vadász lévén, próbára csak elvétele tévedt be, a szerepeket rendszerint csak a próbán osztogatták ki, sőt nem ritkán az előadás előtti napon nyomták kezembe a darabot, hogy írjam ki belőle szerepemet. Ilyen rend mellett keserves volt az előhaladás; különben játékműsorunk is örökké egy volt: 10—12 darabból állt az egész. Ez félig-meddig, illetve a főbb szerepek be voltak tanulva, a többivel aztán nem sokat gondoltak, a mire nem jutott ember, azt mint nekem adták.

En aztán szépen rá szoktam, hogy egy öltözetben elmondtam mind, legfeljebb is annyit változtattam magamon, hogy egyik szerepre bajuszt pingáltam, a másikinál pedig letörültem. Maskirozást úgy sem tanulhattam egyiktől sem, ruhát sem változtathattam, mert a ruhatár egypár rongyból állt mindössze is, melyet a színészek éjjel ágyneműnek használtak, nappal ezek voltak a director vadászebeinek alomjai, este aztán összevissza tűztük-férceltük, hogy valahogy felvehessük. Csupán csak Boérnak volt egypár meglehetősen öltözete magának, mint szerelmes színésznek, a miért aztán néki 5 forinttal több fizetés járt. Trikója is csupán neki volt, egyetlen darab, mire rendkívül büszke volt. Ebben játszott a német rittert, magyar történelmi hőst stb. mindent, míg aztán nekem is küldött Pestről juratus bátyám egyet. s ezt használta aztán az egész társaság, míg csak rongyokra szakadt.

Bajára március 29-én mentünk át. Itt sem volt jobb dolgom, miután soha sem láttam a kialakult fizetésből egyetlen krajcárt sem. Végre is, miután hazulról hozott ruháim, kiváltképen csizmáim[•] nagyon kopásnak indultak, néhány napi küzdés után rá tudtam magamat venni arra, hogy igazgatómát megszólítsam egy pár csizmatalpálás áráért, s csodák csodája, ő adott 30 váltógarast. Ez volt az első pénz, mit négy hó alatt színi keresményemből kaptam. Rögtön megrendeltem csizmám talpaltatását. Ezzel azonban igen szerencsétlen voltam. Szegény kezdő színész lévén, többed magammal kellett laknom egy szobában, hol laktársaim pajtásai szoktak összegyűlni kártyázni. Még volt anyám küldeményéből öt garasom az egy talléron felül s elgondoltam, hogy jó leszen szerencsét próbálni, hátha nyerek! Rövid idő alatt vége lett összes pénzemnek. Ez volt, mint kezdő színésznek legelső és legnagyobb keserűségem, még az öngyilkosság is eszembe jutott, s rettentő desperatióval ültem ki lakásom elé, borzasztó búval csüggesztve le fejemet, mert azt remélni, hogy directorom még egyszer megszánjon, s még egyszer adjon talpalásra 30 garast, a legnagyobb képtelenségek közé tartozott. Egy hétre jött a vásár, mely alatt oly szép jövedelmünk volt, hogy az igazgató még arra is rászánta magát, hogy a vásárkor a «Dienes» című darabbeli Béla királynak új fekete manchester dókát szabott, s nekem is juttatott talpalásra valót. Május 6-án indultunk el Bajáról, a Dunán egy ladikon mentünk Bátáig, onnan 7-ikén kocsin Szegzárdra, a követválasztás alkalmába bízván, de csalatkoztunk. Ekkor keltem át először a Dunán, s különösen elbájolt a dunántúli vidék szépsége. Május hóban ez táplálta lelkemet s feledtette velem a napról-napra erősebben súlyosodó szűkséget.

Földvárra május 25-én mentünk át, hol mindjárt kijelenté igazgatóm, hogy ha boldogulni akarok a színészetnél s óhajtom, hogy fizetésemet feljebb emelje: építsek színpadot, diszítsem fel azt, írjam meg a színlapokat és hordjam is szét azokat, mint legfiatalabb tag, minthogy most a színtársulatnak nincsen színlaphordója. A színlap-

írást és díszítést csak elvállaltam, mert azt magam is óhajtottam, hogy színpadunk díszes és rendes legyen, s mindig figyelemmel néztem a színpadépitést és díszítést, s bár sohasem próbáltam, hozzáfogtam, s oly ügyesen elkészítettem színpadunkat, a mint sem én, sem igazgatóm nem hitte volna előre! A színlapokat is megírtam s addig ösztönöztek társaim s igazgatóm, hogy csak addig hordjam el azokat, míg színlaposztót kapunk, hogy végre erre is rászántam magam, de ezt aztán rövid idő múltán félbe hagytam. Földváróról a társaság Kaposvárra szándékozván, a megyegyűlésekre, melyek augusztus hónap tartattak, Fekete előre ment intézkedni, s a társulatot Komáromi Samura bízta, mint rendezőre, ez felhasználván az igazgató távollétét, complotot csinált a tagokkal s felszedve a bérletpénzt, egy szép reggel (július 28-ikán) felkerekedett. Elvitte a társulatot, pénztárt, kellékeket, ruhatárt s nekünk nem hagyott mást, mint adósságot. Öten maradtunk mindössze, u. m. Feketéné, Antónia, Eőz Lóra, Boér és én. A szökevények elillanása után rögtön általános zűrzavar keletkezett. Miután híre terjedt rögtön a városban hogy a színészek megszöktek, omlott a sok executio az igazgatóné nyakára s hatóságilag lepecsételték mindenét. Ránk jött a deszka-kereskedő is, ki színikörtünk építéséhez a sok deszkát kölcsönözte, hogyha már nem fizetünk semmit deszkái használatáért, legalább bontassuk le és vitessük haza. De nem volt egy garasunk sem, a mivel lebontathattuk volna, így tehát magunk fanyalodtunk neki Boérral. E részben eleget tettünk ugyan, de helyzetünk a többi adósság miatt valóban kétségbeejtő volt. Ekkor érkezett a segély Feketétől, négy hosszú kocsi Kaposvárról s egy úri ember pénzzel, hogy magával vigye a társulatot. Miután alig maradtunk öten, Fekete vadász-ebeite pakoltuk fel a szekerekre, actorok helyett. Szörnyű hőségben érkezünk meg Kaposvárra, de nagyobb hősege lett ott igazgatónk-nak a hús szobában is, midőn tudtára adtuk Boérral, hogy az egész társulata most csak kettőnkből és családjából áll. Az ajtót ránk zárta, hogy a szó ki ne hallatszék, s csukott ajtó mellett kellett elbeszélni Komáromi aljas elillanását. Eljöttek a nagygyűlés napjai s mi szobába bújva lappangtunk, nehogy kérdezősködjének tőlünk, hogy miért nem játszunk? Végre is rámentek igazgatónkra, s ki kellett vallani az igazságot, hogy bizony mi összesen hatan maradtunk, de a mások gazsága miatt, s így képtelenek vagyunk előadásokat tartani. A közönség azonban rábeszélte minket arra, hogy apró darabokkal lépünk fel, csakhogy esténként némi szórakozásuk legyen. Így csaknem az egész augusztus hónapot kihúztuk apró darabokkal s dús aratásunk volt a nagy gyűlések alatt, melyek végeztével Fekete kocsira ült s elment felkeresni a szökevényeket, s meg is csípte őket Szegzárdon megexequáltatta, sőt megfizettette velük még az üresen Kaposvárra visszatérő kocsik díját is. Onnan aztán útját Fehérvárnak vette, hol tagokat szerződtetett.

1840 szeptember 3-ikán Munkácsi és neje, Szalay és neje Kétszeri és Győri-Czakóval szaporodván társulatunk, egyesült erővel kezdtük meg újra előadásainkat s a közönség is gyarapodott a pártfogásban, úgy hogy októberben Fekete Pécsről hozathatott néhány új tagot, s végre 1840 február 4-én Lendvai jött hozzánk vendégszerepekre, ki ekkor volt művészete tetőpontján. Nem győztem eléggé csodálni, mint kezdő színész, s ő maradt örökös ideálom, mint szerelmes színész, kihez hasonlíthatót soha nem láttam azóta sem a magyar, sem a német művészek közt. Kaposvárott kissé jobbra fordult az én sorsom is. Csekély fizetésem rendesen kiadatott, sőt itt már jutalomjátékot is kaptam, s minthogy már némileg bejutottam a közönség kegyébe, jutalomjátékom mindenekfelett jól jövedelmezett, úgy hogy egészen felruházkodtam belőle. Általában itt jó és vig napjaink voltak. Színészetünknek ekkor leginkább az akkori forrongó megyei élet adott lendületet... Végre farsang végére újra kitört közöttünk a színészforradalom. Munkácsi tűzte ki a zászlót s úgy elverbuválta a tagokat Feketétől, hogy egyedül én maradtam az igazgató híve, mert én erősen hittem azt, hogy nekem nem is szabad elhagyni Feketét s más társulathoz szegődni, vagy jobb sort keresni, miután atyám által ő reá vagyok bízva. Magam mellé verbuváltam én ekkor egy kicsapott diákot s egy csavargó iriokot s így lettünk összesen Feketéné és testvérével együtt hatan s elmentünk Szigetvárra terjeszteni és bámultatni művészetünket, de csakugyan méltányos volt a közönség irántunk, mert nem nézte meg silányságainkat; mert a mellett, hogy kezdők voltunk, igazgatónk semmit sem gondolt velünk, most is csak vadászni járt naphosszat s több aggodalmat tanusított egy Kaposváron maradt kölykes agara iránt, mint irányunkban. El is küldte egyik újoncunkat, a ki egyszerismind színlaposztó is volt, azon agárért, s míg ez aztán odajárt gyalog az agárkölykökért, mi hevertünk s nélkülöztünk, mialatt igazgatónk mindegyre vadászott! Megjövén színlaposztónk a hátára kötve cepelt puttonnyal, melyben az agárkölykek voltak, még egyszer szerencsét akartunk próbálni s elmentem Feketéhez, mielőtt vadászni indult volna, hogy rendezzen előadást, mert másképen éhen veszünk el. Ugy látszott, hajlott szavamra «Irjon csak amice — mondá odavetőleg — formulát a «Speculatio pénz nélkül» című darabból; írja meg egyúttal a színlapokat is és hordassa ki. Próbáljanak és este játszani fogunk». «De hát a rendezés?» kérdém én! «Majd a feleségem elvégzi», felelt ő s már puskáját és vadásztarisznyáját emelte, hogy megint láthatlanná tegye magát egész napra. «De hiszen igazgató úr, azon darab igen rövid lesz egy estére s nem fogja kielégíteni a közönséget.» «Hát írjanak a színlapra valami tableauot — válaszolá ő — aztán elegendő leszén». «De uram, én nem tudok semmiféle tableau sem.» «Eh, az legkönnyebb, írják csak oda: «Dienes a pártos nádor lefejeztetése» punctum!» «Hiszen uram,

Dienes nem fejeztetett le, hanem szemeit szúrták ki.» «Csak ne okoskodjék amice, tegye csak a mit mondtam.» «De hát aztán hogy legyen az?» «Majd meglátja estére; ha megjövök, elrendezem.» Már ekkor künn volt az ajtón; még egyszer megcirógatta kölykes agarát. «Szegény állat, sokat szenvedtél úgy-e, míg nem láttál?! Ennek a párának édes fiam, különösen jó puhára főzettek egypár font húst, hadd erősödjék meg», mondá nejéhez s magához szólítva izmos vizsláit, eltünt. Boldog állat! Fekete összes társulata nem látott a legközelebb lefolyt két hét alatt egy pár font főtt húst! Este előadtuk a «Speculatio pénz nélkül» című darabot imígy-amígy, melynek végeztével a közönség csak megmaradt ülőhelyén és várt. Fekete csodálkozva kérde tőlem, hogy mire vár a közönség, s miért nem indul haza? Hát a tableau! felelém. Ekkor jutott eszébe először, hogy ő tableaut is hirdetett. «Most mit tegyünk? — kérdém én.» «Csak öltözzenek fel amice rögtön magyar costumbe, míg én elszaladok a patikába görög tűzért!» Felöltöztünk úgy a hogy tudtunk, illetőleg a hogy lehetett, rögtönözve, a gadrobenak csúfolt rongyokba, míg Fekete a gyógytárból visszaérkezett, magával hozván két csizmadia legényt. Kiválasztotta közülünk az egyik újonc színészt, a ki stikkelt nadrágban és fakó tógába volt öltözve róka-prémes kalppal «No amice — mondá — maga lesz Dienes a nádor, mert maga jól néz ki, csak kár, hogy bajuszt nem festett; no nem teszen semmit, csak álljon ide közepre, önök pedig barátaim — szól a csizmadiákhoz — fogjanak íme egy-egy kardot a kezökbe, ez az úr majd lehajtja fejét és vágják le!» A két csizmadia legény elakart szaladni, úgy megijedtek, hogy milyen gonosz helyre hozták őket, hogy gyilkosságot akarnak velők elkövetetni! «Hisz ez csak komédia, barátim — nyugtatá meg őket Fekete, csak úgy tesznek, mintha vágnák, de azért nem vágják ám. No amice csak hajtssa meg a fejét. A gyertyákat pedig el kell oltani, hogy a görögtűz hatása nagyobb legyen!» «Hát én mit tegyek?» kérdém Feketét, mialatt még ő is magára rántott valami rongyot pantallonjához. «Mi amice ketten intrikus pofát vágunk, s két oldalt leskelődünk, németes öltönyünkhöz ez épen illeni fog. No megvagyunk? Igen? Most húzzák fel a cortinát!» Felhúzzák a függönyt. Pokoli sötétség tátong a közönségre, mely a hosszú és türelmet fogyasztó várakozás után azt hitte, hogy valami nagyon szépet fog látni. A cigányok mindegyre húzták a szép szomorú melódiát, mit már tudtak, hogy a tableauhoz szükséges, a korom sötétség azonban csak nem tágit, bárha a directorné teljes erővel gyújtogatja a görögtűzet, de az nem akar sehogysem meggyulladni. A közönség tombolása rábírja az igazgatót arra, hogy végre ott hagyja gyilkos Stellungját s kiugrik, hogy segítsen feleségének meggyújtani a görögtűzet. Végre a közönség beleunva a sikertelen várakozásba, mialatt untalan erős ócsárlásokkal illették az igazgatást — elindult hazafelé. Az eltávozók közül

egy vastag pék mester jött segítségünkre, kinek hozzájárulásával sikerült is meggyújtani a görögtüzet, mikorra Dienesünknek megfájdult a nyaka, a csizmadiáknak is a karja s ott hagyták állásukat. A mint Fekete észrevette, hogy tüzet fogott a világítóanyag, hirtelen felrántja a kordinát, a vastag pék pedig megfélemlkezve a tervezett tableau komolyságáról, kirohan a színpadra s onnan kezd kiáltozni, hogy «jöjjenek vissza, mert meggyulladt a görögtűz». De biz ekkor már csak néhány gyerek és cigány volt a színházban s azok jót nevettek velünk együtt a görögtűzfénnyel megvilágított pék vastag alakja felett! Ez esemény után nem is nézett felénk senki Szigetvárott, végre én is átláttam, hogy nincs többé vesztegetni való időm Feketével; türtem, szenvedtem vele eleget, nem tántorodtam iránta való hűségemben s elgondolám, hogy elmegyek néhány hétre haza Halasra, onnan pedig valamely jóra való társulathoz. Öszintén előadván tervemet, 30 frt fixumot és jutalomjátékot ígervén, rábírt arra, hogy Atádra, onnan pedig Csurgóra elkísérjem, hol szívesen látott vendégek voltunk.

Május elején Fekete színésztoborzó útra indult, mialatt mi négyen hátramaradtak néhány apró darabot adtunk elő, s egyesülve az újonccokkal Csáktornyára mentünk, miután azonban itt helyiséget nem kaphattunk, bementünk Horvátországba, hol igen szívesen látott vendégek voltunk és igazi testvéri szeretettel karolták fel a horvátok a magyar művészetet, különösen táncos előadásaink tetszettek, melyeket az akkori leghíresebb táncos Fitos rendezett; hátha még énekes előadásokat tarthattunk volna, melyek akkor a vidéki magyar színésznél még nem igen divatoztak! Varasd volt főállomásunk, hol roppant közönség előtt szabad ég alatt adtuk Sobrit. Innen gyakran kirándultunk a fürdő-évad alatt Toplicára és Csáktornyára. Horvátországban két út állott előttünk: vagy bemenni Zágrábba, vagy visszatérni Zalába. Győzött honvágunk. Zala-Egerszegen Munkácsi társulatával jöttünk össze s a zalamegyei nagygyűlések alatt ott együtt működtünk esténként; nappalónként pedig hallgattuk Deák Ferenc kitünő beszédeit, melyekben ismerteté a bevégezett országgyűlés eredményeit. Egerszegről Körmendire s innen Szombathelyre mentünk, a honnan, miután megvált tőlünk primadonnánk Kálmánné és első szerelmesünk Kálmán, kénytelenek voltak kisebb helyekre menni u. m. Mihályiba, Csomára stb. Mikor legnagyobb volt szegénységünk s legkétségbeejtőbb helyzetünk, Feketének akkor jött legvakmerőbb gondolata, — ez különben neki szokása volt, — hogy t. i. bevigye társulatát Győrbe, mely városban már a legjobb magyarországi, sőt több előkelő bécsi német társaság is megfordult.

Győrbe 1840 október havában értünk a legnagyobb szegénységgel küzdve, elannyira, hogy az egész társulatnak mindössze csak öt garasa volt, melyen Csomán némi élelmi szert vettünk. Fekete

beállította egész társaságát az újvárosi «Nádor» vendéglőbe, hol aztán néhány napig kontóra ettünk-ittunk, s midőn szállást fogadtunk jóremény fejében, otthagytuk bagázsiankat a vendéglőben. Este a német operatársaság kegyelemből bebocsátott fényes előadásai megtekintése végett, mi ép annyira megbámultuk készleteik fényességét, mint a hogy megörültünk annak, hogy ők Győrből téli állomásuk elfoglalása végett utolsó előadásait tartották odaérkezésünk napjaiban. Mi a német színtársulat eltávozása után rögtön megkezdtük előadásainkat. «Salusso Ceronával». Egy garas tiszta jövedelem maradt a költségek kifizetése után első bevételünkből! Hát még az előadás? Sem volt primadonnánkat, sem férjét Kálmánt nem tudtuk visszanyerni társulatunkhoz, pedig itt vártak már minket Győrött, de dacára, hogy látták, vagy tán épen mivelhogy látták tehetetlenségünket, oly követeléssel álltak elő, mit nem teljesíthettünk! Előadásunk nem volt egészen silány; mert Deési mint Quido eleget orditozott, ekkor pedig még kelendő portéka volt a coulissaszakgató szavalt, Feketéné is ügyesen mozgott, de a kiállítás volt rendkívül nyomorúságos. Rongycafatokba voltak burkolózva a marquise-k és grófok, a kíséret egy cédulahordóból állott s az egész személyzet alig tíz egyénből, kik ha a színpadon voltunk is egyszerre, megszokván a falusi színpadokon, összebújtunk egy csoportba. Én nagyon furcsán néztem ki. Remete szerepet adtam egy kifordított rongyos köpönyegben, birkagyapjú szakállal és öreges parókával. Ilyen volt első fellépésünk a győri színpadon a fényes német társaság után. Hanem aztán jött is ránk olyan bírálát, mit sohasem felejték, a szelidebb kitételek közül való ez az idézet: «Az ilyen kaszakapa kerülőknék, legkisebb büntetése volna egy heti börtön». Es mégis mi lett belőlünk? Ezen színtársulat alapította meg a győri színpadon a magyar színészetet, s elmondogatták nem sokára, hogy még ilyen jó magyar társulat nem volt soha Győrött Vasárnapi és keddi előadásunkra kiosztogattunk vagy 80 szabadjegyet a fiatalság közt s előszedtünk egy pár vígjátékot, a minek jobban megtudtunk felelni. Lett aztán taps és kihívás. Midőn e fölötti örömünkben a keddi előadás után egy kis korcsmában mulatnánk, úgy éjfél felé benyitja az ajtót egy köpenybe burkolt férfi ezen szavakkal: «Kell-e színész?» Egyszerre többen felkiáltánk «Lendvai!» Egészen váratlanul meghasonolván Egressivel Pesten, Lendvai otthagyta a nemzeti színházat s vidékre jött vendégszerezpelni. Legelőször Győrött kívánt fellépni, hol még sohasem működött. Rendkívül kedvesen fogadta őt a közönség és színésztársulat. Nálunk is maradt három hétig 8 frt fellépti díjjal, mely idő alatt Hevessi társasága keresztül utazván Győrött, ennek jobb tagjai is hozzánk csatlakoztak, Lendvai rendezése alatt, dús jövedelmeink mellett, annyira gyarapodott társulatunk művészi ereje is, hogy elismerve azt, miszerint eddig a győri színpadon egyetlen ily jó magyar társulat sem működött, részvénytársulat

alakult Győrött, mely elhatározta részvények által biztosítani társulatunkat a jövő bőjtől kezdve, mely részvénytársulat nem csak hogy fennállott s biztosította a magyar színészet léteét Győrött néhány hónapig évenként, de a német város megmagyarosítására is nagy befolyással volt. Később Megyeri is eljött hozzánk hosszabb vendég-szereplésre Győrbe, ő azonban korántsem tudta azon lelkesedést előidézni, mit Lendvai. El is hagytuk Győrt s Megyerivel átköltöztünk Komáromba, hol három heti időzésünk után a beállott farsang következtében a táncvigalmakhoz elharác-olták tőlünk az egyetlen termet, s mi kénytelenek voltunk pesti vendégünkkel tovább vándorolni.

Szönybe 1841 január végén költöztünk át Komáromból gyalogosan a Duna jegén, s miután a kegyetlen hideg dacára nem volt tanácsos a jégén kocsival átjönni, Szönyben pakoltuk fel kocsijainkra holminkat, s onnan három napig tartó zord hidegben vándoroltunk el Szombathelyre. Ez utazás kellemetlenségét Megyeri kedves humora enyhítette, ki midőn látta, hogy a hideg miatt majdnem meggémberedünk (kivált azon része a fiatalságnak, melynek téli gúnyája nem volt a legvastagabban kibélelve) így szólott: «Ejnye fiúk, micsoda léhaság az? Szálljatok le rögtön, menjünk gyalog s majd felmelegszünk». Leparancsolván a kocsiról, maga köré gyűjtötte a társaság ifjabb férfitagjait s előszedte kedves anekdotáit. Elgyalogoltunk aztán vele mértföldeket is, s nem jutott eszünkbe a kedves öreg mellett a fagyasztó hideg. Néha-néha be is vezetett egy-egy útszéli korcsmába s megitatott velünk egy kis meleg bort vagy papramorgót. Vezérlete alatt nekimentünk volna a Jeges-tengernek is. Ezen időszak volt fiatal színészkoromban a legtanulságosabb. Megyerivel való pályázásom nagyon elősegítette színészi előhaladásomat, neki én igen sokat köszönhettem. Komikus alakjai, mesteri körvonalai egy új világba vezettek. De nemcsak tőle tanulni, de vele társalogni is csupa élvezet és gyönyör volt. Szombathelyen húztuk ki azt az időt, míg a bőjtre vissza kellett mennünk Győrbe, hol a részvényes társulat igazgatósága egyrészt kedvet akart ébresztetni a magyar színészet iránt részvényesei körében, másrészt meg akarta mutatni, hogy tudja is pártolni, akarja is segíyezni a színészetet — az esetben, ha az érdemesnek mutatja magát erre. Vendégeink voltak a nemzeti színháztól Győrött Lendvainé, Egressi Gábor és Laborfalvi Róza. Vendégjátékosaink figyelemmel kísérése s kivált Megyeri tanácsai és alakításai tanulmányozása folytán annyira előhaladtam, hogy a győri részvénytársulat 40 frt havidíjat szavazott meg, mi az akkori pénzérték szerint igen szép honorárium volt. Míg nevezettek nálunk vendég szerepeltek, igazgatónk Fehérvárra utazott s felszólította a fehérvári közönséget, hogy ne maradjon el ezen város Győrtől. Fehérvár tudvalevőleg egyik bölcsője volt a magyar színészetnek, ép ezért a felhívás nem is hangzott el eredmény nélkül. Legott színpártoló részvénytársulatot szervezének s mi

a nagyhéten megindultunk Győrből Fehérvárra, a hol húsvét másnapján kezdtük meg előadásainkat. Fehérvárott én nem sokáig mulaték, felébredt bennem ugyanis egészen váratlanul a honvágy s hazautaztam.

Fehérvárra május első felében tértem vissza három heti családi élet után. Bármily sok jóval elhalmoztak is oda haza, visszavonzott valami titkos vágy társaimhoz, hol igen szívesen fogadtattam. Távollétem alatt társulatunk annyira megszaporodott, hogy azt kétfelé kellett osztani, s mi Erdős rendezősége alatt Feketénével Tatába, majd innen játszási hely hiánya miatt Komáromba költöztünk, hol számunkra nemcsak hogy színpont építettek, de a pártfogást is annyira kinyertük, hogy mikor Fekete utánunk jött, már mi részvényes társulat által biztosítva voltunk. Ez időben magyar honban Fekete Gábor volt a legnevezetesebb igazgató, három megye által pártolva és biztosítva. Birta egyszersmind a füredi színházat. Pápán is részvényesek által biztosított s társulata fehérvári részét Füredre és Pápára vitte, mi pedig az egész nyarat Komáromban töltöttük biztosítás mellett és derült napok közt. Különös pártfogásban részesültek a közönség részéről: Fitos, a táncmester, Egressi Béni, a zeneszerző, Egedi, az első szerelmes, s velük barátkozó csekély személyiségem is, ki már ez idő szerint az elsőrendű vidéki színészek sorába küzdtem fel magamat. Komáromi pályánk végefelé vendégeink voltak Dériné, Megyeri, Egressi Gábor és Szentpéteri, augusztusban pedig Lendvai is felkereste társulatunkat.

Győrött egyesítette október 10-iken Fekete Gábor két társulatát. Mi dereglyén jöttünk fel Komáromból sok fatalitások közt, a másik rész ugyanekkor érkezett meg szekéren Pápáról, s velük jött Megyeri, ki mint vendég lépett fel első előadásunkban Győrött a «Párt-dühében». Háromszor játszott. Utána jött vendégszerepekre Egressi Gábor, kinek öccsége Béni, a jeles zeneszerző már ekkor visszatért a nemzeti színházhoz. Bátyja azt ujságolá, hogy Béni a legközelebbi napokban tartá kézfogóját, mi hozzám nagyon alkalmoszerűleg jött, emlékeztetvén azon fogadalmunkra, hogy egyidőben nősülünk. Alkalmoszerűnek én azért találtam, mivel Fekete sógornője, Antónia iránti barátságom — szerelemmé kezdett válni és én 1841 november 24-ikén egybekeltem hőn szeretett arámmal, Tóth kanonok áldása mellett.

Győrött, december 5. Sógornóm mihamar kinézett engemet és nővérét lakásából, hová esküvőm előtt oly nyájasan hívogatott. Én a kedvetlenségek elkerülése végett szállást béreltem magam és nőm számára s 6-ikán be is költöztem abba. Minden törekvésemet oda irányzom, hogy Feketéék ne tévedjenek azon balhltre, mintha én nősülesem után hűtlen volnék hozzájuk.

Győrött, december 11. Fekete öt heti távollétét felhasználva a zavarosban halászni szerető színészek közül Abday igazgatót igyekeztek a

győri részvénytársulat kegyeibe ajánlani Komáromi és Szákfi, mások pedig másfelé terveztek. El is érték céljukat, a mennyiben sikertült Feketét a részvénytársulat kegyeiből kiemelni.

Győr, december 31. Utolsó napunk Győrött. Nehányunkat egy kocsiira pakolva Fekete, ma indított útnak sz. fehérvári társulatához, hol még nem veszté el hitelét, sőt pénzt is kölcsönöztek neki. Ez az utolsó hely, hol biztosítva van részvényesek által; a többit mind elvesztette. Vége van már az equipagenak is, a mit drága pénzen vett a mult ősszel Komáromban, most potom áron kelt el a hintó és ló — a gondviselés hiánya és könnyelmű gazdálkodás miatt.

Sz.-Fehérvár, 1842 január 1. Próbánk délig tartott, délután sorba jártam színész ismerőseimet s felkerestem régi házigazdám. Este a győri tagok fellépése hírére zsúfolt ház előtt adtuk az «Egy pohár vizet».

Sz.-Fehérvár, január 23. Ma délután négy órakor kísértük ki örök nyugalomra a vidéki színészet egyik jelesebb tagját: Erdős Jánost, ki egyike volt a legbecsületesebb embereknek, valóban értelmes rendező és igen jó színész volt. Szerepei egynémelyikében a pesti művészeket is túlhaladta; nem eléggé sajnálható, hogy sorvasztó betegeskedése miatt művészete nem fejlődhetett ki talentumával arányosan. Utolsó szerepe «Lázár a pásztor» volt, melyben örökre felejthetetlen lesz a fehérváriak előtt. Tegnap éjjel húnyt el, s ma nagyszerű gyászmenettel temettük el. Mi nagyon ritkán játsunk csak és pedig nem a szokásos nagy teremhelyiségben, hanem a «Fekete Sas» vendéglőben. Említett nagy termet a színpártoló részvénytársaság táncestélyek számára tartá fenn, s azok jövedelmét fordítja Fekete társulata segélyezésére. Megengedték azonban Feketének, hogy e fentartott jövedelmen kívül előadásokat is rendezhet; minthogy azonban a közönség a táncmulatságokat igen megkedvelé — mi csak elvétve rendezünk előadásokat.

Sz.-Fehérvár, január 24. Próbánk volt délelőtt, aztán én barátainhoz, Nagy Gáborhoz és Ferenczihez mentem, kik most nagy terven törik fejöket: szeretnének egy köztársaságilag szervezett kis directiót szerkeszteni s óbajtanának engem tervükbe vonni. Én jövőbeli állapotaink miatti nyugtalanságomban nem tudtam elhatározásra jutni rögtön.

Sz.-Fehérvár, ápril 27. Letelvén ma a fehérvári részvénytársulat biztosítása, kénytelen Fekete társulatát saját garantiájára tovább vinni, a mely garantiában többen nem bízunk. Régóta ábrándoztunk mi egy kicsiny, de összetartó s köztársaságyszerűleg egyenjogú fiatal emberekből álló színtársulat létesítése felől, most elérkezettnek láttuk az időt ábrándos képzelgéseink megvalósítására. Hosszas tervezgetés után végre hozzáfogtunk az alapvető munkálatokhoz. Vettünk 5 forintért Fekete díszítőjétől holmi elhasznált díszleteket, s 15 frtért

ruhatári holmikat egy a közelben tönkrejutott falusi színigazgatótól. Ez volt az alap, a melyre vérmes reményeket építünk, s ehhez szerveztük a három nőből és hét férfiből álló társaságot, és elvégre magam sok küzdés után kinyervén Feketétől összes gageomat — megváltam tőle.

Csákvár, ápril 28. Könnyű szívvel búcsúztunk el rokonomtól és három éves directoromtól, ki igen szép dolgokat vitt véghez a magyar színészet érdekében, ki pártfogást tudott mindenütt szerezni a színészet számára, de nem tudta azt megtartani soha. A szó szoros értelmében könnyelmű volt, de szép észszel és sok jeles tulajdonnal bírt, s valóban nem színigazgatónak, de fővadászmesternek született. Tőle elég szívélyesen váltunk el; csupán nejének esett roszul az, hogy testvérétől el kell válnia. Pár óra múlva Csákvárra értünk s előkészületeinket megtettük új szerepeink játzsásához.

Csákvár, május 8. Ma utolsó játékunkat tartjuk Csákvárott s vérmes reményeink már is nagyon vékonyra olvadtak s fellegváraink nagyon összetörpültek: nem csoda, hisz a jövőt fiatalos észszel rózsaszínben láttuk. Délelőtt színlapot írtunk, tanultunk és disputáltunk, a képzelt egyetértés még eddig nem igen létezik közöttünk. Délután ének és szövegpróbánk volt, aztán készülődéssel telt el a nap az előadás idejéig. Előadásainkat a «Tündér-kastély»-lyal fejeztük be, záradékul a «Socrates halála» című néma képletet mutattuk be. Játék után megszámlálván a pénztárt, proportiót határoztunk s összevetvén jövedelmeinket, minden egyesnek másfél tized jutott. Hazatérve adósságaim rendezése közben azon sajnós tapasztalatra jutottam, hogy pénztárnokságomba is belebuktam. Úgy látom, még igen sokat kell tanulnunk a magunk kárán, míg igazgatást tudunk vezényelni.

Tata, május 23. A mennyire zsenge anyagi és szellemi segítségünk engedte, iparkodtunk előadásainkat érdekesekké tenni s minél jobban kiállítani, de kevés siker koronázza iparkodásunkat részben az eső, részben a kebelbeli gyakori viszálykodás miatt. Az iparkodás nagy bennünk, a gyakorlottság azonban és az életismeret teljesen hiányzik.

Tata, június 26. Megkísértettem még a kis truppal való kóborlást Lovas-Berényben és Barackán, de végre is át kellett látnom annak célszerűtlenségét. Elhatároztam hazajönni s tegnap megváltam ifjúkori barátaimtól Rác-Almásan, hol teljesen szét kellett oszloknunk a sokszoros viszálykodás miatt. Délre már Kúnságba, Fülöpszállására értem nőmmel, estig azonban csak Kis-Kőrösre érhattünk a nagy homok miatt, s kénytelenek voltunk a szabadban a kocsin aludni. Ejfélértájban indultunk el s napfelkeltére elértük a pistói csárdát, s végre elhagyva a túldunai kocsisom által szakadatlanul átkozott homoksivatagot, elértünk reggeli 7 órára szüleimhez, a kik magamat is, nőmet is, egyaránt kedvesen fogadtak.

Halas, szeptember 7. Én és nőm visszakiváncozunk a színé-

szethez. Három társulattól is kaptunk meghívást, tehát el is megyünk, mihelyt gyengélkedő nőm jobban érzi magát. Az egyik meghívás Kovácsitól jött Szegedről, ki Halasra akar jönni, Peller Váraditól Kecskemétről és Munkácsi rokonomtól, ki Szabó József igazgatása alatt a Pestről kiinduló társasághoz csalogat. Mind a háromnak határozatlan választ küldtem.

Halas, szeptember 11. Megérkeztek a színészek Szegedről Kovácsi igazgatása alatt s ma már előadást is tartottak, a «Babérfa és koldusbot»-ot adták, mi nem a legjobban ment, s ennélfogva hiszem, nem fognak nagy pártfogást kivívni.

Halas, szeptember 17. Időmet most többnyire a színészekkel töltöm, sőt párszor fel is léptem velök; ma nőm is fellépett és pedig először betegsége óta, de ily mezei munka idején, még kettős fellépésünk sem volt képes a halasi közönséget a színterembe vonni. Atyám azonban eljött nőmet megnézni, ki is megnyerte tökéletes tetszését. Többet ér ez nekem a közönség tetszésénél: «Falusi egyszerűség»-ben adta nőm a címszerepet, én Morgi ügyvédet.

Halas, szeptember 21. Minthogy a színészek elindultak nőmmel és kis fiammal Kalocsára, felkerestem őket s elhatároztattam, hogy ezombaton én is utánuk fogok menni. Velök tartottam volna, de előbb még nőm szüleinél, Szabadkán kívántam látogatást tenni. Fekete Soma itt maradt, mert az igazgatónéval összezőrdült. Megígertem neki, hogy szombaton őt is elviszem. Ma válaszoltam a kecskeméti igazgatónak is, hogy másfelé elszereződtem, s midőn levelemet a postára vittem Fekete Somával: találkoztunk a Belgrádból menekülő ministerekkel, kik a csata elől Bécsbe futnak, urokat, Mihály fejedelmet Zimonyban hagyván.

Kalocsa, szeptember 25. Ma értünk Kalocsára délutáni 5 órára. A szüleimtől való elbucszás igen elérzékenyítte engemet úgy, mint nőmet, ki rokonaim körében a nyár alatt igen otthonos lőn. Kalocsán már vártak társaim elkészített szobával az iskolaépületben, melyért hat váltóforintot fizetünk. Directorom elvitt rögtön atyjához, s ez, nemkülönben házigazdám is, meghívott szüretre. E szíves fogadtatás elfeledteté a szülői háztól való megválás lehangoltságát.

Kalocsa, október 4. Fekete Soma két levelet hozott a postáról, az egyikben Feketéhez írja Bengyel Gábor színész, hogy Szabóék társulatukat Pesten szervezik, a másikban Szabó hozzám intézett meghívása foglaltatott, arról értesítvén, hogy október 13-án ők már Fehérváron akarnak lenni, s minden jót ígérve: meghívnak e napra oda engem és nőmet is. El is határoztuk, hogy mához egy hétre Fehérvárra indulunk, hasznosabbnak látván nagyobb városban és nagyobb társasághoz menni, nemcsak mivel a létkérdés így könnyebben elviselhető, de szünetlen faluzgatástól is megkíméltetünk ezáltal s végül e társulat, melynél jelenleg tartózkodunk, az újabb színirodalommal alig ismerős, tehát előhaladásról szó sem lehet.

Kalocsa, október 6. Nőm jutalomjátéka lévén ősi szokás szerint korán reggel ő elment cédulákat hordani, mialatt én kis fiammal játszottam. Kilenc órakor próbánk volt. Aztán a heti műsorozatot akartuk megállapítani, de nem lehetett, miután valamennyi mást-mást akart. Én közönyösen nézem e viszályt, miután a második meghívó levél is hozzám jutott, tehát rendesen szervezett társulathoz indulhatok. Délután felmentem a díszleteket elrendezni. Este adtuk a «Lázár a pásztor»-t. En a címszerepet, nőm Nativát adta. A játékok fele jövedelme nőmé lévén, jutott neki 15 frt o. cédula.

Székesfehérvár október 13. Pár heti időzésem után tegnap kora reggel elhagytam Kovácsi társulatát Kalocsán, ki maga igen derék becsületes ember, jó színész, de nem igazgatónak való. Többnyire neje, volt Baky Gáborné és bensőbb barátjai viszik az igazgatást. Őt csak a házassága sodorta arra, hogy director legyen s nem igen hajlandó azt sokáig folytatni. Én igen szerettem őket, mint jó embereket s ha kilátásom jobb lehetett volna velők, hiszem, hogy huzamosabb ideig el nem hagyom. Sok kellemetlen véletlen által több ízben megzavart útnk végre véget ért. A színészek azonban még nem értek ide.

Sz.-Fehérvár okt. 16. Ma és tegnap lassacskán beszállingóztak a színészek: Szabó igazgató nejével, Munkácsi nejével, Török Béni, Fehér, Almási De Cau Mari, Keszi nejével, Görbe, Némethy, Keszthelyi és többen s ma vasárnap már meg is kezdjük az előadásokat St. Georges lovag című francia színművel, a mire Szabó igazán oly szép ruhatárt készíttetett, melyet most alig lehet látni.

Sz.-Fehérvár, okt. 23. Vasárnap «Preciósát» adtuk s bejött közel 400 frtunk, a miből 320 o. frt maradt tiszta.

Sz.-Fehérvár, okt. 26. Ma délelőtt összevegyültünk számadásra; propositiót határoztunk s nekem 55 frt, nőmnek 60 forint határozott: osztottunk pedig fél gaget, melyből én 57 frt 30 krt kaptam. Ezen leszámolással telt el a délelőtt, délután nőmmel Szabónéhoz mentem, kivel csupa öröm társalogni. Műveltségén meglátszik, hogy kitünően nevelt báró kisasszony volt.

Sz.-Fehérvár nov. 11. Nagyon meglazultak jövedelmeink s meghívtuk a nemzeti színház balletmesterét, Hausenhuthot vendégszerepekre, ki egy pár táncossal jöven, csakugyan felélénkítette a közönséget. A napokban érkezett hozzánk egy pápai diák, ki mint-hogy kúnasági, mint én, mert félegyházi, engem keresett föl, hogy mint földije ajánljam az igazgatónak. Mint mondá, rég vonzalma van a színészethez, sőt már meg is kísérelte egyszer Csehalvi társulatánál, de ott rögtön abbahagyta. Én rögtön készséggel ajánltam közbenjárásomat s fel is vétettem a társulathoz. Ez ifjú, Petőfi, ki tegnap lépett fel először a színpadra a «Párisi Napló»-ban egy inas szerepben, a ki Bizotot kineveti, midőn a naplopó a földre ejti. Ekkor írta Petőfi «Első szerepem» című költeményét. Mi csakhamar

jó barátok lettünk. Petőfi már ekkor egész csomó költeményt írt, de ezekből még kevés látott napvilágot, mert még kevés hitele volt a szerkesztők és kiadók előtt. Még ekkor anyja — Borostyán — családnevén írt és működött mint színész. Én már többnyire ismerem költeményeit, mert a mint egyet írt, mindjárt hozzám hozta elolvasás végett. Különösen nőmet nagyon illetékes bírónak tartotta versei megítélésében. Szegény Petőfi, sohasem felejttem el, egész télen hideg szobában lakott szomszédomban s ha fel akart melegedni, csak hozzám jött, s nekünk felolvasásokat tartott saját verseiből s a Karthausiból.]

Sz.-Fehérvár, november 18. Ma áthozta hozzám Petőfi összeszedett verseit, s én kiszemeltem közülök néhány szavalni valót s egyúttal tudomra adta, hogy ma különös kegyelemből házigazdájá meghívott bennünket disznótorba, s ő már verset is írt reá a *Disznótorban* címmel, a min aztán este jól mulattunk. Különösen Petőfi jókedvre kerekedvén, a bor mellett több versét elszavallotta. Ez időközben megszaporodott társaságunk Fitos Sándorral is, a legelső magyar táncossal, kit miután ismertünk már, veszekedő természete miatt eleintén nem akartunk a társaságba befogadni, de régi barátságunk kedvéért mégis csak alkalmazta az igazgató azért is, hogy mint színpadi táncosnak sok hasznát vesszük.

Sz.-Fehérvár, november 24. Ma igen sok zavarok történtek, miután Moor Károlyról kihordattak a cédulák, de Török nem akar föllépni, mert Munkácsinéval, kivel bensőbb barátságban élt eddig, meghasonlott valamely levél miatt, melyet Munkácsiné kapott, s mi haboztunk más darabot választani, miután egyikben egy, másikban más szerep nincs betanulva. Most halljuk, hogy míg Török ebédelni ment, Munkácsiné bezárkózott s kezén ereit megvágta, de Török megjött, s az ajtót rá betörte. Ily fatalítások közt, minthogy már Török esküvel fogadta, hogy itt többé nem játszik, elhatároztuk, hogy mihelyt a még hátralévő néhány bérletelőadást lejátszuk, elvándorlunk innen Kecskemétre. Ekkor hozza hírül Gábor, hogy Fiáth vicispán által szorgalmazott bérlet már százon felül áll, s így még maradnunk kell. Hirtelenében mást nem tudtunk mára választani, mint a »Rózsa-tolvajt» és a »Két feledékenyt», melyhez De Cau Mimi énekelt.

Sz.-Fehérvár, december 4. Bérletünk szép számmal gyűlt össze s ez nemcsak, hogy összetartja, de szorgalomra is buzdítja a társaságot. Munkácsiné is kibékült Törökkel: tehát ma teljes erővel adtuk Scribe »Egy pohár vizét.»

December 16. Ma szünnapunk lévén, csaknem egész napunkat olvasással töltöttük. Délelőtt olvasópróbánk volt Oscárból, délután Petőfivel hirlapokat olvastunk a körben s fájdalommal értesültünk arról, hogy Megyeri meghalt. Szerdán takarítottatott el. Vele veszté hazánk első komikusát. Este ismét nálam tartott Petőfi felolvasásokat több pályatársaim jelenlétében.

December 20. Tíz órakor próba volt. Délután hozzám jöttek nőm barátnői, a Nagy kisasszonyok, Petőfi és beszélgetve mulattunk. Estefelé én átmentem Petőfihez, újabb dolgozatait áttekinteni. Mint-hogy a normanapok beálltak s ma, bár vasárnap van, nincs előadás, újra átjött hozzám Petőfi s olvastuk a Karthausit.

December 31. Ez évben utolszor veszem kezembe tollamat nap-naplóm írására, ha az év elmerül is a feledés tengerébe, emléke némileg maradjon s ez iromány mintegy kivonat legyen életemből, mint csontváz az elenyészett részekből. Befejezem hát e nappal az 1842-öt, s feljegyzem mai tetteimet. Reggel átjött hozzám Petőfi s énekpróbára mentünk, de minthogy itt nem volt ránk szükség, ő elhívott a könyvkötőhöz s onnan az olvasókörbé. Délután olvastam, midőn hozzám jött Petőfi s hívott, hogy menjünk ki a temetőbe s nézzük meg Erdős sírját s az év utolsó napján emlékezzünk meg színészetünk nagy halottjairól. És ott a jeles színész sírja felett elmélkedésbe eredtünk az emberi mlandóságról s egy sohaj emelkedett keblünkéből. Épen egy gazdag halottat temettek nagy pompával, a mi jeles pályatársunk kopár sírja mellé. Hazatérve, az emberi jellemek különös volta s alacsonyysága volt beszélgetésünk tárgya, mire okot szolgáltatott társaságunk jelen állása, hol az ármány nagyon elharapódzott, úgy, hogy némelyek még a csalásra is rávetemedtek s tegnapi számadásunkban a bérlet egy részét elakarták sikkasztani. Az oppositíót én, Petőfi, Fekete Soma és Némethi képezzük, de bajos boldogulnunk, midőn a főbbek ellenünk vannak. Különösen nagyon ellenünk vannak: Török és Almási. Hazatérve meglátogattam igazgatónéukat, Szabó Józsefnét, a művelt lelkű nőt, kit férje nagyon elhanyagol, pedig ez mágnási vérből származott, férje pedig . . . Istenem, mily különbség! Esti hét óráig beszélgetünk Petőfi és én: vele, akkor hazatérve, családom és házigazdám családjával töltöttem az év utolsó estéjét.

1843. január 2. Tegnap az új évet oly civódással kezdtük a próbán, hogy e villongásokból az tetszik ki, miszerint ez új évi előadásunk utolsó leszen Székesfehérvárott. Aztán apostolok oszlása fog bekövetkezni. Ma reggel gyöngélkedésem miatt tovább nyugvám ágyamban a szokottnál, meglepett Nagy Tini, aztán Petőfi. Utóbbi az olvasókörbé hívott, hol a két Karácsonyi urakkal beszélgetünk. Ezek édesatyja volt az első magyar színészet alapítója Fehérváron. Ő vitte fel a legelső színészetet még a mult század végén bemutatni a pozsonyi országgyűlésen a karok és rendeknek. Innen felhívtam a színházhoz tanakodni, hogy mitévők legyünk s határoztuk, hogy még négy előadást tartunk itt, a legújabb darabokat. De ma már annyira széthúz társulatunk, hogy alig lehet őket próbára összehozni, mindegyiknek más a célja s egy új directió is alakul, valami Veres nevezetű díszletet festett és nehányad magával falura szándékozik. Még Török és Munkácsiné is ezekkel akarnak

menni. Primadonnánk és első szerelmesünk engem is emlékeztettek, hogy gondoskodnám magamról, mert már minden tag menni szándékozik. El is mentem rögtön igazgatómhoz, Szabóhoz, hogy engem biztosítson, ha fog-e tartani társaságot. Ő biztatott is s én megnyugodtam s elhatároztam, hogy mindent az időtől fogok várni s hazajövén, nálam találtam barátaimat: Petőfit és Némethit s együtt tanácskoztunk jövődönkről.

Január 9. Ma adjuk Székesfehérvárott utolsó darabunkat. Ma búcsúztam el nőm testvérétől, Gyuritól, ki egyenesen Szabadkáról hozzánk jött látogatába, innen pedig Tatába megy Feketenéhez, kinek társulatához szíves felhívást kaptam a napokban a végből, hogy menjek vissza szerető rokonai körükbe.

Kecskemét, január 14. Három napig utaztunk Fehérvárról Kecskemétre. Hiában, tél van s jól föl kellett pakolnunk a podgyászból. Velem, családomon kívül, még Petőfi és Körmendi Lina utazott egy szekéren. Első nap Pentelére értünk s eddig még csak tűrhető volt útunk Fehérmegyében, de tegnap átkelvén a Dunán, feneketlen sáron és homokon keresztül vergődünk nagy nehezen. A fiatal-ság azonban vígan utazott s egész úton dalolt. Petőfi is becsípven egy kissé a dunai révnél és meglátván Szalk-Szentmártonnál a Dunaparton a csárdát, hol apja egykor korcsmáros volt, olyan entusiasmusba jött a kocsin, hogy nem lehetett vele boldogulni. Danolt, káromkodott, mindent tett örömeiben.

Nőm fölkerlte Petőfit, hogy az istenért, ne káromkodjék olyan nagyon, mert bizony megveri az Isten, s még feldúlunk, pedig kis gyermekünk is velünk van a kocsin. Inkább menjen — úgymond — más kocsi-ra, a hol nincsenek nők és gyermekek. Ő aztán el is ment nagy dühösen a nőtlen emberek kocsi-jára. No, volt aztán ott danolás, kiabálás, s midőn ez entusiasmus tetőpontjára ért, a midőn a Rákóczi-induló ezen strófáját énekelték a legdühösebben: «és ha rája harc — vihar dül, sikra szólít bajnokot . . .» kocsi-juk egyszerre felborult. Nőm szentül hitte, hogy Petőfit veri az Isten, a miért oly szörnyen káromkodik — úgymond — jó, hogy tőlünk elment, mert mi fordulhattunk volna fel. Ejjelre aztán Szabadszállásra, s így Kunföldre jutottunk. Itt aztán én is együtt mulattam Petőfivel, annak öröme-re, hogy most már Kunságban, azaz: otthon vagyunk. Ma végre harmadik nap delére beértünk Keeskemétre, s Váradi, volt igazgató, ki itt tönkrejutott Keeskeméten, elvitt magához ideiglenes szállásra. Egy hitvány padlásszobában lakom, melyben ő is lakott. Örülök, hogy ezt is kaptam. Megérkeztek társulatomhoz Dézsi, Gönczi, Tavaszy, Török pedig elvált tőlünk.

Kecskemét, február 2. Dacára a báloknak s folytonos esőzéseknek folytonosan szép jövedelmeink vannak. Elmult a tél, a nélkül, hogy zordon lett volna. Most időmet többnyire a diákok körében töltöm. mert köztük sok iskolatársam van. Itt van Hartmann Pali, egyik

legjobb barátom, Bikádi Jani, gyermekkori pajtásom, továbbá Tatay Béni, Vésényi Jóska stbben. Gyakran eljárók Petőfivel a collegiumba is, ő is sok iskolatársát találta itt. Egyik jó barátját, Jókai Móricot, gyakran látogatjuk meg, kivel én még Komáromban ismerkedtem meg. Jókai ott egy vígjátékot írt számomra jutalomjátéknak. «A víg cimborákat»; most pedig «Hétköznapiak» című regényébe fogott, mely egészen Kecskeméten játszik. Én is felolvastam neki Bolygó király című regényemet, Petőfi pedig verseit producálja s bírálgatjuk egymás műveit. Jókai azonban jobb szeret a festésszettel foglalkozni. Már többször megígérte, hogy engem lefest és Petőfit is, de nekünk nincs türelmünk ülni, mert nem hiszszük, hogy sikerüljön. Petőfítől azonban most több vers jött ki a hrlapokban, a mióta személyesen volt Pesten és megkérte Vörösmartyt, hogy fordítson figyelmet verseire; belőle még nagy költő válhatik, ámbár ő csak színész óhajt lenni. Jókai pedig csak festész! Isten tudja barátaim, mi lesz belőlünk.

Kecskemét, február 7. Délután eljött hozzám barátom Hartmann és sétálni hívott, hogy használjuk a jó időt, mely valóban nem februárba való, hanem májusnak is beillenék. Végre séta után betértünk a collegiumba is, hol már Petőfit találtam s újra sétálni indultunk. Együtt hazaérvén, szállásomon találtam nőmmel beszélgetve fivérét, ki Kaposvárról jött. Fekete küldte értünk, hogy színtársulatához csatlajon, tudván azt, hogy nőm nagyon szereti testvérét.

Kecskemét, február 8. Este sógoromat a színházba vittem s Griseldist adtuk, melyben oly komédiát csinált Petőfi, hogy a játékfolyama majdnem megakadt. Statistának volt öltözve s épen nem jutott neki spádé. Hiába követelte a szabótól, hogy adjon neki kardot, mert ő kard nélkül nem lép színpadra, nem jutott neki. Hogy hát kardtartója üresen ne fityegjen az oldalán, egy bunkós botot dugott belé Petőfi, mit talán a közönség észre sem vett volna, miután a bot nem volt hosszabb, mint egy kard s egyenes volt, mint a spádé. Azonban a mellette levő vazall meglátta s elnevette magát, s megsúgta a szomszédjának s így sorra mindnyájan neveltünk e bohósággon. Dézsi a trónon ült, mint Percival, ette a méreg s mormogott, hogy ily nagy tragédiában mit tudunk nevetni. Azonban szájról-szájra neki is megsúgták, hogy tekintsen csak Petőfi kardjára, melyre ő is úgy kijött a sodrából, hogy elfelejtette a szigorú szavakat, melylyel Percival elűzi magától Griseldist. Általános lett a nevetés s csaknem a kortinát le kellett eresztetni, hogy a szomorújátékot tovább is folytathassuk.

Kecskemét, március 5. Társaságunkban sok a villongás, két primadonnánk alig fér meg együtt, s mindegyiknek erős pártja van a közönség közt. De Cau Mimit a katonatisztek pártolják, Keszinét pedig a diákok. s e miatt mindennap van demonstráció a színházban. Tegnap Szigligeti «Troubadour»-ját adtuk Kesziné javára. Ma a «Ve-

lencei nő» került színre, s ez utóbbi alkalommal mindkét primadonna játszott. Természetes, hogy majd megsiketültünk a nagy zajtól, melyet a katonatisztek vittek véghez: orditoztak, kardjokat csörtették, midőn De-Caut kihívták. A diákok pedig ezek dacára még nagyobb zajt iparkodtak csinálni, s mikor Kesziné előjött, éljeneztek torokszakadtából, tapsoltak tenyérdagadásig s bunkós botokkal verték a galleria oldalát.

Halas, március 21. Kecskeméten, hol egyetlen kis fiamat át kelle adnom az anyaföldnek: nem tudtam tovább maradni. Viradatkor indultunk el Kecskemétről, miután Szabónak megígértem, hogy rövid idő multával visszamegyek. Különös örömet szereztem eltávozásommal Petőfinek, mert éppen Lear királyra készültünk, melyben ő nagyon óhajtotta a bohóc szerepét játszani, de a társulat nem adta neki, hanem nekem, s most én távozván, búcsúzásunkkor átadtam neki a szerepet, megígérvén neki, hogy addig vissza nem megyek Kecskemétre, míg ő azt a szerepet játsza. Hat órakor érkezünk Halasra s édes volt a viszontlátás, kilépven a színészet köréből rokonaim közé.

Kecskemét, ápril 17. Szabó, volt színigazgatóm ismételve nyakamra küldvén meghívóit, az által ráengedtem magamat arra beszélni, hogy az ő társulatával megyek pályázni, azt állítván, hogy sikerült neki a pozsonyi országgyűlés idejére a német színigazgatóval oly szerződést kötni, hogy felváltva tartsunk magyar és német előadást. Ez elhatározó volt nálam, s ma elindultam nőmmel Halasról. Három órakor délután értünk Kecskemétre, a hol mindjárt megtudtam, hogy a színtársulati dolgok máskép állanak, mintsem gondoltam. A társaság nyakig el van merülve adósságba s az aréna még most sem készült el. A mai ünnepen is a színházban tartanak előadást, sőt tovább is ott szándékoznak játszani, mivel Barthánét várják Pestről vendégszereplésekre. Mig távol voltam, többen elhagyták a társaságot, Petőfi is elment és pediglen Pestre. Lassankint tudtam meg csak a társulat rossz helyzetét s megbántam, hogy miért nem mentem inkább Fehérvárra, ott legalább az ünnep és vásár szép jövedelmeket hozott volna.

Kecskemét, ápril 20. Ma volt Bartháné első vendégjátéka s alig jött néhány ember a színházba. Háromszor is hirdettem, 1-ör, hogy nem lesz előadás, 2 or hogy leszen. 3-or hogy Bartháné rekedt; míg végre collectát szedtek össze a költségekre s így adtuk elő Micbánt.

Kecskemét, ápril 30. Már kétszer is hirdettünk utolsó előadást, még is itt vagyunk. Szabónak nincs pénze, hogy kimotozthassa a társaságot; sem az általunk építtetett arena, sem a pesti vendég föllépte nem hoz többé jövedelmet. En már szinte elhatároztam, hogy csakugyan mégis elmegyek innen Fehérvárra a Győri-társasághoz, de ma olvasom a «Hirnökben», hogy Fekete már Pozsonyban van, s építteti az arenát». Ennélfogva vagy igazgatóm állítása szerint: mi,

vagy a Hirnök szerint: Fekete társasága fog az országgyűlés alatt Pozsonyban működni, így tehát nem érnék célt, ha Fehérvárra mennek. Várnom kell az események fejlődését s mindenesetre azon társulathoz fogok szegődni, a mely meg fog állani Pozsonyban.

Kecskemét, május 2. Szabó tegnap este megjött s ma magához hivatott és megvallá, hogy Fehérváron volt és szerződött Komáromival és Szákfival, a kettőből egy társulat fog alakulni Esztergomban, kiválogatván ehhez azokat, a kik a dietai közönség előtt megállhatnak. Most van ám csak nagy zavar és pedig kivált azok közt, a kik gyanítják, hogy Szabó nem fogja őket magával vinni.

Pest, május 4. Végre Szabó tegnap kielégítette a hitelezőket jó szóval és írással s tegnap délutánra megindultunk Pest felé, hová délután 3 órakor iszonyú por és szél által zaklatva elértünk s beszállottunk a szénapiaci «Két-Korona» vendéglőbe. Miután nőm nem látta Pestet, első dolgunk volt bejárni főbb utcáit és a várat. Este a nemzeti színházba mentünk, a hol nőm kedvenc darabját «Senetterre Marquisnőt» néztük meg.

Esztergom május 6. Szó sincsen róla, hogy mi itt megtelepedhessünk, hiszen az itt sanyargó német színtársulat is ma bevétel hiánya miatt nem tartá meg kihirdetett előadását. A «királyvendéglő» tulajdonosa nem hajlandó felépíteni a színpadot, azt állítván, hogy Esztergomban még télen sem érdemes játszani, annál kevésbbé nyáron. Bartháné közbenjárása sem lévén képes segíteni ügyünkön — nincs más tenni valónk, mint megindulni Tatára, ha ugyan valaki kifizeti helyettünk a fogadóban a társulat eddigi hiteltartozását.

Tata, május 10. Ma volt első előadásunk Micbán családja ment. Bartháné mint vendég lépett föl, a darabot jól fogadták, de a költség nem jött ki.

Tata, május 11. Nőm a tegnapi fellépés következtében az éjjel váltóláza visszatérte folytán még rosszabbul lett, s ma már fölkelni sem bír s mindössze tíz pengő krajcárunk van, ezt is nagy kinnal tudtam csak az este igazgatónktól kicsikarni. Ebből kell ebédet és vacsorát készíttetnem! Hátrorvosságot miből veszek? Vérmes reményekkel voltunk a mai jövedelem iránt, mert a közönség látva tegnapi előadásunkat és ruhatárunkat, úgy nyilatkozott, hogy még ilyet Tatán nem láttak. És íme, ma nem jött senki a színházba s előadásunk is elmaradt, pedig pesti vendégünk is van s ő is szaporítja megannyi költségünket.

Tata, május 13. Szátfi jött meg Fehérvárról s hírül hozta, hogy Fekete tegnap keresztül utazván Fehérváron, elvitte magával Komáromit, Szathmárinét és a társaság nagy részét Pozsonyba. Tehát azon szerződés a pokolba mehet, melyet directorunk kötött Komáromival és Szákfival. Szátfi azzal biztat, hogy Fekete végső esetben kész elfogadni az egész társaságot, már csak azért is, hogy ne legyen két magyar társaság Pozsonyban, s hogy a miénk ne egyesüljön a pozsonyi német társulattal.

Tata, május 18. Ma Peleskeít adjuk s mindhogy én Sándort játszom, a két első felvonásban cassir voltam; a harmadik felvonásban beviszem a cassát a billiard szobába, melyet öltözőnek használunk, bezárom s egy ablakba rejtem, eltakarom és játszani megyek. Játék után számolunk s 16 huszas hiányzik a bezárt cassából, holott a kulcs mindig zsebemben volt. Más nem lophatta ki, mint a ki ismerte a láda nyitját, s ez sok kellemetlenséget szült.

Tata, május 19. Megjött ma este Szákfi, s meglepetve tudom meg tőle, hogy ő is egyezkedett Feketével, s hétfőn mindnyájan megindulunk Pozsonyba azon pénzzel, melyet Komáromi Gyöngyösi által Fehérvárra küldött Szákfinak. Gyöngyösitől tudta meg Szákfi, hogy az országgyűlési honfiak színe-jáva Fekete pártján van, s miután oktalanság volna ellenében egy más társulattal fellépni; semmi sem tanácsosabb, mint egyezkedni. Ezért egyezett meg vele Szákfi is, kikötvén, hogy a mi társulatunkat is elfogadja.

Pozsony, május 23. Tegnap végre nagy kinnal megindultunk Tatából s ma alkonyatkor jutottunk el Pozsony közelébe a kis-Dunához, hol egy fahídon kellett volna átmenni, de már senkinek sem volt annyi pénze, hogy a vámpénzt kifizethesse, Szabó pedig ki ezt előre gyanította, előre gyalogolt s engem hagyott, hogy vesződjem a vámosokkal másfélhuszassal, holott minden egyes szekér után egy huszast kellene fizetni. Hasztalan küldtem az utolsó huszas árán egy kocsit Szabó után, azt nem lehetett utolérni. Én elővettem kúpassusomat s ezzel keresztül is jutottam volna, de hát nem hagyhatom társaimat! Végre is Barthánénak, pesti vendégünknek kellett nagy kendőjét zálogba hagyni a vámnál, a hátralévő négy kocsiért; így keservesen eljutottunk az óhajtott földre Pozsonyba s beszállottunk a külsővárosi «Fehér-Ökör» szállodába. Én és Fehér mindjárt elindultunk, hogy Fekete színigazgatónk lakását fölkeressük; végre huzamos bolyongás után megtaláltuk őt a dunántúli liget partjain egy magányosan álló regényes fekvésű villában. Lossovi és Benke már visszafelé jöttek Feketétől, azt tanácsolván, hogy forduljunk mi is vissza, mert Fekete átkozottul fogadta őket, de mi nem hittük s bementünk. És csakugyan sógorom nagyon hidegen fogadott nejével együtt; ott volt Chiabainé s elkezdték a Szabó társaságát tagról-tagra gyalázni, a mint gyanítom csak azért, hogy ne kellessen kocsi-bérünket kifizetni. Ma volt második előadásuk az arenában. Micbán családja adatott. Elhivatták magukhoz Feketéék ma este nőmet is; de őt sem fogadták a legjobban. Még testvére sem, pedig nem volt oly régen, hogy a szegény Gyuri testvért gyalog fársztották értünk Kaposvárról Kecskemétre. Csakhogy most már vagy ötven színész van Pozsonyban s ez változtatta meg az atyafiságos szeretetet.

Pozsony, május 24. Az arenához közeleső Ligetfalván bérelvén ki 15 frtért egy nagy szobát, felkerestem Feketét, ki azzal bízott meg, hogy mondanám meg Szabónak, hogy Kesziéket, Boldogot,

Benkét, Fehért és Némethit nem engagirozza. De épen szemközt jött Szabó Szákfival, s én rájuk hagvtam, hogy végezzenek maguk közt. Egressi Gáborral hallgattam érdekes beszédüket. Ebéd után kimentem a «Fehér-Ökörbe» s tudattam barátaimmal, hogy a mit előre jósltam, bekövetkezett. Szabó társulata szilárdul viseli magát s kinyilatkoztatta, hogy ha mind el nem fogadják őket, egy sem marad.

Pozsony, május 26. Tegnap végre kihurcolkodtam Pozsonyból szállásomra. Örvendek annak, hogy nem kénytelenítettem Feketéék-nél élösködni, kik most már a legjobb atyafiaknak mutatkoznak, s rendkívül nagy luxust űznek, egész kastélyban laknak, a vendégek számára saját 5 szobájukon kívül külön lakosztályuk van, itt laknak Egressi Gábor és Chiabainé. Előszobájukban livrés cseléd áll, s ha valamelyik színész be akar menni Feketéhez, be kell magát jelentetni, pedig egy rosز frakkban s pálcával jött be Pozsonyba, a hol hétezer forintos arenát építtetett, természetesen kontóra, kastélyt és bútort bérelt kontóra. De hogy mi kimenetele leszen, előre lehet látni. Ma Molnárral és Szákfival elmentem megnézni az országgyűlést és ekkor láttam először Kossuthot, Beöthyt és Klauzált. Német szintársulat kettő is játszik: az egyik a Pálffy kertben, a másik a városi színházban és a ligeti arenában szomszédságunkban.

Pozsony, június 2. Tegnap színkörünkben ünnepélyes előadás volt. Egressi Gábor lépett fel először mint vendég a «Pohár víz»-ben és Egressi Béni mutatta be hymnusát az országgyűlési köszönségnek, melyet Vörösmarty szözetához írt, hűsz egyén által énekelve, a győri zenészek kíséretével. Ma pedig fáklyás zene adatott Klauzálnak az országgyűlési ifjúság által, melyet mi színészek is népesítettünk.

Pozsony, június 7. Este a német színházban bámultam a nagy fénynyel kiállított «Varázsfátyol» színművet, s meggyőződtem, hogy egyáltalán nem lehet csodálni, hogy ha a közönség jobban látogatja a német előadásokat, mint a mieinket, mert habár mi művészetre előbb állunk is, mint a németek, de ezek a szemkápráztató látványosságokhoz jobban értenek s ezek jobban vonzzák a közönséget, mint akármi Egressi-féle művészet. Mert a színházat végre is még csak mulatságnak tekintik most, s csak az tetszik, mi az érzékeket csiklandoztatja, nem pedig a valódi művészet!

Pozsony, június 26. Fekete kérelmet nyújtott be az országgyűléshez segedelemért s mint hallom, jól fogadják. — Ma nálunk a színházban törvény felolvasás volt, mi úgy hiszem nem fog sokat használni, mert ahol a fizetést nem adják ki rendesen, ott rendet sem igen lehet kívánni.

Pozsony, július 2 Petőfi újra itt van. Ujra a színészethez akar jönni s újra hozzám folyamodott, hogy ajánljam sógoromnak a dírecornak, mit meg is tettem, értésére adván, hogy Petőfi mint költő

nem közönséges tehetség s a pozsonyi ifjúság bizonyosan fel fogja karolni, ha színpadra lép s így meg is kapta az egyik kortes szerepét a «Tisztújítás» című darabban. De egy úrfi szintén vágyott, mint műkedvelő ugyanezt a szerepet eljátszani s ennek fellépésétől több hasznot remélvén, az igazgató elvette szegény Petőfitől a szerepet s az úrfinak adta. Ez szegény Petőfit olyan desperatióba hozta, hogy a Dunába akart ugrani. En tanácsoltam neki, hogy menjen inkább Pestre s ott mint költő értékesítse tehetségét; a színészetnél úgysem hiszem, hogy babérok nyíljanak számára. A Tisztújítás színrehozatala újra fölélenkíté a közönséget.

Pozsony, július 5. Nincs a világon több olyan ember, mint a mi directorunk, azaz a ki úgy értsen az uratjátszáshoz, mint ő, s ki úgy tudja a port szórni az emberek szemébe mint ő. Összegyűjtötte ide fél Magyarország színészeit, de gaget nem fizet senkinek, s majd elvesznek a szegény színészek éhen. Gyulai, a társulat egyik tehetséges fiatal színésze ma panaszkodott nekem, hogy ő legtöbbször sós-kával élőködik; legelni jár a ligetbe, mint a barom s most nyár közepén is téli bekecsben jár. Így van a társulat legnagyobb része, kiket az országgyűlés és Fekete felcsalogatott Pozsonyba. De azért Fekete még most is mindegyre szaporítja a társulatot. Szabó Mócsi Nagy-Szombatba költözött s ott tönkrement színtársulata apródonként ide gyűlekezik, azt híven, hogy itt majd jobban megyen dolguk. Fekete most egy 900 holdas nemesi birtok kiarendálásával foglalkozik, diszes kéjlokban lakik, melyre ma sétálás közben Kossuth Lajos is azon megjegyzést tette, hogy egy fejedelem is meglakhatnék benne. A színház építése 7000 forintba kerül. Igaz, hogy diszes és oly nagy, hogy négy lovas hintó megfordulhat a színpadon, de éppen ezért nem kapnak gaget a színészek, mert a jövedelmeket a hitelezők már a jegypénztárból elhordják úgy, hogy mire az előadásnak vége van, rendesen üres a cassa. Először Fekete markol bele, aztán a vén Gyöngyösi kap a directorné számára egy rakást, a többi aztán a hitelezőké, a színészeknek nem marad semmi. Ritka nap az olyan, a melyen a directorné szakácsnéja legalább is öt forintot ki nem ad egy ebédre valóért; szobáik atlaszbútorokkal s óriási szőnyegekkel rakvák s a fiakker egész nap ott áll a kéjlok előtt, hogy kéz alatt legyen, ha netán igazgatónk, vagy igazgatónének valahová menni akarna. A színpadon naponként rendetlenebbül mennek a dolgok; nincs ki rendet tartson, mert Komáromi rendezőnk maga teszi a legnagyobb kihágásokat. Ma is oly botrányt csinált a színpadon, a mi hallatlan. Neje összeveszett Szathmárinéval az ültető hely miatt és Szathmáriné földhöz verte Komárominét. Komáromi aztán megvérezte valamely kezeügyében lévő éles tárgygyal Szathmárinét, ki véresen kilépett a publicum elé s elkezdte declamálni, hogy az az akasztófára való Komáromi ötlet megvérezte. A közönség előkiáltotta Komáromit, ki mint vérbíró a Notre-Dameból dühtől tajtékozva lépett a közönség

elé s így kezdett szavallani: «Tekintetes karok és rendek! az a k...a megrugdosta terhes feleségemet.» Így a tekintetes karok, rendek és mágánások közül többen feljöttek a színpadra benevolisálni a civakodókat, aztán midőn azokat kibékítettük mi, mintha semmi sem történt volna, szépen folytattuk az előadást és a patriarchalis életet.

Pozsony, július 7. Komáromi mintaképe a garázda színészeknek s mint minden nagy művész a hibákban is excellál; soha sem képes intrikus szerepet a nélkül eljátszani, hogy valakit meg ne verjen vagy meg ne vérezzen, mint tegnapelőtt, midőn a vérbírót játszta, tegnap meg úgy leitta magát, hogy ma azt sem tudta, hogy tegnap előadás és pedig első előadása volt a «Londoni koldusoknak», mely sensatiós új drámában nemcsak hogy ő adta Squers szerepét, de ki is hívták mintegy négyszer a lámpák elé. És ma feljött a próbára a Londoni koldusokra készülve. Még azt sem tudta kijózanult állapotában, hogy már tegnap előadtuk, annál kevésbbé volt tudomása a felől, hogy ő is játszott, még pedig főszerepet és hogy többször ki is hívatott.

Pozsony, július 11. Túlszaporodott társulatunk egy részét igazgatónk neje felügyelete alatt Balaton-Füredre akarja küldeni, de habár a fürdő idény jól előre haladt, mi Fekete pénzzavarai miatt nem tudtunk innen kimozdulni, bármint óhajta is Füredre eljutni, melyet a színészek úgy festenek le előttem, mint földi paradicsomot. Az ezreseket jövedelmező bevételeknek, miben elégszer volt részünk, most se hire sem hamva! Az országgyűlést végig hallgatni betértem kedvenc helyembe, a Hollinger kávéházba. Itt a többi közt megtaláltam a «Regélőt», mely igen szépen nyilatkozik felőlem. Különösen a «Londoni koldusok» prospectusát egvik műszerepemnek mondja, mely által művészi hírre méltán jogosult vagyok.

Pozsony, július 18. Komáromi megbékélt Szathmárinéval, mert szüksége van rá, mint primadonnára a győri színházban a jövő télre, a melyet Szákfival együtt vett ki. Én is a két rosz közül a kevésbbé roszat választottam s elszerződtem télre 110 frt havi fizetéssel a győri színházhoz. Szákfiban lehet bízni, hogy pontosan fog fizetni, Komáromtól pedig lehet tanulni, mert ő végre is nagy színész s Pesten is megállaná a helyét, ha garázda nem volna. Bartha is itt van Pestről s az ő vendégszerepléséről hiszi igazgatónk azt, hogy jövedelmez annyit, a mennyivel B.-Füredre megindulhatunk. Tartok attól, hogy letelik a fürdő saison s mi későn érünk B.-Füredre is.

Pozsony, július 21. Miután sikerült Feketének néhány száz forintot kikölesönöznie a ligeti fogadóstól, ma duplán reggeliztünk és utána hajnaltól kezdődő készülődés után délután egy lélekvesztő ladikon megindultunk Győr felé. Keserves egy út volt. Dermedten kellett ülnünk a ladikon, mert ha mozdultunk, a hajósok legott felfordulással fenyegettek. Ültünk tehát mint a cövek mozdulatlanul.

De azért minden óvakodásunk dacára is majd elpusztultunk, miután a rozzant ladikocska egy helyén betódulni kezdett a hullámverés és pedig nem csekély rémületünkre épen a Duna közepén. Kétséghe-
esve mertük ki kalapjainkkal a vizet s aztán sapkáinkkal betömtük a lyukat. Esti 9 óra felé értünk el Győr alá, hol partra szálltunk és a gyepre ágyaltunk, de aludni épenséggel nem bírtunk a temér-
dek szunyog látogatásai miatt. Gönyőtől útunkat tengelyen folytat-
tuk, de épen nem nyugodtan. Itt lerészegedett kocsisainkkal gyűlt meg bajunk, míg végre Károlyi a legszájasabbat felpofozta s ezzel beállott a csend és nyugalom. Utunk közben én Csesznek várának romjait tekintettem meg, melynek egy ablakmélyedésébe e hangu-
latos sorokat találtam bevésve L. D. aláírással:

«Miért sóhajtozol Árpád hó unokája, ha látod
Eldődöd várát, mint letiporta vész,
Nincs már vészes idő, ne sóhajtozz, béke mosolyg már
Kis falaink közt is. Annyi veszélyek után.»

B.-Füred, július 26. Lendvai itt van s ma vendégképen lépett fel velünk az «Egy színész életében.» Szép közönségünk volt, részint Lendvai kedvéért, részint az esőzés miatt, mert itt akkor van csak közönség a színházban, a mikor kedvezőtlen időjárás folytán a közönség a színházba szorul.

B.-Füred, augusztus 15. Mai előadásunkat a «Nagyidai Cigányok»-at Kisfaludy Sándor is megnézte, melyben én Csóri Ferke szerepét személyesítém. Ugy látszott, hogy az agg költő meg volt elégedve működésemmel, mert többször megtapsolt. Fekete ma váratlanul megérkezett hozzánk s itteni keresményünkéből nemcsak hogy kifizette összes irántunk való tartozását, de még néhány száz forintot félre is tehetett maga részére.

B.-Füred, augusztus 19. Ma reggel felpakolt a társaság s elutazott Pozsonyba. Én és vőm a legszívélyesebben váltunk meg Feketétől, kinek helyettese gyanánt ma a helybeli borbélylyal inventariumot készítettem a színház ingóságairól s átadtuk Kisfaludynak, ki most is gondnoka a színháznak, melyet a nemzet adakozásából építtetett. Azért is iratta rá homlokzatára: «Hazafiság a nemzetiségnek.» Este egy kis tűzjátékot néztünk a Balatonon.

B.-Füred, augusztus 20. Nagyon kevés ember lézeng már Füreden, de itt van még Bizai az ország bárója, meg Nagy Feri a volt színész, ki mostanában Bizai-féle arszlán, s többnyire kártyából él, de nagy urat játszik. Itt van még Kisfaludy Sándor is. Velök töltöm összes időmet. Kisfaludynak a színészet kedvenc beszélgetési tárgya, szívesen hallgatja darabjai felől való véleményemet, még szívesebben beszél el, hogy melyiket milyen körülmények közt írta. Tudatta velem a füredi közönség és saját jó véleményét felőlem, s ajánlotta, hogy a nemzeti színháznál kopogtassak, ottani közben-

járásáról is biztosított. Ha hajnalban nem jelenek meg a sétányon, úgy bizonyos, hogy Bizai vagy Kisfaludy sürgetve zörget fel álmomból és sétálni hi!

Győr, november 25. A mult hó végén költöztem be Győrbe, a hol már Szákfinét és néhány színészt megtelepedve találtam. Még most november végén is szép meleg napok lévén, jól szervezett társulatunk igen nagy pártolásnak örvend. Én és nőm a közönség kedvencei vagyunk. Nőm több kitüntetésben részesült, sőt Kovács Pál a jeles író, a közönség nevében több értékes ékszerrel tisztelte is meg. Én pedig jutalomjátékból 61 frtot kaptam, sőt képemet a casinó termében ki is függeszték közszemlére «Londoni koldusok»-beli costümmel ábrázoltan.

Győr, december 16. Nyáriasan meleg napjaink vannak. Jövedelmünk igen jó, — de jövőnk bizonytalan, miután a három igazgató három felé húz. Szákfi úgy látszik Pozsonyba visszakivánczozik; Komáromi az Alföldre akar menni, Szabó pedig, mint mindig légvárakat épít. Kár pedig e jeles társulatot szétszítani engedni, mely méltó vetélytársa a nemzeti színháznak. Lendvai nejevel nálunk vendégszerepel, — kész elismerni önként, hogy némely darabok nálunk jobban sikerültek, mint náluk Pesten. Nevezetesebb tagjaink a három igazgatón kívül: Szathmáriné, Hegedüs Lajos, Szigeti József, Almási Pista, Károlyi Lajos, Németi Gyuri.

Győr, december 25. Legujabb darabunk a «Szökött Katona», melyet a hányszor adunk, mindannyiszor megtölti a házat, éppen úgy, mint saisonunk kezdetén a «Tisztújítás. Ma Karácson napján még oly enyhe az idő, mint tavaszkor.

III.

Győr, 1844 január 5. Hogy mily változékony az ember állapota, azt tegnapelőtt este óta tapasztalom, minthogy téli idényünk Győrött csak új évig biztosított a részvénytársaság által, tehát új évre mindenki gondoskodott magáról. Directoraink közül Szákfi Pozsonyba megy vissza nehányad magával, Komáromi Hevesivel egyesül s Kecskemétre megy le, Szabónak nincs kivel társulnia, s minthogy ő hűsvétra Szerdahelyivel akar operatársulatot alakítani és Szegedre vinni, tehát kénytelenségből Komáromival directoroskodik bár fél tőle, mint minden józan ember, midőn nincs közelében Szákfi, a ki megfékezze. Én mindezideig határozatlan vagyok, hogy melyik féllel tartsak. Tétlenségemben egész napomat az olvasókönyvben töltöttem, hol sajnálkozva olvastam azt, hogy az Athenaeum, legjobb lapjaink egyike, pártolás hiánya miatt megszűnik. De mint írja, azon örömezzettel rekeszti be folyamát, hogy a nemzeti színház helyes útra vergődött el s hogy az eredeti darabok vonzanak legtöbb közönséget, miben e lapnak nagy érdeme van. Hegedüs és Szathmáriné

nem mentek el Pozsonyba s engem is felszólítottak, hogy tartsak Szákfival. Végre estve theázás közben Bartháné vendégünk és Paraiczné rábeszélése folytán Szákfinál megígérttem, hogy velök indulok Pozsonyba.

Győr, január 9. Ma volt utolsó előadásunk Győrött, de már Bartháné vendégszereplése sem tudta a közönséget színházba vonni, miután híre ment, hogy a társulat jobb tagjai elköltöztek. Ma újra változott ügyem. Szilvási Eliza Pozsonyból jöven, azon hírt hozta, hogy ott kizárólag parodia-társulatot akarnak szervezni, s nőmről testvére különösen kicsinylőleg nyilatkozott, minthogy énekelni nem tud s e végett Ekstein igazgató tudni sem akar rólunk. Szátfi ugyan némi megnyugtatóssal állott elő ezzel szemben, én azonban megnyugodni nem tudván, elszerződtem Komáromi és Szabóhoz, a kik örömmel fogadtak.

Buda, január 12. A milyen az igazgatónk, olyan rendetlen volt kiindulásunk is Győrből. Tegnap előtt egész nap indultunk s még sem tudtunk tovább haladni mint a győri külvárosokat szegélyező majorokig. Itt megállt a társaság. Én azonban a vendéglő rideg terméből nőmmel együtt meleg lakásunkra hajtottam, s mielőtt virradni kezdett volna, csatlakoztam az éjjeli hidegtől megdermedt társulattal, mely a nagy hideg miatt az út legnagyobb részét a kocsi mellett gyalog tette meg. Este értünk Budára s beszálltunk a legelső vendég fogadóba, a Rudasfürdő tövében meredező «Oroszlán» vendéglőbe.

Pest, január 15. A Duna erős zajlása miatt bagázsiankat a komprévész csak ma merte Budáról a pesti oldalra átszállítani. Míg ez történt, időmet Fekete Soma szerkesztő barátommal, Gönczivel a nemzeti színház sűgőjával és Erkelével, — ki elhagyva a nemzeti színházat fivéréhez Szabó Józsihoz fog Szerdahelyivel együtt csatlakozni — keresztül-kasul sétálván a szépülő nagy várost. Ma este felé indultunk meg a kecskeméti házban fogadott kecskeméti fuvarosokkal. Többen elmaradtak tőlünk. A többi közt Szigeti Józsi is. Ő Pesten akarja szerencsáját megkísérteni és pedig a nemzeti színpadon. Ez előttünk kissé vakmerő kísérletnek tetszik, mert Szigeti még nem áll azon a fokon, hogy Pesten felléphetne, hiszen nálunk sem tartozott az elsőrendűek közé. Mi az est dacára megindultunk, de a vámház körül meg kellett állnunk egy háznál, honnan Komáromi két leányt hozott a színészethez. Ezen megállapodás alatt Szilvási Eszter olyan primadonnai veszekedést vitt végbe rossz ülése miatt, hogy ahhoz hasonlót még Kisfaludy vagy Kovács Pál sem írt egy vígjátékában sem. Végre a cirkáló lovasrendőrség szerencsénkre elhallgattatta őt!

Kecskemét, január 29. Megkezdődtek az egyenetlenségek Hevesivel, ki Komáromival szövetkezve jutalomjátékokat akar szedni. Komáromi már mult szombaton a társaság tudta és híre nélkül jutalomjáték ürügye alatt lefoglalta a napi jövedelmet, ezt azonban

visszaadattuk olyképen, hogy kijelentettük, miszerint nem fogunk fellépni. Ma azután a zavaros ügy tisztázása végett gyűlést hirdettek igazgatóink s mi, t. i. Szigeti Józsi, Károlyi, Almási és Szabó Józsival előre szerveztük az oppositíót és megkezdtük komolyan a gyűlést, aztán tüzesen folytattuk, végre veszekedéssel ellene szegültünk annak, hogy a ritka népszerű újdonságot a «Szökött katonát» igazgatóink jutalomjátékkal vehessék. Személyes sértegetések, hősködések és generális láрма lett ebből, minek következtében Szabó mérgében mindenről lemondott. Szabó azt követeli tőlünk, hogy két hétig ne működjünk, azaz addig a míg ő társaságát a maga erejéből lábra nem állítja. Erre mi, a kik már egy hónapja tengünk, nem sok hajlandóságot érzünk. Ma délután igazgatóink megbékélve — reám bízta a társulat felügyeletét mindaddig, a míg ők Szegedre átrándulnak szétnézni.

Kecskemét, február 2. Igazgatóink alkalmasint némi kecssegtető fogadtatásban részesültek Szegeden, mivelhogy nem lehet velök gyalogosan beszélni; sőt Hevesi tegnap részeg fővel társaságunkat oly becsmérlőleg ócsárlá, hogy az ellene felbőszült, és az igazgatásból leendő kizáratását követelte, mibe Komáromi is beleegyezett, csupán azt kötvén ki számára, hogy fizetése meghagyassék, de a színház felé se jöjjön soha, s neve a színlapokról egészen kitöröltessék.

Kecskemét, február 3. Határozatunk újra csak egy napig tartott. Midőn ma a próbára mentem, szemközt találkoztam Szabóval, Szigetivel, Károlyival és Almásival, a kik tudatták, miszerint Komáromi tegnap adott szavát nemcsak hogy megmástitá, de Hevesinek jutalomjátékot hirdetett mára. Mi erre betiltottuk a színlap kihordását s kijelentettük, hogy nem fogunk játszani. Miután Komáromi a közönség és testületünk ellenében Hevesi pártjára állott, mi leszámolást követeltünk. Az 550 frtnyi bevételt aztán Komáromi úgy elcsúrtacsavarta, hogy habár mi abból édes keveset kaptunk, mégis adósok maradtunk, sőt Hevesi a városházához is citáltatta a társaságot, de bizony a két bölcs senator nem volt képes semmit sem végezni. Végre is megegyeztünk abban, hogy Hevesi csakugyan kirekesztetik közülünk, és hogy az összes színigazgatók neve kitöröltetik a színlapról.

Kecskemét, február 4. Ma éjjel Komáromi valószínűleg ismét Hevesinél ivott, mert 10 órára berendeltettünk a városházára. Itt mi, a társulat javarésze beadtuk indokolt határozatunkban azt, hogy miért rekesztettük ki magunk közül Hevesit, a másik rész, azaz a nem győri tagok pedig egy nyilatkozatban kijelenték, hogy az igazgatókra semmi panaszuk nincsen. Mi szilárdan állottunk szavunk mellett s csakis akkor léptünk fel a közönség tüntető részvéte mellett, midőn a színlapokról eltűnt a Hevesi név.

Kecskemét, február 7. Három napig folyt a gyűlésezés a város-

házánál, mialatt Király Károly kereken megtagadta színházát Komáromtól és Hevesitől, de a senatorok erőszakkal visszahelyezték Hevesit a színház haszonbérletébe; Károlyit pedig, a ki ezen erőszak ellen kikelt, 24 óra alatti eltávozásra ítélték. Ennélfogva megállapodtunk abban, hogy inkább szétozlunk, de Hevesi alatt nem játszunk, és elhatároztuk, hogy Szabó igazgatása alatt Félégyházára megyünk és a hiányzó díszleteket a Halasi műkedvelők díszleteiből pótoljuk ki. E végből én Károlyival haladéktalanul megindulok a halasi díszletek kikölesönzése végett.

Halas, február 11. Én mihamar megbántam vállalkozásomat, miután a műkedvelők 500 frtnyi jótállást kívántak atyámtól a díszletekért, és engem lekötölezték, hogy a társaságot elviszem Halasra, s haszonbér fejében egy előadásunk jövedelmét átengedjük a műkedvelőknek. Ez aggodalmas kötelezettségek helyett jobban tettem volna, ha elmentem volna vendégszerepekre Szabadkára Bakó Gábor társulatához, ki több ízben hívott, és egyúttal nőm is szüleit felkereshette volna.

Félégyháza, február 17. Csak a sűgönkat Veszprémit találtuk itt, s miután már négy nap óta aggódva várjuk a volt győri tagokat Kecskemétről, ma elküldtük Veszprémit, a magyar színészet leg híresebb gyaloglóját, hogy tudja meg, miért késnek társaink; s ez déltől estig már vissza is tért a 4 mértföldnyire eső Kecskemétről. hírül hozván azt, hogy társainkat maga Király Károly hozza ki Kecskemétről. Egyszersmind újságoló azon fényes elégtételt is, melyet nekünk a kecskeméti közönség adott. Komáromi és Hevesi eléledtetni akarván eltávozásunkat, a «Szökött katonát» rántották elő vasárnap, mely nagy hírenél fogva mindenütt megtölti a színházat. Ebben nem is csalódtak; zsúfolásig megtelt a színházuk, de nem azért, hogy a Szökött katonát lássák, hanem, hogy demonstrálhassanak. Az első felvonást egyetlen taps, egyetlen nevetés nem kísérte. Megkezdett a második felvonás s a mint ebben Komáromi Völgyi ezredes gyanánt megjelent, elkezdett a nézősereg kiabálni, fűtyülni és üvölteni, majd pedig hagymakoszorút dobálni. Midőn pedig ezek közül egyet Komáromi ünnepélyes arccal a sűgőlyukra helyezett — a közönség felkerekedett s néhány perc alatt elannyira kiürült a színház, hogy el kellett oltani a lámpákat és félbehagyni az előadást.

Félégyháza, február 21. Végre ma megérkeztek társaink Szabó igazgatónkkal együtt és velők jött Király Károly is, a kecskeméti színház tulajdonosa és Komáromi is. Mi azonban szilárdul állunk, annnyival is inkább, mivel tudva van, hogy én 500 frtig jót álltam a díszletekért s ugyancsak köteleztettünk a díszlethasználásért egy előadás jövedelmét lefizetni a halasi műkedvelőknek. Én csak most látom, hogy mily kedvetlenséget vettem nyakamba e vállalkozással, melyért szorultságunkban mindenki lelkesült s melynek kötelezettségét most senki sem akarja elősmerni.

Félegyháza, február 21. A mi nem sikerült Komárominak és Király Károlynak: sikerült Hevesinek, ki tegnap jött ki Kecskemétről s borral és szép ígéretekkel kezdte a korteskedést, mivel aztán sikerült is néki Szigeti, Szabót és még néhány kezdő színészt magához toborzani. Miután a ruhatár és könyvtár Szabóé és ez elhagy bennünket, én Bács Károly Rácalmásról hozzám intézett meghívását oly feltétel alatt elfogadtam, ha kedvemért eljön Haliasra, hol igen jó jövedelemre van kilátás.

Félegyháza, március 3. Szabó, Szigeti és a társulat nagy része hűtlenül elhagyott s bement Kecskemétre, még Károlyi is, kinek számműzetését a tanács a jegyzőkönyvből rövid úton kitörölte. Mint kún eredetű színészt a félegyháziak rokonszenvvel karolnak fel és szívesen látogatják csekély személyzetünk előadásait Szabó directorunk eltávozása óta. Kisegítőül szerencsémre kijött hozzánk Hidasi, Mészáros Matyi és Molnár Jancsi a kecskeméti társulattól.

Halas, március 8. Miután Bács ígérete dacára cserben hagyott, a halasi műkedvelők pedig nem hajlandók föloldani kötelezettségem alól, elhatároztam a hófuvaragok megszűntével Kecskemétre menni színésztoborzás végett. Valószínű, hogy szívesen követnek, miután sorsuk Kecskeméten nem igen kedvező.

Halas, március 19. Kecskeméten a színészek semmi jövedelemmel nem bírván, Félegyházára átrándultak néhány előadásra. En itt felkerestem őket és rá is igyekeztem beszélni arra a társulatot, hogy Haliasra jöjjenek, de nem tehetik rögtön, mivel összes holmijaikat Kecskeméten hagyták és azokért vissza kell térniök.

Halas, március 29. Ma reggel Almási azon hírrel jött hozzám, hogy Komáromi megjött nejével és Szilvási Eszterrel, a társaság pedig ma vagy holnap érkezik meg ide utánuk. Nem ezeket vártam én Haliasra, hanem a mi pártunkbeli embereket, a kik velünk maradtak Kecskeméten, velünk működtek Félegyházán. De ezek elszéledtek, és pedig Szabó csatlakozott Szegeden Szerdahelyihez, Szigeti pedig Pestre ment szerződötés reményében. En a végből szántam magamat a csatlakozáshoz, hogy a műkedvelők iránti tartozásomat leróhassam. Komáromi család hízelgéseivel nemcsak hogy rábeszél első találkozásunk alkalmával a fellépésre, de még jótállólul is megfogott hatvan forint erejéig. Atyám, anyám és nőm nem győzték eléggé korholni könnyelműségemet mindaddig, míg atyámtól is nem csalt ki Komáromi egy kisebb összeget. Mindezeket én mint pénztárkezelő aztán a családi béke helyreállítása végett a «Szökött katoná» legelső jövedelméből, illetve dús bevételéből rövid úton lefogtam.

Halas, ápril 7. Ma nálunk nagy ebéd volt. Atyám meginváltatta a színészek nevezetesebbjeit, u. m. Komáromit és nejét, Berzeviczyt és nejét, Hevesit és nejét, Szilvási Esztert és testvérét és összes rokonainkat és jó barátait. Az ivás és toasztírozás estig tartott, mikorára a színészek leitták magukat. Ekkor aztán elmentünk

Szuper István nagybátyámhoz, kihez midőn beléptünk, egy szőnyeget találtunk a szoba közepre terítve, a melyen ő bukfenceket hányt ittas állapotabeli szokása szerint. Itt aztán genirozás nélkül garázdálkodhatott Komáromi, sirhatott Berzeviczy, okoskodhatott Hevesi és az én kedves urambátyám pedig hányhatta a bukfenceket, — én haza osontam onnan, a mint észrevétlenül elillanhattam körükből.

Halas, ápril 12. A színészek nagy részint itt széteszlottak. A jobbakat ma elvitte földjén Latabár, Hevesi pedig nehányad magával Jankovácra ment. Én honn maradtam s várok jobb kilátást, miután azt olvastam a pesti lapokból, hogy a pozsonyi színészek lejönnek Pestre, a pestiek pedig az országgyűlés idejére felmennek Pozsonyba. Komáromi biztat, hogy menjek vele és csatlakozzam a Pestre készülő pozsonyi társulathoz; — én azonban a bizonytalanságra és épen vele nem szívesen indulok. Komáromi nejének átadtam egy ajánlkozó levelet Bartayhoz, a nemzeti színház igazgatójához azon reményben és önhitség nélküli joggal, hogy hátha bejutok oda úgy mint Szigeti. Ma Szegedről megjött Szerdahelyi társulatától Zombori és azt ujságolja, hogy miután Szerdahelyinek igen csekély a társulati létszáma, alighanem meghivat levélben. Várom!

Baja, ápril 23. Miután sem Pestről, sem Szegedről nem kaptam választ, elfogadtam Bács hívását, ki Szegszádról küldött embert értem. Enyéim nagyon ellenzik, hogy ily kis társasághoz állok, de én mégis megindultam, és ma értem Bajára, hoi Latabár társulata tartózkodik, illetőleg lézeng. Ma vásár van itt és előadásunk mégis elmaradt, jövedelem hiánya miatt!

Siklós, ápril 30. Minthogy eddig néhány előadásunk azzal sem kecsegtet, hogy úti költségünket kikereshessük, Zomborba menesztettünk egy embert helycsinálás végett. Kitűzött állomásunkra Eszékre az illyr lázadás miatt nem mehettünk. A «Szökött katona» előadását látva, két vukovári illetőségű úr meghívta a társaságot Vukovára, megnyugtattván affelől, hogy Vukovár lakosságának jelentékenyebb része magyar, s hogy ők kevés kivétellel magyar pártiak. Miután megigértük a siklósiaknak, hogy a vukovári megye gyűlések után körükbe visszatérünk az esetben, ha bérletet szednek számunkra, megkezdettük az összepakolást.

Vukovár, május 3. Dárdára utánunk jött Latabár, hol egyik kocsikerekünk eltörése miatt kelle vesztegetnünk. Pécsről azért eredt utánunk, hogy tagjainkat elverbuválja, miután az övét a szegediek vitték el. A korhely és pazarló Görbét szívesen elbocsáttottuk, Ormayt azonban sajnáljuk, hogy tőlünk elcsábítá Latabár.

Vukovár, május 6. Hely hiányában kénytelenek voltunk az itteni német szintársulattal egyezkedni s tőlük kibérelni színpadjukat, melyen előadtuk nagy tetszés mellett a «Szökött katonát». Dacára, hogy egy-egy huszast fizettek a nézők, és hogy a kis terem zsúfolásig tömve volt, bevételünk nagyon csekély volt.

Vukovár, május 7. A megyegyűlésre összejött úrrend azt követelvén, hogy kedvelt mulatóhelyükön az «Adicában» előadást tartsunk, kiküldtük decoratorunkat, hogy öt órára egy darab gyepponyvával elkerítve színpadot csináljon. Tulajdonképen színpadnak híre sem volt, az ülőhely pedig mindössze egy rozszant padból állott. Mi egy sarokba szorítva adtuk elő a Tisztújítást, és pedig a ponyva egyik szélén hagvott nyíláson ki-be járva jelenésünk szerint. Előadásunkat azonban nem végezhattük be, mert az esőszakadás közénk rontott.

Vukovár, május 9. Ma negyedik előadásunkkal befejeztük itt a németek színpadján működésünket. Ittlétünk alatt nemcsak meghívónk Ragulics Demeter, de az összes intelligentia magyaros vendégszeretettel árasztott el. A megyei tisztviselők pedig 63 frtot gyűjtöttek s küldtek küldöttségileg útiköltségre.

Siklós, május 27. Habár Eszéken meg is kaptuk a hatóságtól Vukovárról visszajövet az előbb megtagadott játszási engedélyt, nem vettük igénybe és Siklóstra jöttünk. Itt azonban másodszori megjelenésünk alkalmából (miután Pázmán több tagot elcsalt tőlünk, nekünk pedig nem sikerült Pécsről Latabár különben is gyenge társulatából a hiányzókat kipótolni) oszló-bomló társulatunk előadásai nagyon keveset jövedelmeznek. Ma búcsúelőadásul a «Két Pisztol»-t adtuk öt férfival. Nem is volt köszönet benne.

Zombor, június 4. Alig értünk Zomborba, rögtön átrándultunk Szabadkára, hogy Hevesi társulatától néhány tagot hozzassunk és megerősíthessük társaságunkat, mikorra a megyegyűlések beállanak. Általában, mióta Bács társaságánál vagyok, még nem tettünk egyebet, mint oszlottunk-bomlottunk, verbuváltunk, minek oka igazgatónkban való gyenge bizalom és ingatagság. Első előadásunk a «Szökött katoná» 100 frtot jövedelmezett. Így reményünk van, hogy a német társaságot kibőjtöljük innen, pedig azok csaknem jobb erővel rendelkeznek mint mi, de mi győzzük a versenyt új darabjainkkal.

Zombor, június 6. Nagy Ignáctól a Tisztújítást adtuk, mely még nagyobb hatást csinált mint a Szökött katoná, s ép annyit is jövedelmezett.

Zombor, június 11. A gyűlések beálltak, de korántsem jövedelmeznek nekünk annyit, mint első előadásaink után reméltük. Oly forróság van a teremben, hogy nem csoda, ha a gyűlésben egész nap üldögélő közönség nem örömet jön estve újra üldögélni színtermünkbe. Ma először játsztam a «Peleskei Nótárius»-t s igyekeztem kívül az is nagyban fárasztott, hogy a rendezéssel is igen sokat kell bajlódnom, mert igazgatónk, e pedans gondatlan ember a színpaddal nagyon keveset törődik. Ő a maga félszeg modorával lemorzsolja szerepét, végigcsinálja a megszokott attitűdöket és Stellungokat, a többivel aztán mitsem gondol. Ha azt akarom, hogy egy-egy darab jól sikerüljön, nekem kell mindenre felügyelnem. Azonkívül

hogy díszítek, kelléket hordok, sügök és gadrobot foltozok, még naponként a főbb szerepeket is el kell játszanom.

Zombor, június 15. Ma jutalomjátékom lévén, szokás szerint személyesen mentem a közönséget meginvitálni, de nem is fáradtam siker nélkül. Többszöri nagyon szívesen fogadtak, különösen Bideskúty kir. fiscus nemcsak szép ajándékot, de jó tanácsot is adott, kinyilatkoztatván, hogy társaságunkat gyengesége miatt nem pártolják: ajánlá is, hogy keressék jobb társaságot. Báccsal nem lehet elhitetni társulata gyengeségét, pedig immár nyilvánult tény az, hogy a német színészek legyúrtak minket, dacára érdekes új darabjainknak.

Pápafelé, Halasról, szeptember 7—10. Megunván két hónapi ott-hon tartózkodásom alatt a tétlenséget, igyekeztem társasághoz jutni. Győrbe leginkább vágytam, de ettől elestem, miután Győr a vidéki színészektől megtagadva a részvényes biztosítást, pesti társaságot kíván. Elhatároztam tehát, hogy Pápára megyek Chiabaihoz, kivel a múlt évben ismerkedtem meg Győrött. Tizedikén értünk el Pápára, hol Szöllősiék és Chiabaiék annyival inkább barátilag fogadtak, mivel nagy szükségök volt ránk, miután Komáromi mostanában vitt el Chiabaitól néhány tagot

Pápáról Komáromba, október 8—9. Búcsút vett társaságunk Pápától, miután beállott az őszi sáros idő és arenánk, mely Hesch deszkakereskedő udvarán állott, basznavehetetlenné vált.

Komárom, november 20. E város ritkán szokott nagylelkű lenni a színészek iránt, mi abból ered, hogy lakosai barátságtalanok és magukba vonultak. Általán gyér közönség látogatta új előadásainkat is: a «Zsidó»-t Szigligetitől, «Nemesek Hadnagyá»-t Kovács Páltól. Ekkor tette Jókai Móric is első színműirői kísérletét, ki egy gyenge vígjátékot komponált össze jutalomjátékomra.

Vác, 1845. január 3. A lázadás kiütött társaságunkban, és a mire én nem is gondoltam, én lettem a feje. Már néhány nap óta hallom, hogy Chiabai társaságával meghivatott Balassa-Gyarmatra, hol minden jót ígérnek számára. s ő erre most nagyot épít és szerződtetni akarja társaságát, s engem állítóleg ki akar hagyni a szerződésből és pedig tudtommal minden ok nélkül. Ez annyira elkeserített, hogy általános magyar színész szokás szerint korteskedni kezdtem és szerződést csináltam ma néhány taggal, és szinte nagyobb számú leszen pártom mint Chiabaié, bárha ő most már mindenkit nyakra-főre szerződtetet. Csak azt meg nem foghatom, hogy Chiabai miért akar útszekeréről mint haszontalan podgyászt lebecsátani.

Vác, január 5. Minden kiviláglott. Ma gyűlést hirdetett Chiabai s gyűlölsége okát megfejté. Egy társam által titkon elsikkasztott naplóm kezei közé jutott, melyben én lelkiismeretesen szoktam igazgatóm és társaim felől alkotott, esetleg nem épen hízeltő véleményemet beírni. Chiabai tehát, azaz tulajdonképpenfeje, tükörbe pillantott . . . s most, miután ily feszült viszony közt békében nem

maradhatnánk, külön társaságot alakítok. Ő megy pártjával B.-Gyarmatra, én Vácon maradok s útiköltségünkre még egy pár előadást tartunk.

Vác, január 12. A rendezőségem alatti társaság ma tartja első előadását s íme az ingatag jellemű Váradi Ferkó szökését jelentik be, két színészleánynyal. Vahot Iure új darabját adtuk: «A farsangi iskolá»-t. Darabunk minden ármány dacára is tetszésben részesült.

Vác, január 19. Kétszeri hidegvérűségével mire sem lehetséges menni, ezért is eltökéllettem magamat elfogadni Kőrössi Losoncrol hozzám intézett meghívását, miután a pesti nemzeti színháznál való ajánlközlésemre sem Szentpéteritől, sem barátaimtól, azaz Gönczitől és Szigetitől semmi választ sem kaptam.

B.-Gyarmat, január 23. Tegnap megindultam Vácról Losonc felé, de B.-Gyarmaton színész barátaim szinte erővel letartóztattak. Chiabai társaságát igen nagy szorultságban találtam, s miután Chiabainé megbetegedett, s egyesek eltávoztak, nincs nőszemély, kire a szerepet bízni lehetne. Chiabai mindent a feledés medrébe kíván temetni. Fiat! Pax vobiscum.

B.-Gyarmat, január 26. Ma hozta az öreg Abdai Szigeti levelét, melyben megírja, hogy a nemzeti színház komikusa eltávozván, lehet reményem a szerződötetéshez, csak siessek Pestre. Én azonban részben kis fiam betegeskedése miatt, részben a társulat iránt vállalt kötelezettségeim és a nagy távolság miatt nem is gondolhatok erre.

B.-Gyarmat, február 6. Már elakartuk Gyarmatot hagyni, azonban társaságunkat egy heti bérletbiztosítással itt tartották. Miután Chiabainé felgyógyult és nőm is fellépett, előadásaink megjavultak lényegesen.

Léva, február 15. Két napi zordon télies utazás után Léván megállapodtunk hat előadásra s ma volt első előadásunk a «Charlotte kapitány». E finom francia vígjátékból a kisvárosi közönség nem sokat értett meg s így első föllépésünk nem költhetett rokonszenvet a közönségnél.

Nyitra, február 21. Ma nyolc órákor indultunk meg Léváról, hol, miután eredeti magyar darabokat szedtünk elő, igen megkedveltek. Csaknem megfagyva értünk el Nyitrára.

Nyitra, március 5. Itt hat előadást tartottunk már s valóban jó jövedelmek mellett; egyedül a mára hirdetett «Angeló» előadásakor nem jött be a szokásos jó jövedelem, sőt a napiköltség sem.

Nyitra, márc. 18. Tegnapelőtt az idevaló ifjúság s hozzá csatlakozott megyei közönség búcsúlakomát rendezett tiszteletünkre. Tegnap már utolsót játszottunk volna, de egy úr a többiek nevében felkért arra, hogy játszunk még egyet, s ő a maga részéről ötven forint tisztabevételt biztosított. Ez előadás után újra mulatságot, illetve búcsúlakomát rendeztek és pedig a két Balogh testvér, Dezső, ki köztük a legjobb magyar és Pejacesk, mind lelkes szintügybarát.

E lakomához meginvitálták Hegedüs Lajost, a komáromi igazgatót, ki társa, az öreg Komlóssi igazgató megbízásából valószínűleg toborzani jött hozzánk. Békésen egyetértő társulatunkból azonban nem igen örömet távozik el valaki. Holnap egy könnyű kocsival a közeli falukat szándékozom meglátogatni, hogy a hirtelen hóolvadás következtében vízzel elárasztott útunkra erős málhaszekereket fogadhassak E-ztergom felé.

Esztergomba utazás. Március 21. Nagypéntek délután indultunk el Esztergomból vízzel, fogadóssal, szekeressel és még ezertéle bajt csinálólval elkészülve, a bajcsi elszakadt gáton élethalál-veszély közt áthaladva, késő éjjel érkezünk Perbetére, a hol tudatták a mai nap utolsó szerencsétlenségét. Arдай kis gyermeke anyja ölében meghalt. A gyermekét vesztő anyát alig tudtuk lecsillapítani, s a vendéglőstől eltitkolni azt, hogy mit hoztunk magunkkal. Eltitkoltuk, nehogy kidobjanak halottunkkal együtt a fogadóból. Szerencsénkre Nyikos barátunk nagybátyja lelkész Perbetén s neki adta át Arдай kis halottját. A becsületes öreg tisztességes eltakarítását magára vállalta, a gyermektelenné lett szülőknék pedig hajnalban tova kell utazni — komédiázni.

Esztergom, március 28. Három előadásunk volt már Esztergomban és jó sikerrel.

Esztergom, március 3. Tegnapelőtt bizonyos Pellikán nevű műkedvelő akart velünk fellépni Moór Károly szerepében. A szegény ember már délután három órakor elkezdett öltözködni, s alighogy beáll az est, és műkedvelőnk kilép a színpadra, künn tűzi lárna keletkezik, a nép kirohan s a játék elmaradt. Nézőink a hídfei vendéglő rettenetes tűzéhez siettek el. Ma Vácon voltunk mulatni, némelyek szomorkodni, mert pénzüket elkártyázták. Kőrösi társasága van ott, de igen gyér jövedelmekből tengenek, s nem oly gavallérosan, mint nálunk, társaságunk egynémely tagjai, kiknek kártyára is jut.

Esztergom, április 26. Beköszöntött hozzánk is az, a mi elszokott érni minden társaságot, ha kelletnél tovább tartózkodik egy városban. Akármint húztuk-halasztottuk a dolgot, akármint okoskodtunk: még is végre megbuktunk. Komáromból hozatott táncosaink nemhogy növelték volna silány bevételeinket, de megsokasíták adósságainkat. A közönség azzal menti magát, hogy a víz elöntötte a város egy részét, tehát azokat kell segítenie. A fogadás veszekszik, mi pedig viszont szidjuk gorombaságaiért, mert embertelensége túlhág mindenben. Hitelezőinket váltóval és megtakarított filléreinkkel kielégítve, egy tutajt béreltünk, mely leszállítson Pestre.

Pesttől Bajáig a Dunán, május 1—5. Kedden este, mikor a mészkővel terhelt s gondatlanul összetakolt hajót megpillantottam, egyetértőleg Chiabainéval azon gondolatra jutottam, hogy e rozszant bárkán valóságos életveszélyeztetés az utazás. Azonban hasztalan

barangoltunk csaknem éjjelig a Dunaparton, más alkalmatosságot nem találhattunk. Vissza kellett térnünk félelmes hajónkra, melyen társaim deszkából és gyékényből rögtönöztek a kövek fölé nyugvóhelyet. Mihelyt megvirradt, a híd kinyitattott s kővel terhelt hajónk gőzhajói sebességgel keresztül bocsátattott. Vérlázító volt az a könnyelműség, melylyel e felszeretlen hajó útnak indított. Tulajdonosa lelkiösmeretét bizonyára az nyugtatá meg, hogy égetetlen követ és színésztruppot szállít. Négy napi szüntelen remegtető viszontagságok, viharok, zátonyrajutás stb. elmondhatlan kedvetlenség közt elértünk Bajára, hová a kormányosunk az ellenszél dacára is, eljutni igyekezett. Meg is adtuk az árát! Már szinte annyira jutottunk, hogy a nagy Dunából a kis Dunába jutunk, midőn a torkolatnál a sebes áramlatú vízhez hozzájárulván a szél, elragadtatott hajónk. Hajós legényeink mindent elkövettek a szerencsétlenség elhárítására, de evezőink eltörtek, nemkülönben a kormányrúd is. vékony kötelen csüngő horgonyunkat pedig hasztalan alkalmazták a hajó rendkívüli súlya ellenében. Isten tudja, hol süllyed el velünk hajónk, ha az ár a gőzhajó kikötőjéhez nem sodorja s rettenetes erővel ahhoz nem vágja. Hajónk tetejének összeomlása, a rettenetes recsegés ropogás annyira megrémített egyeseket, hogy szinte azt hitték már, süllyedünk. Végre a gőzhajó matrózai és a parton lévő emberek összeroncsolt hajónkat a parthoz vontatták. Másnap jutottunk csak szárazföldre... Baján megtudtuk, hogy itt van Hevesi társasága, s hogy ő is, mint mi, Zomborba szándékozik. Hevesiék észrevevén bennünket, felferestek s megütközve hallották meg tőlünk azt, mit nem szívesen köztünk velők, hogy mi Zomborba megyünk. Viszont ők is dacosan ígérték, hogy legközelebb Zomborba vándorolnak, honnan hatóságilag kiállított engedély-levelük jött, a mi nekünk nincsen.

Zombor, május 7. A merre csak tavalyi ösmerőseinkkel találkoztunk, mindenütt azt óhajtják, hogy mi maradjunk; ugyanis Hevesiék rossz előadásai által az egész Bácskában megutáltatták magukat. Mi az «Arany szarvas»-ban építettük fel színpadunkat, ők pedig a «Kamara-kert»-ben színikörüket. Volt lőtás-futás egész nap a bíróhoz és kapitányhoz úgy a mi részünkről, mint az ő részükről. Végre estefelé felmentem Chiabainéval a bíróhoz, — útunkban az ellenfél primadonnájával is találkoztunk, s a bíró úgy nyilatkozott javunkra, hogy mivel már ő egyszer megmondta Hevesinek, hogy egyik nap mi, másik nap pedig ők játszanak, s az elsőség az övéké lévén, ma játszanok kellett volna, de ők egyáltalába nem akarnak jelenlétünkben föllépni s ma sem mertek játszani. A bíró tehát, ki részünkön látszik lenni, a holnap napot részünkre határozta s meghagyta, hogy színlapjainkat okvetlen hordassuk ki. Ezzel megelégedetten távozva tőle, halljuk, hogy ezen idő alatt Chiabait és Hevesit behívatta a kapitány magához s ott azok szépen megegyeztek, hogy előbb Hevesiék játszanak hatot, s mi azon idő alatt pauszálunk és csak az

ő elmenetelük után játszassunk. Én gyorsan futottam a kapitányhoz ezen egyezkedést felbontani, de már későn volt. Hanem Ciabainé heroniai hevesiséggel rohanta meg a kapitányt s rimámkolásaival annyira zavarba hozta, hogy nem tudott neki ellentmondani, s a holnapi játszást megengedte.

Zombor, május 8. Reggel kihordattuk színlapjainkat, nemkülönben Hevesi is. Délelőtt próbánk volt. Délután a mint készülgetünk a játékra, jön az izenet a kapitánytól, hogy tartsuk magunkat azon egyezséghez, melyet tegnap előtte Hevesi és Chiabai tett. Átkoztuk Hevesi mindenését, Beliczayt, ki nélkül a gyáva Hevesi mire se ment volna. Szájaskodásával ugyan elnyomott ő, de a sors segített rajtunk. Ugyanis ők délután tartván arenájokban az előadást, még a mellett, hogy gyenge a társaságuk, oly szerencsétlen választást tettek első darabjukkal, hogy br. Eötvös igen költői, de unalmas darabját «Éljen az Egyenlőség»-et választották, melylyel még azt sem érhették el, hogy legjobb és csinos színésznőjüket Berzeviczynét, kivel nagyra vannak, s kit Beliczay világcsudájának és szépségének híresztelt, érvényesítsék, mert ebben az «Egyenlőség» darabban éppen nem jutott neki szerep. Csekély néhány szóból állott egész szerepe s napvilágnál lévén előadásuk, tündéri szépsége sem nagyon tűnt fel, sőt a napvilág nagyon is megvilágította a valóságot s eltűnt a szín a színésznőnél. És bár mi reánk keményen ránc volt parancsolva a városkapitány által, hogy meg ne merjünk jelenni Hevesiék előadásán, annál kevésbbé merjünk a nem tetszésnek vagy kritikának egyetlen jelét adni, első felleptük még sem sikerült. Nem kellett nekünk kritizálni, a közönség magától is átlátta, hogy ez nagyon gyenge társaság s hogy előadásuk igen is gyenge. Nagy zúgolódással hagyta el az arénát s jöttek tömegestül az «Arany Szarvasba», s követelték tőlünk, hogy tartsunk előadást. Mi a városkapitányra hivatkoztunk, ki betiltotta nekünk a játszást, egy pár úri ember rögtön ment a kapitány után. «Majd elhozzuk mi őt — úgymond — s meglátjuk, ellenáll-e a közönség kívánságának». S míg ezek elhozták a kapitányt, igazgatóunktól követelték, hogy tegye ki a cassát, de ő vonakodott, azt mondván, hogy a közönségnek joga van tőlünk előadást kívánni, de nekünk nem szabad pénztárt nyitnunk. «Jól van hát — mondák — majd nyitunk magunk», s azzal egy úr levette magas kalapját s abba szedte a bemeneti díjat, s midőn a kapitány megérkezett, azt kérdezték tőle: «Te tiltottad be ezen szegény emberek előadását? Jó! Hát most duplán fized az antrét!» s az meg is tette. Látván, hogy a nagy közönség kívánságának nem lehet ellenszegülni, nem is ellenezte a játékelőadást. Roppant energiával működünk, e véletlen s rögtönzött előadás még növelte játék kedvünket. Taps és kihívások közt előadtuk «Charlotte kapitányt», a mi úgyannyira be volt tanulva, hogy sűgő nélkül játszhattuk; s minthogy a publicum ily összevágó és gyorsmenetelű előadást még

nem látott, tökéletes tetszést arattunk. Megnézte előadásunkat Hevesi is, ki látva a nagy lelkesedést, boszankodva elhagyni készült a színtermet, de a közönség nem eresztette, hanem azt mondta: «Csak maradjon director úr s tanulja meg ezektől, hogy kell játszani». En a monakói nemes kórikus szerepét, nőm pedig a királynét adta.

Zombor, május 9. A tegnapi diadal után Hevesiék alkudozni kezdtek és mi pártfogóink ajánlatára s a kellemetlenségek elkerülése végett adtunk is nekik útiköltségre azért, hogy elköltözzenek Zomborból.

Zombor, május 20. Ma nyitottuk meg bérletünket a «Falusi Egyszerűség»-gel, mely darab szintén oly tetszésben részesült, mint az «Ezred Leánya», amabban nőm, emebben pedig Chiabainé nagy tetszéssel adván a címszerepet. Közönségünk napról napra gyarapodik azóta, hogy a Horváth-kertben arenát építettünk.

Zombor, június 30. Nem csakhogy mindenikünk regressirozta magát, de lefizettük esztergomi bukásunkból származott adósságainkat is, sőt szellemileg is gyarapodtunk, minthogy a buzgó pártfogás mellett több új darabot is betanultunk, dacára annak, hogy majdnem minden nap volt előadásunk s a közönség szíves vendégszeretete is sok időnköt igénybe vette. Kivált a szerb kereskedők vendégszeretete örökké emlékezetes leend előttem. Holnapután indulunk innen Siklóstra.

Siklósról Kaposvárra július 23. Siklóson igen roszul ment dolgunk, dacára, hogy társulatunk fele Harkányban, másik fele Siklóson játszott, két heti itt tartózkodásunkra ráfizettünk. Miután igazgatónk lassúsága s habozása miatt Pécszet elkapták előlünk, nemkülönben elkéztünk az Eszékre való pályázással is. Ma délután 4 órakor értünk Kaposvárra és itt találtuk Hetényi néhány órával előttünk ideérkezett társaságát. Ez nem kis aggodalomba ejtett, mivel itt nem Hevesi gyenge társulatával, hanem a jóhírű győri szintársulattal állunk szemben. Abban van egyetlen reményünk, hogy Hetényi megsértette a somogyiakat s most csaknem egész Somogymegye haragszik rá.

Kaposvár, július 27. Igazán ügyes nő ez a mi directornénk. Kieszközölte Siklósi főbírótól (dacára annak, hogy Hetényinek ő adott engedélyt) részünkre is az engedélyt, sőt az engedélyhez helyet keresni is elvitte magával a főbíró. No de szép asszony kedvéért a főbíró is szívesen otthagyja hivatalát, kivált ha csak a megyeház átellenébe kellett mennie, hol egy zsidónak deszkaraktára van. Kimondatott, hogy a földött raktárnak tartalma elszállítandó, oldalai befödendőék, s hátsó részébe színpad állítandó. A szép aszony így akarta, a főszolgabíró így parancsolta s a kereskedőnek engedelmeskednie kellett. Ma kezdtük meg előadásainkat. Pártfogóink igen sokan vannak, különösen a lelkes Gaál Lojzi úgy szólván hajtja a közönséget. Hetényi még nem tartott előadást; hogy társaságát erősítse, elment Kanizsára Egriért és Szilágyiért.

Kaposvár, július 29. Tegnap második előadásul «Mieban Család»-ját adtuk fényes kiállítással, a mi ismét megtette hatását. Ezután azon iparkodtunk, hogy kitudhassuk, miféle darabbal fogja előadását Hetényi megkezdeni, úgyhogy ha csak lehetséges, az nap mi is ugyanazon darabot adjuk, de megsejtették tervünket s a legnagyobb titokban tartották, sehogy se tudhattuk meg első előadásuk címét, sőt egész esti 9 óráig nem küldték színlapjaikat a nyomdába. De ott leskelődő színlaposztónk azt rögtön hírül adta, hogy Czakó új darabját, a «Kalmár és Tengerész»-t akarják adni, s mi e darabot még nem adtuk. Készültünk ugyan rá Siklóson, egy olvasópróbánk is volt belőle, a szerepek rég kézben vannak. Nosza rajta! Directorunk bátorít: «Tanuljátok fiúk az egész éjszaka, mutassátok meg, mit tudtok. Reggel jókor próbához fogunk, én magam sugom el a darabot, csak hogy mi is ugyanazon darabot adhassuk, a melylyel Hetényi előadásait kezdi». — Úgy is lett. Tanult mindenki egész éjjel; a nyomdában pedig meghagytuk, hogy a mint elkészíti Hetényi színlapjait a «Kalmár és Tengerész»-ből, csak változtassa át a személyzetünk: e és firmánkra, s reggelre készíse el ezt is. Úgy is lett; reggel a két színlaposztó széthordta a «Kalmár és Tengerész»-ből az egyforma színlapokat. Erős két próbát tartottunk ma, s este a közönség nagy része hozzánk jött megnézni e kihíresztelt új darabot. Miután mi két előadásunk által megnyertük a közönséget, nálunk tömött ház volt elannyira, hogy színünk deszkaoldalát is ki kellett pusztítanunk, míg Hetényi színterme alig telt meg félig. A darab is nagyobb hatást nyert nálunk, mert bár nem volt oly jól betanulva mint náluk, de több igyekezettel és élénkséggel adtuk. Miután helyiségünk kicsinynek bizonyult, Gaál Lojzi s több pártfogó segítségével egy nagy színkört csináltattunk a sétatéren. Robotban hordják a polgárok a zöld galyakat s a megyeházi rabok vannak kirendelve a munkára, hogy holnapra készen legyünk.

Kaposvár, július 30. Ma összes társaimmal összeveszttem, ők ugyanis azt híven, hogy Czindery főispán bevonulása alkalmából tartandó illuminációk miatt ma este nem lesz ennyire jövedelmünk: nem akartak sem próbálni, sem játszani. Estig meggondolták magukat s előadtuk a «Földszint és Lebúj» című darabot, még pedig egy ugyanazon este kétszer egymásután Kétszer azért, mivel a nézők közül sok csak akkor jött, mikor már rövid előadásunk vége felé járt, de legvégeig jött-ment a közönség, és bizony előadhattuk volna harmadszor is. Előrántottunk volna valamely kis darabot, de sétáló színészeink nem néztek felénk sem, és nem volt kellékünk sem kéznél. Miután 300 frt körül volt pénztári bevételünk, fényes elégtételt kaptam a délelőtti ócsárlásokért.

Kaposvár, július 31. Ma kettőt játsztunk egy nap és szinte elvesztettük vele a kinyert pártfogást, mert hat órára lévén künn a színkörben a játék kezdete kihirdetve a ma installált főispán tisz-

teletére, a közönség el lévén foglalva az ünnepélyességek és dinomdánommal, csak hét óra után gyűltek be néhányan az arenába s így a bent való játékkal, melyet nyolckor kellett volna kezdeni, nagyon elkéstünk. A közönség előbb ott volt a színházban mint mi. Még pénzszedő sem volt; csak úgy fizetés nélkül ült be a közönség, várva, míg mi 9 óra után megérkeztünk az arenából s akkor nyakrafőre, félig felkészülve hozzáfogtunk a «Szökött katoná» előadásához, minden kellék nélkül. Bizony ily rosszul alig adtuk még a darabot. Hetényiek pedig ma jól neki készülten tartottak előadást a vendéglő termében. Bizony csorbát ejtettek hírnevünkön.

Kaposvár, augusztus 1. Hetényi aligha tudhatta meg tegnapi kudarcunkat, különben nem költözött volna el innen, a színpad-építési költséggel beérve. Mint vert had hagyták el Kaposvárt, mely jelenség épen nem leszen téli győri saisonjára kedvező. Most is többen elhagyták Hetényit, ki nem épen kedvelt a színészek előtt. Egri, ki csak imént csatlakozott hozzá, elvált tőle, Finta pedig hozzánk csatlakozott és ma már fel is lépett zsúfolt ház előtt Don Caesarban.

Kaposvár, augusztus 8. Első előadásunktól számítva, ma volt az első szünnapunk s ezt szórakozásra szánva, kimentem Szöllősiel az «Aranyos csárdába». Este jó kedvvel hazatérvén, újságolja nőm, hogy a színházban előadást kelle rögtönözni és Szabó Mócsi játsza szerepemet, de kerestek is mindenfelé, mert ő azon szerepet sohasem tanulta, sem nem próbálta. A második felvonás derekán átvettem tőle a «Mézes hetek»-beli Kulikoff szerepét, selyemkedvvel lejátsszotam a félszerepet. Midőn a közönség megtudta, hogy az «Aranyos csárdából» jöttem, igen jól fogadott.

Kaposvár, augusztus 13. Elmulván a beigtatási ünnepségek, közönségünk nagyon megfogyott, tehát leszámoltunk. Társaságunk forrong. Beliczay és Chiabaiék közt valóságos korteskedés folyik. Egyik részről Arдай és Beliczay traktálják, más részről Chiabai édesgeti a tagokat. Tegnap este Klára estélyét tartván Chiabainé, fényes vendégereget gyűjtött össze maecenasokból s meghívta az egész színtársaságot is. Meg is jelentünk mindannyian, még a békétlenek is, kivéve Ardait. Derült jó kedvünk támadt, hajnalig tartott a tánc, reggelig szólt a zene, s mind ennek vége az lett, hogy Arдай megválna a társaságtól, s a többi elégtelennek, köztük nőm fizetése is, felemeltetik. Egri (hallván a zavarodás hírét) bejött Marczaliból, de bizony üresen ballagott vissza. Elhatároztuk, hogy Kaposvárott maradunk lófuttatásig.

Kaposvár, augusztus 24. Gr. Batthyány Kázmér ma itt mulatott és elnöklete alatt védegyleti gyűlés volt a megyeházánál lelkesítő beszédekkel. Felolvasták Kossuth levelét, melyet a védegyleti társulatokhoz irt, melyben lelkesíti a hazát s lelkesítésében annyira megy, hogy Széchenyit hazafiatlansággal gyanúsítja s a külföld utánzásával

és pártolásával. Beszélt aztán még Madarász is, szokott entusiasmusával, ki Széchenyi Istvánt mint letűnő napot festi, s helyette a magyar égen gr. Batthyányt kívánja feltüntetni. A lelkesedés főleg a déli nagy lakomán érte tetőpontját, mely a mi színterünkben tartatott, a hol Chiabai személyesen meghívta a grófot esteli előadásunkra, melyet az ő tiszteletére tartottunk; miért is a gróf elismerésül 50 frtot küldött. Este zsúfolt színházunk volt s különösen előkelő közönség. Ünnepestes kivilágításnál adtuk Vahot Imre «Védegylet»-ét. Alkalmi darabunk nagy tejszéssel találkozott.

Kaposvár, szeptember 2. Ma nemcsak hogy elkéstünk a lófuttatás megnézése miatt a játék kezdetéről, de zenészeink el sem jöttek, és ennek következtében az «Ezred Leányát» ének nélkül voltunk kénytelenek adni — szégyenszemre.

Szigetvár, szeptember 3. Német színtársulatot találtunk itt a fogadó termében. Minthogy a társaság gyenge is volt, kevesen is voltak s mindehhez németek is a szegények, könnyű volt legyőzni őket jól felzerelt s tökéletesen egybetanult társulatunknak. A szegények csak a Zrínyi-ünnepélyt várták, hogy némi útiköltségre válót bevehessenek, de letiltattak a szolgabíró által, sőt színpadjokat is át kellett adniok előadásoként 10 frt bérért s mi játsztunk azon a Zrínyi-ünnepély alkalmából. Ime a «Védegylet» mint hasznosítja magát a nemzeti művészet érdekében. Én szerencsétlen félrelépés folytán lábzúzódásban szenvedek néhány nap óta s nem hagyhatom el a szobát, társaim azonban igen jól mulatnak, mert itt is, mint mindenütt Somogyban, a művészetnek sok jó pártfogója van. Én csak annyiban osztozhatom pályatársaim dicsőségében, melylyel a közönség tejszését leróvjá s azon áldomásokban, mit az ünnepélyek alatt élveztek, — hogy hallhatom széles jókedvű nótáikat, a vivatókat s a nemzetiségért való hangos lelkesültségüket.

Zombor, szeptember 9—11. Lábbajom miatt a három napi utazás alatt ki nem mozdulhattam a kocsiból s Bezdánban az éjjel nem alhattunk, mivel az egész társaságnak egy szobába kellett szorulnia éjszakára, ép úgy mint az előző éjjel. Színpadunk már készül, de nem a városháza termében, mint reméltük, hanem régi helyünkön. Így aztán nincsen sok reményünk zombori létünkhöz. Miután pedig mindannyian kedvetlenek vagyunk e miatt, kit mást kárhozzatunk, mint az igazgatót, ki már egy hónap óta hasztalan sürgette az idejövetelt.

Baja, szeptember 20—22. Minthogy Zomborban csekélyek a jövedelmek, átrándúltunk Bajára azon reményben, hogy ha netalán ott találánánk is vásári időre odaérkező színtársulatot, azt mi felülmuljuk ép úgy, mint ez évben már hármat. Most negyedszer azonban kalandos mérkőzésünkbe majdnem belebuktunk. Szemközt találunk Friese jól szervezett társulatát, mely a közönség kegyeit bírja. Friese ugyan mindent elkövetett, a végből, hogy előadásainkat meg-

gátolja, mi azonban a csőr-pörtől nem ijedtünk meg. Végre is Magyarhon közepén húsz forintnyi sarcpénz vettetett ki ránk előadásonként a német színészek javára. A jó hazafiak közbeavatkozása azonban ezt 12-őre leszállította. Mindezek után is temérdek bajjal kell küzdenünk helyiségért, mivel a német vendéglősök a vásár-alkalommal helyiségeiket inkább szeretik ivóteremnek használni. A bajai németes posse-kedvelő közönségnek első darabunk, Czákó «Kalmár és Tengerész»-e bárha előttük teljesen ösmeretlen volt, épen nem tetszett. Másnap helyre akartuk hozni a rossz kezdetet, ekkor meg a ravasz német színigazgató elesábitotta s eltávolította, a német-cseh zenészeket, úgy hogy kénytelenek voltunk este átöltözni s egy véletlenül nálam lévő ócska darabot «A Nagyvilág divat»-ját előadni, és pedig mindennemű próba és előkészület nélkül. Végre ma a «Védegylet»-et, melyért rajong az ország, rendkívüli zsúfolt ház előtt és igen jó előadással előadtuk. Chiabai aztán a darab végeztével kijelentvén azt, hogy Friese ravaszsága volt oka a tegnapi zavarnak, felkérte a közönséget, hogy maradjon ülőhelyén és nézze végig vendég gyanánt az «Fizred Leányát». Vége-hossza nem volt a tapsnak és kihívásnak.

Zombor, szept. 23. Nehány bajai visszafelé pezsgővel terhelten Zomborig elkísérte a társulatot. Nagy vígsággal utaztunk. Zombori ösmerőseink gúnyos mosolylyal fogadták a Bajára kiránduló társaságot: «Hát már — úgymond — visszajöttök!» — Ez épen nem kecsegtető viszontlátás onnan ered, hogy elmenetelünk előtti este Chiabainé és B. Róza kellemetlen botrányckat követtek el. Ma kaptam kézhez atyám hozzám intézett levelét, melyben víg szüretjükre meghív. Készülők is ahhoz szívesen.

Zombor, szept. 25. Ma itt járt Kilényi s főleg azért jött, hogy engem szerződtessen. Miután operája elhagyta — csakis drámai társulatot akar szervezni. Én szívesen ígérkeztem volna el neki, de csak késő éjjel kerültem vele össze. Megbízta azonban Szerbényit azzal, hogy engem okvetlen hozzá szerződtessen. Egy év óta ráunván Chiabai társaságára, különösen pedig annak primadonnai félszecségeire, annál inkább kész vagyok társulatától megválni, miután szabadkai téli évadjától ő elesett. Pedig hát erre nőm szülei miatt egész nyáron számítottunk. Hogy hely nélkül ne maradjak, két hét multán való visszatérésemet megígértem Chiabainak, egyszersmind azonban írtam pénzért Kilényihez is Szabadkára. Ma este a «Teréz» nevezetű francia drámát adtuk.

Halas, szept. 28. Egedi és Szerbényitől kaptam ma levelet, s tudatván azt, hogy Kilényi Chiabaihoz csatlakozik, legjobban tenném, ha a velök odaérkező szintársulatba nőmmel együtt beállanék, így aztán drámát is adhatnak s kétségkívül érdekesebb lévén a műsor, több jövedelemre is számíthatunk.

Halas, október 12. Az operatársulat, mely nélkülem, illetve

közbenjárásom nélkül sem operát, sem drámát nem lett volna képes előadni, épen nem lévén rábírható érdemem méltánylására a jövedelem-felosztásnál és így ma játszottam utolsót.

Szabadka, október 14. Gócs társasága ma utazott el Kalocsára s miután Gócs és Gócsné személyesen felkerestek s felkértek — követni fogom én is őket Kalocsára azon reményben, hogy velök a telet Szabadkán tölthetem.

Kaloca, okt. 23. Mindegy, akár operát, akár drámát adunk, a papok a színházba járást bűnnek és erkölcstelenségnek tartják. Én csupán két előadást érhettem meg, a többi részvétlenség miatt elmaradt. Ma ideérkezve Veszprémi Chiabai társulatától, azt újságolá, hogy Chiabai nem mert még a vásárra sem bemenni Szabadkára, sőt hogy Kilényivel egyesülten Zomborból Bajára utaztak. Ezen hír hallatára, tanácsom szerint, ma utolsót játszunk, szekereket fogadunk és indulunk.

Szabadka, okt. 25. Megérkeztünk Szabadkára s lőtünk-futunk szállás után, mivel az itteni nép nincsen hozzá szokva ahhoz, hogy hónapos, annál kevésbbé hogy bútorozott szobát tartogasson bérlőknek. Megérkezett új primadonnánk, Baranyiné, a hétvármegyére szóló szépség, szintén két bútorzatlan szobát kapott. Ott találtam az üres szobákban málhái közepette. A fényes slepppek ott heverték a kipakolatlan szalmazsákban. Udvarlótól környezve szaladgált fel-alá. mérgeben könyezve a felett, hogy sleppjeit nem képes elpakolni. Midőn bámulom fényes ruhatárát, egyik udvarlója a legáradozóbb szavakkal nyilvánította örömét a felett, hogy újra szerencséje lehet Szabadkának a szép és jeles művésznőhöz, s «hallhatjuk ezüst hangja aranyos trilláit», «Sag hágyjuk az akka, (felelte nagy mérgesen az ábrándozásra tótos dialectusával), nem tud maga valami ócska mobilia.» A szép asszony bosszúsága képzelődésemet nagyon lehangolta s mentem tovább szállást keresni. A közönség rajongva várja előadásunkat, mit holnap «Normá»-val kezdünk meg.

Szabadka, november 2. Bérletünket tegnáp kezdtük «Eljegyzés a lámpafény alatt» című új vígjátékkal. Bérletelőfizetésünk ezer forinton felül van. Mindjárt osztottunk is félhavi gagét. Az idevaló közönség csak a bohózatokat, éneket és a borzasztó szomorú darabokat szereti. Ezekkel pedig bajos leszen őket folytonosan ellátnunk, mert ezek nagy személyzetet igényelnek, mi pedig csakis Baranyinéval és Palatkival szaporodtunk. Még hozzá operánk énekkara alig áll egy pár emberből s ezek is tanulatlanok, mert drámától lettek szerződve. Ezért is eddig Normán kívül nem adtunk több operát.

Szabadka, november 15. Beliczai ma még próbált velünk. Este is várjuk, — hát csak jön a hír helyette, hogy megszökött. Elvitte a társaság által rábízott bérletpénzt, s egyik-másikunk holmiját. Tőlem kedvenc darabomat «Senetteve marquisnőt» lopta el. Én mindig mondtam, hogy jellemtelen ember, de mivel nagy szája volt és

alattomosan hízogó chorista létére az ügyvivősséggel bízták meg. Szökéshíre nagy gyalázatot hozott ráunk saisonunk elején. Nagy a bérletünk s kicsiny a «Fekete sas»-beli termünk. Kevés közönség fér el csak a bérloők mellé. Mi azonban bérletszünetekkel segítünk szaporítani a jövedelmet. Én, nőm és Szerbényi roskadozunk a dráma alatt. Az operatagok nem akarnak szerepet tanulni drámában, azzal mentvén magukat, hogy új operákra készülnek, és íme eddig csak hármat tudtak színre hozni, s örökké ezeket nyakgatják. Én meg lévén szokva látni Chiabainál a drámai játékok színezését, s a finom francia vígjátékok gyorsan perdülő lejártszódását, — itt látva a döcögős vígjátékokat, fáj a lelkem. Irtam is Chiabainak, hogy az operatársulatot nem tudom megszokni.

Szabadka, december 15. Dacára a nagy jólétnek, békétlen operabeli társaink már többször el akarták hagyni Szabadkát, de állomás hiánya miatt nem mozdulhattunk. Mult csütörtökön adtuk elő először szorgalmas betanulással Czako új művét, a «Végrendelet»-et nőm javára, minek betanulására s az opera-készületek néhány napi mellőzésére rábirtuk az operaénekeseket is. A próbákat oly gond-
dal tartottuk meg, hogy Baranyiné tótos beszédje nem is volt észrevehető. Így aztán nem is maradt el a hatás és kiváló tetszés. A közönség, mely eddig közömbösen nézte drámai működésünket, el volt ragadtatva. Tombolással és számtalan kihívással fogadott majd minden jelenetet. Ez estével egészen megnyertük a közönség tetszését; nem óhajtják többé kizárólag az operát. Csak színészeinkben volna meg a kitartás, s kevesebb hajlam a súrlódásra! De mikor az operisták és drámaisták mindegyike magát tekinti fő kenyérkeresőnek Örökös is a szemrehányás, bár az irigység mégis az operistákban rejlik. Ma az öreg Czorda főespe esnél voltunk ebéden a nagyplébánián, ki a megtestesült jóság és barátság. Ma nőm tiszteletére rendezte az estélyt, kárpótlásul azért, hogy nem jelenhetett meg az előadáson. Sőt a meghívódással belépti jegyért 5 frtot is küldött. Zene és táncsal éjjelig tartott a multság a plébánián. E tisztes öreg nem tartja a színészeket a sátán fiainak, mint a közeli Kalocsán, hanem a világosság és műveltség terjesztőinek.

Szabadka, december 26. Megjött Kovács Andris a társaság első opera-énekes, továbbá Marosi és Farkas is. Úgy erősödött az opera is, dráma is ezekkel, hogy társaságunk gyenge kerekű kocsián több lesz a podgyász, mert csak a bort kedvelők szaporodtak. Most már számunk miatt Szabadka nem panaszkodhatik, mint eleinte, pedig mikor még kevesebben voltunk, jobban mentek darabjaink.

1846. Szabadka, január 3. A közönségnek végre is van itélő esze s ha pártolja a színészetet, kíván élvezetet is. Tegnap este a «Harmincéves Kártyást» adtuk, s minket és Egedit kivéve, kik mindhárman csak kis szerepeket játszottunk, — az egészlet kiakarta fűtyülni a botrányosan készületlen hanyagságért, mely társaságunkon

a felszaporodás óta általánosan elharapódzott. E botrány igen zokon esett, s igen tanulságos volt mindnyájunknak, még talán a hibásoknak is, talán majd serkenteni fogja őket is, mert ma már csakugyan jobban ment a «Két pisztoly» előadása. Új darabokat nem igen adhatunk, — bár most már eléggel bírunk, miután az eredeti színirodalom szép lendületnek indult és fiatal nagy tehetségek tűnnek fel e téren, kikhez nagy reményeket köthetünk, mint Czakó Zsigmond. De az énekesek egyáltalában csak operát akarnak tanulni, s mi még sem vagyunk annyian, hogy őket a drámából kihagyhatnánk, különösen Egedit, ki a drámában első szerelmesünk, az operában pedig hőstenor, s így nélkülözhetetlen mind a két genreből. Még jó, hogy a közönség az ismétléseket meg nem unja s folyvást látogatja színházunkat. bár a mult hóban legkevesebbet, tudniillik hat és háromnegyed tizedet kerestünk, de ennek különben nem is egészen az az oka, mintha a pártfogás csökkent volna, hanem felszaporodásunk. Többeknél jöttem már jó ismerettségbe Szabadkán, de legtöbb szabad időmet Mihó Miklós barátommal s földimmal töltöm, kinek nagy könyvkereskedése lévén Szabadkán, nekem minden új könyvet kölcsön ad.

Szabadka, január 19. A budai német színigazgató megbukott, s a tanács magyar társaságnak szándékozik átadni a színházat, mi végre a jövő hó 8-ik napjára csőd van hirdetve. Az igazán szép lenne, s nagy haladás volna nemzetiségi tekintetben, ha a német érzésű Budába is befészkelhetné magát a magyar színészet és segitené azt magyarosodásában. Ezen kapva kaptunk mi is, és elhatároztuk, hogy folyamodni fogunk érte mi is. Mi ugyanis annál több joggal bírunk erre más társaságok felett, minthogy nekünk operánk is van, s ez pedig nagy előny az idegen ajkúakra. Nemcsak társaságunkra, de magamra nézve is jó volna, ha végét látnánk a vándorlásnak, főkép gyermekeim neveltetése miatt, ki bárha elmúlt hét éves, még sem volt fél éves otthona.

Szabadka február 6. Olvastam a hirlapban, hogy a budai tanács színházát gróf Rádainak, mint az országos nemzeti színház főigazgatójának szándékozik rendelkezése alá bocsátani, s így mi elestünk tőle, de én írtam odajuthatásom végett a pesti directióhoz.

Szabadka, február 17. Budától elestünk. A tanács szépen kipoétázta Rádayt. Addig mutogatta a tanács nemzetiségét, míg végre is átadta a színházat Michl lakatosnak, mint a megbukott német igazgató hitelezőjének, s a nagy szélnek, melyre az egész ország figyelmét irányítá, az lett a vége, hogy a nemzetiségnek nyakára vert Michl kalapácsával. Igazgatóinknak igen bántja ambíciójukat az, hogy én nőmmel nem veszek részt az ő operájokban s azért mégis kedvel bennünket a közönség, mit naponkint bebizonnyít, de különösen látható volt ez jutalomjátékunk alkalmával, a mi jobban ütött ki, mint akármelyik operai primadonnánk a legnagyobb

operája, azért szép szerével túl akarnak rajtunk adni, s már komikust is kerestek helyemre, de a közönség figyelmeztetésére jobbnak látták a dolgot abban hagyni. Ez magában véve csekélység ugyan, de önérzetes embernek mégis fáj az ily alattomos ármánykodás. Miután látom, hogy dacára annak, hogy e társaság operatársaságnak nevezi magát, csak a drámával lehet bizt ezt fentartani, s akárhányszor megtörténik operai előadáskor, hogy egyik vagy másik operai tag csekély rekedtsége végett is, nem mehet az opera, akkor csak küldenek hozzám, hogy gondoskodjam drámáról, még pedig úgy, hogy az operai tagok mentek legyenek tőle, akkor aztán tessék előállani, néha délután 4—5 órakor, még sem volt soha fennakadás a drámával, még akkor sem, mikor csak én, nőm és Szerbényi hárman voltunk drámai színészek. Még három személylyel is képes voltam rügtönözve előadást tartani, mind e mellett kettős iparkodásom és szorgalmam mellett sem vagyok képes a társaság érdekét fentartani, sem az igazgatók tetszését megnyerni. Máshol felényi dologgal többet tehetnék, de itt az opera csak hátrányára van a színészetnek, mert maga az opera is tökéletlen, mert csak kontárkodás az előadásuk ily csekély erővel mint itt vannak, a drámára pedig lealázó, mivel háttérbe szorítja s haladását gátolják.

Szabadka február 21. Igazgatóságunknak — melynek tehetősége és akarata Gócsnéban összpontosul — azon bolond gondolatra jött, hogy Szabadkát most, midőn legjobban megy dolgunk, elhagyjuk, pedig csak még most jönnek a böjti unalmas napok, melyeken sehová sem tud menni mint színházba e vidadni szerető Szabadkai nép. De hiába! Gócsné faschéba jött a másik énekesnővel Baranyinéval, s a közönség bizonyosan nagyobb részben hajlik Baranyinéhoz, tehát e véget el kell hagyni Szabadkát. Ennek okvetlen ellenszegültem volna, ha ma meg nem jön Szegedről az engedély, s így bízom hogy büjtre még nagyobb közönség elébe léphetünk, hol a dráma is inkább becsülésben részesül mint az opera, annyiival is inkább, mivelhogy egyik énekesnőnk tőlünk elmaradván, bizony egy énekesnővel nem sokra lehet vinni és így a dráma okvetlen előnybe fog jönni, nekem pedig ez a főóhajtásom. Abban is előnyös ez átköltözés, hogy Szegeden közel leszek Halashoz, hová elvonulhatok, ha baj találna lenni.

Szabadka, február 23. Ma Chiabainé és Szathmári Dani vendégem volt Bajáról. Chiabainé fel is akart lépni mint vendég, de Gócsné ellenszegült, tartván attól, hogy minden drámai dicsősége tönkre silányul mellette. Chiabainé addig nem hagyott békét, míg meg nem ígertem, hogy husvét után újra velük fogok pályázni. Igazán jobban meg is untam Gócsné directióját, mint Chiabainéét, mert habár úgy az egyik, mint a másik uralma nem valami dicsőretre méltó, de Chiabainé mégis jobban tűrhető, miután ő több műveltséggel bír, s a dráma érdekében erőszakoskodik, s nem is

oly zsarnok fejedelemnő módjára osztogatja kegyeit, mint a szeszélyes Gócsné, kinél legkedvesebb emberének is félni kell, hogy holnap már kiesik a kegykörből és szerződése dacára rögtön elcsapattik. Chiabaiéknál szerződésünk sem volt soha, még sem kellett soha effélettől tartani, ott soha senkit a társaság beleegyezése nélkül el nem fogadtunk, de el sem bocsátottunk. Ezek végett én csak még Szegedre fogok a Gócsféle társasággal menni s ott bevégeznem velök kötött szerződéseim idejét, minthogy reméllem, hogy eltölthetjük az időt Szegeden huszvéig.

Szeged, március 16. Fél hó óta vagyunk Szegeden és 81 frt osztalék jutott rám. Valóban itt nem volna rossz kereset, bár nagyon félős, hogy elvesztjük csakhamar a közönség kegyét, mert társaságunk nőszínesszel alig bír, úgy hogy a mult szombaton is Czakó végrendeletében, melylyel nagy sensatiót reméltünk csinálni, Antónia szerepét egy kardaloknővel kellett eljátszatni s Gócsné is nagyon gyengén adta a grófné szerepét, mert félt ismeretlen közönség előtt ilyen drámai szerepet játszani. Így aztán vége lett a hatásnak. Operát nem tudtunk adni másfélét, mint a melyben egy énekesnő van, s az is Gócsné. Így tehát sem drámánk, sem operánk nem tetszhetik, még a vigjátékok tartják fel úgy, a hogy, hitelünket.

Szeged, március 31. Társaságunk mindegyre elégületlenebb az asszonykormánynyal s így a directió oszlófélben van. Miután öt nap mulva letelik a szerződési nap, a társaság nagyobb része gondoskodott újabb szerződésről, még az operatársaságbeliék is szétoszlanak.

Halas, ápril 5. Ma búcsút vettem a dalszínész társaságtól. Soha sem voltam elégedett azon irigység és fenhéjazás miatt, mely a dalszínészeken a drámaiak iránt előmlik. Chiabaiéktól még Szegeden megkaptam a választ, mely szerint ők mindenkit inkább nélkülöznek, csakhogy engemet és nőmet társaságukhoz szerezhessenek, ők irántam mindig rokonérzettel voltak, s különösen elvük a drámai színészei előre való törekvése és tökéletesbitése. Ily helyre jobban vonzódik az ember, ha tán nem remélne is olyan jövedelmeket, mint az operánál, ámbár a felől megbizonyosodtam, hogy igyekező drámai társaság épen úgy boldogulhat mint az opera s e mellett csak a dráma által éretik el a cél, melyre minden becsületes érzésű magyar színésznek törekednie kell.

Baja, ápril 11. Ma délután 3 órakor értem el Halasról Bajára atyám fogatán. Társaim örömmel fogadtak, legkivált Szöllősi barátom és Chiabaiék. Megismerkedtem még ma a társaság előttem ismeretlen tagjaival, a többi közt honunk legrégebb igazgatójával Kilényivel, kivel ma találkoztam először. A társaság még azon számban van együtt, mint a télen volt, azt hittem, hogy azért sürgetik, gyors megérkezésemet, hogy nagyon megfogytak, pedig ellenkezőleg. Csak egy tag vált meg a társulattól, de az a legtehetségesebb: Farkas

Lajos, a nemzeti színház egyik primadonnájának, Szathmárinénak testvére, ki ép oly művész mint nővére. Geniális ember, s mint minden genie-hóbortos, szeszélyes. Most szüntette be váratlanul működését, mikor legnagyobb szükség lenne rá a vásár idején és Egressy Gábor vendégszereplése alkalmából. Ezen két alkalmat várja csak még be a társaság, s aztán elhagyja téli állomását, Baját. Még bizonytalan, hogy merre veszi majd a társaság útját, mert a nagyobb városok ezen a vidéken mind sűrűn voltak mostanában látogatva a színészek által. Ha jó kilátásunk nem lenne, vagy ha messze kelene menni, valamely kétes sikerű vállalkozásra, inkább hazamegyek nyaralni szüleimhez.

Baja, ápril 19. Vásárvasárnapja van, a város sür-r-forr a sok népségtől, mi is készülünk ma esteli előadásunkra, nekem különösen nehéz feladatom van, a «Falura kell menni» című új darabra készülünk, melyet adott ugyan már egyszer ez a társaság, még pedig nagy tetszéssel, de akkor Farkas Lajos játszta még a férj szerepét, s most ezt Finta vette át, én pedig a Finta szerepét Freimann Caesart, mely a legnagyobb szerep a darabban, és mégis nekem hét nap alatti kellett betanulnom. Nagy gondomhoz hozzájárult még azon tudat, hogy miként fogom én e szerepet Egressy előtt adni, kinek ez egyik kitűnő szerepe, holott az idő rövideje miatt még csak próbákat sem tarthattam belőle; egyetlen főpróbán kell e nehéz társalgási szerepet eljátszanom. Nőmnek épen így kellett mára új szerepet betanulni. Délután kimentünk a révhez azon hajó érkezése elé, melyen Egressy érkezését sejtettük. Míg a hajóra vártunk, a tréfaírók hirhadt színlaposztónk: Nyikos Zsiga a dunaparti deszka-csárdában nagyban rendelte az áldomást. Hja, van módja benne, gondoltam, most szedi a dús búcsúzó, s ebből traktálja nemcsak a színészeket, de a publikumot is. Vígán folyt a poharazás, a mikor megjött az alsó hajó. «Nézzük meg» úgymond Nyikos. «Eh mi közünk hozzá, mondják többen, hisz a mi vendégünk a felső hajóval jön». Nyikos azonban kijött és be is ment a hajóra s ott valami ismerősével rögtön diskurzusba mélyedt. Vendégei a partról nézték: «Nézd a bolondot, nézd — mondák — hogy belemerül a beszélgetésbe, bárcsak elvinné a hajó». Egyszer csak csenget a hajós, behúzzák a hidat, a hajó elindul s viszi Nyikost, kit vendégei kacagva vivátoznak. Erre Nyikos a hajóról kiáltja: «Isten áldja meg mindnyájokat, köszönöm a szíveségöket» Erre aztán eszmélkedni kezdett a vendégsereg. «Nini, hisz ez az ember kiszámítva megy el a hajón, minket felületetett». Ugy volt, hogy Nyikos beszédte jó előre búcsúpénzét, magára szedte minden ruháját, hitelezőit kihívta a Dunaparra azon ürügy alatt, hogy várják Egressyt, áldomást rendelt, — felült aztán a gőzhajóra s a hitelezők hahotája közt megszökött azon. Hanem bezzeg nem nevettek akkor, mikor eszükbe jutott, hogy azon áldomásozó bor árát is nekik kell megfizetni,

a mire Nyikos invitálta meg őket. Nyikosnak számtalan ilyen csínytevéseiről beszélnek itt; csínyjei különösen azért sikerültek jól, mivel véghetlenül kedélyes jó fiu volt; le is tudta főzni az ördögök nagyanyját is. Nemsokára ezután megjött a felső hajó is, s meghozta kedves vendégünket, hazánk legelső művészt Egressy Gábort. Este a színházba vittük, hol én és nőm a közönségnek nagyon tetszetünk; Egressy is szíves volt irántam meglegedését kifejezni, kivált midőn megtudta, hogy szerepét mily rövid idő alatt tanultam be.

Baja, ápríl 21. Korán keltünk fel, mert nekem újra új szerepet kell betanulnom. Már hajnalban a szabadban voltam Polonius szerepét magolni, mire tegnap nem értem rá. Ma fog először fellépni velünk Egressy, Hamletben.

Baja, ápríl 30. Egressy bevégezte vendégszereplését, a közönség minden vendégszereplésén el volt ragadtatva, vége-hossza nem volt a tüntetéseknek, végre tegnap jutalomjátékában ezüst cserkoszorút és fáklyás zenét kapott. Viszonzásul pénteken ő rendezett lakomát a Pandúrszigeten, hová minket s több bajai előkelőséget meghívott. Csaknem reggelig danoltunk és táncoltunk. Minthogy közelében alig van egy nagyobb város, melyet mostanában színészek nem látogattak, elhatározta a társaság, hogy rövid időre Szabadkára megy a vásárra és lófuttatásra, hogy bemutassa drámai képességét.

Szabadka, május 3. Kilényitől keservesen lehetett az útravaló előleget kjsikarni, mert csak neki van pénze, Chiabainak sohasem is volt. En nem vártam be a küzdelmeket, hanem jóbarátomat Szöllősit kisegítve adóságából, tegnap vele együtt megindultam hetivásáros kocsikkal s ma reggelre Szabadkára értem, hol Mihó Miklós barátom már kész szállással és kitünő ebéddel várt.

Szabadka, május 11. Bizony mi a drámával nem igen boldogulunk Szabadkán, mit némelyek annak tulajdonítanak, hogy Gócsné átjövén első előadásunkra Szegedről, a közönséget lebeszélte volna, de az nem valószínű, mert éppen azok járnak leginkább színházba, kik a télen Gócsnét erősen pártfogolták. En e részvétlenséget onnan származtatom, hogy a közönséget eléggé kimeríté a téli színtársulat, s hogy mi nagyon hamar jöttünk vissza. Befolyással van aztán az is, hogy a szabadkai lakosság a mint megjön a tavasz, kitakarodik a tanyára mezei munkára. Szegény és gazdag kivétel nélkül földje műveléséből élven, nyáron csak vásárkor jön be a városba néhány órára.

Szabadka, május 19. Miután a színtermet melegnek találták — arénát építettünk és itt a Czakó által fordított hatásos színművet, a «Mari»-t adtuk, hat bankóforintunk maradt jövedelemül.

Halas, május 25. Tegnap végre befejeztük Szabadkán sovány jövedelmű előadásainkat, mire Kilényi szokása szerint jól kiveszekedte magát társaságával s kiadta három hét alatt keresett 27 firt

10 kromat s kimondotta, hogy a társulatot kész kimozdítani a szabadkai nyomorból s elviszi Szegedre, ha ott két jutalomjátékot ad neki a társaság eddigi járandóságaihoz, mi által őt jutalomjátéka leszen Szegeden, honnan alig mult egy hete, hogy eltávoztak a színészek. Tehát csak az a sors vár társaságunkra a mi itt, ki van élve a város a színészek által, s még ehhez beállott a nyár, s a lakosság szintén kivonul a mezei munkára. Ily rossz kilátások elől jónak láttam hazajönni nyaralni szülőimhez, hová az is sürgetett, hogy néhány nap mulva leend húgom menyegzője.

Szeged, június 6. Mégis csak jobbnak láttam én visszatérni a színészethez, mint otthon tétlenül időzni, miután anyám nem igen szereti az ilyen dologtól elszokott komédiás népet, minők mi vagyunk, hosszabb ideig a maga körében. Én azt reméltem, hogy miután húgom elhagyja házunkat, majd anyám szívesen látja az ő helyén nőt, de bizony sem anyám nem kedveli a színésznőt, sem nőm a falusi életet, én pedig utálván a tétlenséget, ma Szegedre visszajöttem a színészethez, hol társaságunk most Veszter társaságával együtt játszik. Nagyon felszaporodott e társaság távollétem alatt. Eljött a társasággal Polyákovicsné is Szabadkáról, ki egy párszor mint műkedvelő nő lépett fel velünk. Itt van Dériné is, a hajdan hírneves színésznő, Kilényi testvére. Bizony meg nem foghatom, hogy miért írták hozzám azt Halasra, hogy nagy szűk-ég van ránk, a mikor ennyien vannak. De Kilényi azt mondja, hogy Erdélybe akar vinni minket s a végből szervezi társulatát, mert csak ott tudják méltányolni a színészetet, mindegy ott akár tél, akár nyár, mindenkor kedves vendég a színész.

Szeged, június 18. Bérletet nyitottunk 12 előadásra, mit egyfolytában bajosan fogunk lejátszhatni, mert az aradi vásárra néhány előadásra el akarunk menni; ez igen rossz kalkulus Kilényitől, hogy Aradról visszajöjjünk Szegedre a bérletet lejátszani, mert ter- vünk szerint Aradon már közel lennénk Erdélyhez, tehát jobb volna Aradról már vissza sem fordulni; csak hogy itt a társaság gyenge jövedelmek folytán el van adósodva s az aradi vásártól várunk pénzt, hogy szegedi tartozásunkat kifizethessük.

Arad, június 27. Minthogy csak egy pár napra a vásárra szándékoztunk Aradra jönni, tehát csak könnyű szerrel minden podgyász nélkül indultunk Aradra, hol úgyszólván kész színházai találunk, tehát nincs szükség dekorációra, a ruhatárból is csak azt hoztuk, a mi egy pár legújabb darabunkra szükséges, sőt atársulatnak is csak a legszükségesebb személyzetét hoztuk el, a nők közül pedig az idősebbeket mind otthon hagytuk Szegeden. A nagy hőségben én sem akartam kis fiamat az utazással gyötörni, őt is otthon hagytam Szabó Mózsiné gondozása alatt, de megkértem Kilényinét és Dérinét is, hogy legyenek felügyelettel Gézámra. Aradon találtuk Komáromi társaságát, ki nagyon gyenge társasággal

megelőzve minket Marosvásárhelyről jött ide, de nem volt képes a színházba behozni e város magasabb műélvezethez szokott közönségét. Az ő megelőzése minket nem igen rontott meg, de találtunk itt ennél nagyobb akadályt, s ez Boscó, a világhírű bűvész, ki most járja be Magyarország nagyobb városait. Ő is az aradi vásárra jött, sőt előadást sem tart vásár előtt, csak a nagy hűhót csinálja, úton-útfélen híreszteli magát, s minthogy a számunkra épített színpadot ő nem kaphatta meg, pompás színpadot építtetett magának a «Fehér kereszt» szállodában. Este Komáromiék utolsó előadását néztük meg, mely elég gyenge volt, s így nem csoda, hogy megbuktak.

Arad, július 8. Kétszer láttam a nagyhírű Boscót, először pénzért és megbántam, ma ingyen és ezt is megbántam, harmadszor ha talán ő fizetne se nézném meg, ki nem egyéb pénzsalónál, mert haszontalan kártya és kendőjátékai egy fillért sem érnek. Nagy híre és csodatételei csak ámitások, melyek haszontalan pletykán alapszanak, melyet maga híreszteltet segédei által. Nem elég, hogy a vásári jövedelmeket elvonta tőlünk Boscó, hanem a vásár elmúltával még bérletet is akar nyitni s tovább is zsarolni a közönséget, hanem mi is szépen elejét vettük, elriasztottuk Aradról. Csak azt vártuk eddig is, hogy mely nap nem tart előadást ő, hogy az nap adhassuk mi a színházban az «Ál-Boscó» paródiát, melyre már napok óta készül társaságunk ezermestere, Futó, ki a bűvészetet csak úgy érti, mint Bosco, csak eszközei nem voltak hozzá, ezt azonban a mennyire lehetett, most elkészítette, s minthogy hétfőn Boscó nem tartott előadást, mi nagy felragaszkodásban hirdettük az «Ál-Boscó» előadását, melyen ízről-ízre azon mutatóványokat ígéri az «Ál Boscó», melyeket Boscó produkált, s melyek a közönséget leginkább bámulásra ragadták, megtoldva még azon nyilatkozattal, hogy minden mutatóvány után annak titkát is felfedezzük. Arra aztán ugyancsak kíváncsi lett a közönség, hogy Boscó minden titkát megtudhassa, s rohant a színházba. Még maga Boscó is páholyt vett, s páholyból nézte, hogy Futó tökéletesen úgy maszkirozva, mint ő, lépett a színpadra. Már ez nagy tapsot idézett elő, hát még mikor Futó először megcsinálta Boscó legnehezebb műfogásait s utána megmagyarázta, hogy mindez nem ördögség, hanem csak egyszerű szemfényvesztő hókusz-pókusz, mit akárki megcsinálhat, csak gép és ügyesség kell hozzá. Ekkor óriási tapsvihar tört ki, mit egy ideig csak nyughatatlankodva tűrt el Boscó a páholyban, de mikor látta, hogy virágbokrétaikkal árasztják el az Ál-Boscót, akkor dühösen elhagyta a páholyt. Reggel a bérletpénzt visszaküldözte, összszepakolt s elhagyta Aradot, átlátva, hogy többé itt nincs mit keresnie, mert művészete kudarcot vallott. A vásár elmúlt utáni eltávozásával mi nem sokat nyertünk, még legtöbb jövedelmet ma csináltuk az utolsó előadásunkkal, melynek felerészét

a színészettől elbúczúzó agg színészünk Farkas részére adjuk, a ki hogy nagyobb közönséget vonjon a színházba, oláh nyelven tartott ma előadást, lefordíttatván oláhra Kotzebue «Két Feledékeny» című darabját s minthogy ő, . . . ta, Futó és B. Róza jól tudnak oláhul, négyen oláh előadást tartottak, s ez bevonta az oláh hazafiakat is a színházba.

Szeged, július 10. Két napi forróságban való utazással visszaértünk Aradról. A nagy hőség miatt csakis éjjel akartunk utazni, de kerekünk az útban eltörvén, Makón meg kellett éjjelre maradnunk, hol Komáromi Aradról idemenekült truppját találtuk. A mint a piacon megálltunk kocsinkkal, a nyitott ablakú teremből szóról-szóra hallhattuk Komáromi Soma harsány hangját, a mint egyik legkitűnőbb szerepét játszotta a «Tudtán kívül kém»-et; felszaladtunk a színterembe, hogy láthassuk ezen nevezetes szerepében, melyben tagadhatatlan, hogy nincsen párja még Pesten sem, bár már ő is kezd hanyatlani, a mennyiben, mint Hamlet mondja, «gyengül az ész, a vénség nyomán.» Komáromi, úgy Aradon és most is keresztül utazólag Makón felszólított, hogy csatlakozzunk társaságához, mert úgy mondja, hogy csak az a fő kívánsága, hogy társasága ismét a régi jó hirbe jöjjön általunk. Csakhogy Komáromi veszekedő természetével bajos összeférni. Reggelre elkészült kocsikerekünk s délre Szegedre értünk. Mikorra hazaértünk, a színtermet leszerelve találtuk, minthogy péntekre gr. Széchenyi Istvánt várják, ki a Tisza szabályozása végett jön ide többekkel tanácskozni, s miután a színteremben tartatik a nagy ebéd, ki kellett onnan a színpadot hordatni. Arenát építettünk a gyűlés és vásár reményében.

Szeged, július 30. Elmultak a nagyreményű napok, csekély jövedelmekkel. A vásár nem sok hasznot hozott, a gróf ittéléte valamivel többet, a mennyiben ő tíz arannyal ajándékozta meg a társaságot, minthogy az előadást tiszteletére adtuk, mely rám nézve emlékezetes marad, a mennyiben oly betegem kellett működnöm, hogy a színfalak közt készített ágyamból úgy vezettek a színfalakig, honnan aztán teljes erőm megfeszítésével léptem a színpadra és játsztam, de az igazgatóim el nem engedték volna, hogy az előadásban én részt ne vegyek. Igyekeztem is eltitkolni a színpadon betegségemet, s kedvenc szerepemet az «Ismeretlen Nő» ben nem kevesebb hatással játsztam, mint máskor, mert lelkesített a tudat, hogy most a nagy honfi előtt állok. Színkörünkbe igen sokan jöttek el a végből, hogy láthassák gróf Széchenyit, de még többen jöttek volna, ha a városbeli polgárság nem féltené házait a felszaporodott gyujtogatóktól Társaságunkkal még a régi kedvetlen állapotban van, kívált Farkas Lajos, a legjobb színészünk és én, miután a két igazgató vezetését nem tudom helyeselni s főleg azért, hogy Erdélybe nem tudnak levinni minket, hová rég vágyakozom. Kilényi nem akar az útiköltségre pénzt riskirozni, Chibainak pedig nincs, sőt

akarata sincsen, mert ő csak azt akarja, a mit a felesége parancsol. Komáromi Soma társnak hív Makóra, Hetényi pedig 120 frt fizetést és jutalomjátékot ígér, de tartózkodva mennék hozzájuk, mivel egyik sem megbízható, Hetényi furfangos és sokszor botrányosan szemtelen, Komáromi pedig nagy színész, de garázda és veszekedő. Egyelőre mindent az időre és jövőre bízok.

Szeged, augusztus 9. Ismét Futó ezermesteri tudományához folyamodtunk, hogy egy oly jövedelmező napot csináljunk, a mely eladósodott társaságunkat Szegedről kisegítse. Előadtuk ma Nagy Ignác «Állatok Gyűlése» című paródiáját, melyhez az állatfejeket Futó készítette, s ezen előadásunk sikerült is annyiban, hogy 100 frt tiszta jövedelmet hozott. Az a közönség, mely emberi ábrázattal nem nézett meg minket, hát felkeresett mint állatokat. Én a verebeket produkáltam, nőm az őzikét. De hát «mi ez a tenger síma tükrehez» azaz, hogy mi ez a 100 frt a mi szegedi adóságainkhoz? — Holnap Makóra akartam átrándulni vendégszerepekre, de Farkas Lajos megelőzött s még ma kiment, így én nem tolakodom, ámbár megígértem Komárominak, hogy legalább vendégszereplésekre elmegyek hozzá; de két vendég egyszerre nem léphet fel, s én hon maradtam. Igazgatóink már Vásárhelyen kicsinálták a helyet. Én még mindig határozatlan vagyok, hogy velök menjek-e? Várom Hetényitől a választ, hogy feltételeimet teljesíti-e? Kilényi és Chiabai örömet elválnának egymástól, de Kilényi nem válhat Chiabaitól azért, mert akkor nincs primadonnája, miután a kezdő, de tehetséges és igen szép Polyakovicsné, szintén válni akar a társaságtól s műutazásra akar menni Farkas Lajossal, bár Déryné is itt van, de ő már elvénült, Chiabai pedig azért nem válhat meg Kilényitől, mivel hogy neki nincsen pénze a társaság tovább vite-lére, így minden a régiben marad, én pedig határozatlanságban.

Szeged, augusztus 12. Tegnap újra adtuk az állat-komédiát igen csekély közönség előtt. Ugyaneznap visszaérkezett Farkas Lajos Makóról, velejött Komáromi is, hihetőleg verbuválni. Dél-előtt gyűlésünk és számadásunk volt, hol Kilényi ismét hosszas csűrést-csavarást fejtett ki, hogy minél jobban eladósítva a társulatot — minél jobban fejhesse. Mig én helyzetem felett töprengtem, Komáromi kocsit rendelt szállásom elé, kiadatta az igazgatók által járandóságomat s felrakatta podgyászatot. Késő éjjelre érkezünk Makóra, hol Komáromi nejét Szilvási Esztert és Bányai Rózát még beszélgetve találtuk.

Makó, augusztus 15. Igazgatóm Komáromi Soma most még igen humánus irányunkban, de nem tudom, hogy ez meddig fog tartani, miután az ő kiméletelessége senki irányában nem szokott huzamos lenni. Mint új tagjai nőmmel tegnap tettük az első vizitet nála. Végtelen láрма hallatszott ki lakásából az utcára, ajtaján hatszor is kopogtattunk, de a lármában, mi belől volt, senki sem

felelt. Elvégre szabadságadás nélkül beléptünk s nem csekély meglepetésünkre csak Komáromit találtuk a szobában! Kivel pörölhetett ez? Hisz itt senki sincsen kívül? Mikor kérdezősködünk neje után, s megkérdeztük, hogy hozzá nem lehetne-e szerencsénk, bekíált az ágy alá alábbszálló tónuson, mint az ajtó előtt hallánk. «Gyere ki te Eszti! Itt vannak és látni akarnak Szuperék!» Szegény Eszter asszony az ágy alá menekült férje ütlegei elől, s onnan bújtt elő tiszteletünkre.

Makó, szeptember 20. Miután a társaság három hónapot töltött el itt becsületben, — ma utoljára játszottunk. Most Zombor felé készülünk, hol az időt a jövő hó 20-ig akarjuk eltölteni. azután pedig az Olaszhonba kiránduló magyar szintársaság Velencéből érkezett felszólító levele szerint Pécsre fogunk menni, hol a pécsiek által biztosított 6 havi időny alatt mi a drámai részt fogjuk képviselni az egyesült társaságban.

Zombor, október 6. Közönség még mindig szép számmal látogatja kis termünket, kár az, hogy nagyobb helyiséget nem kaphattunk és hogy Komáromi rendszerint elszámítja a jövedelem tiszta részét, úgy hogy nekünk mi sem jut.

Zombor, október 11. A mai «Pesti Árvíz» című új darab fele színházi dús bevételét elcsalta a társaságtól, dacára, hogy ahhoz mi jussa sem volt. Ez aztán minden jóra való embert elidegenít tőle s többen elhatároztuk, hogy elszakadunk tőle, annyival inkább, mivel Kilényitől való elcsalogatása alkalmával tett ígéreteit ép úgy nem váltá be, mint Erdély iránti terveit, sőt legújabbban az Olaszországból hazatérő pécsi szintársulattal való reményeinket is meg hiúsítá állhatatlansága, illetve a Szabadkán tartózkodó Török Béni-vel való hátunk mögött folytatott egyezkedése.

Zombor, október 27. Ma utolsót játszott Komáromi társulata Zomborban, mely előadáshoz átjött Török Béni is nejevel s ennek leányával Munkácsi Flórával, de nem tudtak ezek sem hatást csinálni, mert a közönség botrányai miatt, és a társaság irányában elkövetett leplezetlen zsarolásai miatt kedvetlenségét még Komáromi vendégeivel is éreztetni kívánta. Engem mindegyre biztatnak társaság szervezésére, sőt a kaszinó 200 frtot is ígért ajándéknak az első beruházásokra.

Zombor, október 29. Ma tartottuk zárszámadásainkat, s miután összes tartozását letagadni kezdé, a bíró előtt igazolván követelésünk jogosultságát, Komáromi és összes jószágga őrizet alá tétetett. Végre is belátta helyzete tarthatatlanságát és kielégített bennünket órával, díszletekkel és ígéretekkel.

Zombor, november 8. Miután a kaszinóbeli társaság mindegyre erélyesebben ösztönzött szintársulat szervezésére, teljes hét napot töltöttem kocsin a végből, hogy színészeket toborozhassak. Végre részben Kecskeméten, részben Nagy-Kőrösön sikerült is néhányat

busás ígéretek mellett magamhoz szerződtetni. Hogy a vasárnap esti nagyobb bevételtől el ne essünk, a «Vallomások» című sikerült vígjátékot osztattam ki. A társulat újon érkezett tagjait a közönség igen szívélyesen fogadta és tiszteletükre a «Három baltában» vendéglakomát is rendezett. Keddre a megsziporodott társaság a «Notredam»-ot fogja adni bemutatón.

Zombor december 1. Első bérletünk 90 bérlővel szerencsésen bevégeződött, sőt második bérletünk is jól jövedelmez. Ez anyagi elismerésen kívül több rendbeli megtiszteltetésben is részesült társulatunk. Legtöbb időmet a Fratricis család megveszte híres vendégszerető házában és a vendégszerető plébániai papok közt töltöm.

Zombor, 1847. január 4. Ma játsztunk utolsót Zomborban s készülünk Halasra. Hogy a társulat legújabb szerzése alkalmából Mátrai Pistát igazgatótársul felvettem, azt igen sok okom van megbánni, miután nem igen lehet hasznát venni, sőt minduntalan civódást is idéz elő. De nem tudom nélkülözni, miután könnyelműen eladósodott társaimat az ő segélye nélkül nem vagyok képes új állomásukra, Halasra kimozdítani.

Halasra utazás. január 8—10. A nagy hófúvások miatt hajóvontató fuvarosok mertek csak arra vállalkozni, hogy tovább szállítsanak. Keserves volt útunk, miután az utakat láthatatlanná tette a rengeteg hó, s épen nem lehetett látni a csapást, mi folytán útnélküli útunkban hol egyik, hol másik szánunk borult fel s az embereket és holmikát úgy kellett a hóból kikaparni s újra felrakni. Madarason óva intettek arra, hogy jól vigyázzunk útnak közben, mivel útnak nyomát sem fürkészhetni ki. Jól megreggeliztünk, meleg téglát rakattunk lábaink alá, s úgy-ahogy beburkolódtunk téli öltönyeinkbe s nekiindultunk a hósivatagnak. Alig távolodtunk el Madarastól néhány ezer ölnyre s a leereszkedő köd miatt teljesen eltévedtünk, azt sem tudtuk a megújuló hófúvatagok közt, hogy a kívánt irányban haladunk-e, vagy épen az ellenkezőjében s ehhez még a gyakori felborulás és felpakolás járult. Kora reggeltől délig tévelyeghattünk, midőn harangszót hallottunk a távolból s az után haladva nagy örömeinkre nevetésükre egy kis faluba értünk. Embert nem látva az utcán, azt sem tudhattuk meg, hogy hová jutottunk, csak mikor a vendéglőházhoz értünk, akkor tudtuk meg, hogy ugyanazon Madarashelységbe tértünk be. Honnan kora hajnalban kiindultunk. Örültünk ennek is, miután különben az egész karaván megfagyott volna a pusztán. Délután eloszolván a köd, kalauzt fogadtunk, ki el vezetett estig a mélykúti csárdáig, hol nem lévén külön szoba, a nők az ivóteremben telepedtek le, a férfiak pedig kártyázással töltötték az időt. Egyszerre csak betoppan három gyanús kinézésű ember két cigánynyal és nagy hetvenkedéssel parancsolván bort, egyszersemind ráparancsolnak a férfijátzókra is, hogy osszsanak nekik is, midőn pedig ezek kijelentették, hogy tovább

nem kívánnak játszani, azt kezdték követelni az asszonyoktól, hogy táncoljanak. Miután a korcsmáros figyelmeztetése szerint ezek hires szegénylegények s nem jó velük ellenkezni, egy pár nő rá szánta magát a táncrea, míg végre milenyugodni óhajtván, szépszerével kituszkoltuk őket az ivóból. Alig hajtottuk fejünket nyulalomra, midőn éktelen zaj kezdődött a kocsiszín alól, hol egyik kocsisunk azt vette észre, hogy a betyárok ládáinkat feszegetik. Miután felugráltunk s fenyegetőleg lekiabáltunk hozzájuk, de ők nem tágitottak ládáink mellől, sőt fenyegetődni is kezdtek affelől, ha mozdulni merünk, előszedtük puskáinkat, s minthogy ez időben csaknem minden vándorszínésznek volt puskája, a korcsma tornácából feléjük irányzott lövéseinkkel elriasztottuk őket, s ezután egyik kocsisunkat töltött puskával őrü állítottuk holmink mellé. Végre vasárnap, azaz ma délben Halasra értünk, elkésésünk miatt ezúttal azon kárt szenvedtük, hogy színpadunkat az első bál megtartása előtt nem engedték a bálteremben felállítani.

Halas, január 23. József nádor halála miatt az országos gyász következtében a színelőadások felfüggesztettek, s hosszas kérelmezésem után előadásaink a társulat által a Künság főkapitányához felterjesztett könyörgőlevélre csak oly feltétel alatt volt kezdhető, ha mutatványunknál a zene elmellőztetik. Végre tehát két heti szünetelés után megkezdhattuk előadásainkat «Egy anya a népből» című színdarabbal, melyben nőm a címszerepet adta kitünő sikerrel, magam pedig a korhely Remyt a közönség szüntelen derültége közt. Minthogy Mátray nemcsak hogy saját személyét illetőleg nem törekszik előre, de az előhaladásnak útját is állja falusi tempóival, Chiabait hívtuk meg Szőlősi és Szerbényivel egyetértőleg directornak, ki jelenleg társaság és díszletek nélkül teng Fél egyházán.

Halas, február 16. Ma utolsót játsztunk Mátrayékkal s ezután a társaságot és igazgatást egészen Chiabai vette át. Még négy előadást fogunk tartani, hogy elsőrangú művésznőnket Chiabainét bemutatathassuk, kit néhány év előtt Miskolczi Lilla néven láttak itt mint kezdőt. És e négy előadás igen jól sikerült. Mátray néhány barátjával Kalocsára indult, mi pedig Bajára készülünk.

Baja, március 4. Allig pihentem egy napot s már is útra kellett indulnom hős szerelmes után. Miután Chiabainé azt vélte, hogy az ő hívására Rónay eljön hozzánk, Szabadkáról útnak indultam vele, de Rónayt már nem találtuk ott. Chiabainé Kanizsára indult, onnan azonban Rónayt nem tudta elcsalni, mivel őt már egy szívbeli viszony Kilényi társulatához kötö, elhozta azonban helyette Kanizsáról Udvari (Potemkin) Ödönt, ki igen csinos gyerek és Chiabainének igen tetszik. Míg mi szerelmes-színészt fogni jártunk, Chiabai a halasi műkedvelőktől általam megvásárolt díszleteket kitöltötte, kifestette, színpadot építtetett s azon meg is kezd-

tük előadásainkat Szigligeti legújabb népszínművével a «Pesti Árvíz»-zel, nagy közönség élénk tetszése mellett.

Baja, március 28. Tegnap adtuk Chiabainé javára Ponsard Lucetiáját, melyben Sextust személyesítém s komikus létem dacára is elég tűrhető sikerrel. Ma a «Rab Poplaveczét», e nevezetes comico-intricumot játsztam igazi szenvedélylyel és derült kedélylyel, mit az is okozhatott, hogy Túróczyéknál lévén ebéden, ott jól elborozgattam s kedélyem a szerepjellem kedélyéhez derültté lőn.

Baja, április 28. Utolsó hetünk Baján, részben az élelmi szerek feltűnő megrágulása, részben pedig a miatt, hogy társaságunk túlszaporodott, s végül, hogy Bartók a külföldre menő magyar dal-társulat impressariója ígéretét meg nem tartá, Baján való együttes működésünk iránt — rosszul ütött ki. Szerencsénkre elmaradtak tőlünk többen, köztük Benkő Kálmán, Réti Zsófi, Andrászi a népszínműenekes és a kis Kővári Stefi is, kik Hevesihez pártoltanak, még mindig és már rég szervezkedő operatársulatához.

Zombor, május 2. Ma kezdtük meg előadásainkat Szigeti Józsi népszínművével, a «Jegygyűrű»-vel, s volt alkalmam meggyőződni újra, hogy az egész közönség, legkivált pedig a vagyonosabb szerb családok keresve-keresik az alkalmat, hogy egyik-másik színész iránti elismerésüknek kifejezést adhassanak. Csak az a baj, hogy rendkívül nagy az élelmi szerek drágasága, egy mérő tiszta búza 40—50 frt. Ha egy forintos kenyeret veszünk reggel a piacon, hát estig elfogy, mivelhogy csak egy kis cipő kapható 1 frtért. És mégis a tehetősebbek szorgalmasan eljárnak a színházba, de a köznépet nehezen nélkülözzük és mégis nem állunk rosszabbul mint máskor. Míg Baján két hó alatt 110 frtot kerestem, itt öt hét alatt 190 frt osztalékot kaptam. El is határoztuk itt kivárni a gyűléseket. Ma fogtak el itt három pécsi szökött katonát, kik agyonlőttek egy pandúrt. Most statarialiter ki vannak kötve a megyeház udvarán arccal a pandúrok szobája felé fordítva, hol az agyonlőtt pandúr kiterítve fekszik koporsójában, erősen megvilágítva viaszgyertyákkal, hogy egész éjjel ne vehessék le szemeiket áldozatukról. Holnapután alkalmasint mindhárman függni fognak.

Zombor, június 28. Tegnap fejeztük be előadásainkat Zomborban «Zombori Leányvásár» című compositiómmal, mely nem bír több becsel mint az alkalmi darabok, de arénánkat színültig megtölté nézővel.

Harkány, július 4. A mennyire le volt hangolva társaságunk mikor idejöttünk, annál inkább megörvendett, miután nemcsak hogy szép helyet kaptunk, de gróf Batthyány Kázmér uradalmi tisztjei deszkákat, szegeket és napszámosokat is feles számmal adtak arénánkhoz, melyben mai vasárnapi második előadásunkra tömérdek néző jelent meg, pedig hát a «bácskai nábobok» még nem érkeztek meg ide. Nekem itt igen sok ifjúkori ismerősöm van, közülük Gózon

Lajos, ma érkezett meg Friebeisz Istvánnal, kit az uradalom hozatott le a harkányi fürdőre, hogy neki is legyen egy Bizaya, a mint van Fürednek.

Harkány, július 10. Ma «Csikós»-ra egészen megtelt arenánk, Friebeisz Pista nagyon jól viszi tóngéber szerepét, írói álneve nagy népszerűséget szerzett számára, s ennél fogva neki, mint a fürdő arslánjának sikerült is részünkre sok bérlőt fogni az immár gyülekezni kezdő «bácskai nábobok» közt, kik pompás négylovas fogataikkal és díszruhás cselédségeikkel nagyvárosiassá varázsolják e kis fürdőt.

Harkány, augusztus 20. Tegnap meghallottuk, hogy a megyegyűlések Szegszárdon megkezdetnek, elhatároztuk tehát, hogy ma utolsót játszunk itt, honnan a fürdővendégek javarésze részben a váltóláz, részben a fényűzésben való kimerültség miatt — elköltözött.

Mohács, augusztus 21. Saucúkon átutazva, megpihentünk a nagy korcsmában, hol a német korcsmáros-mészáros, tudva azt, hogy a szegény színésznéptől nem sok haszna leend, ok nélkül belénk kötött. Igaz ugyan másrésről, hogy parancsolni senki sem tud jobban, mint a színész; ha déltájban megrohan egy vendéglőt, azt követeli, hogy tüstént tálaljanak neki izlése szerint. Ebből kezdődött a perlekedés, a mi végre odafajult, hogy a színésztársaság a mészáros-korcsmárost, pincéslegényeivel egyetemben kidobta saját korcsmájából s az udvarra kizárta. Erre az án a mészáros összeszedte a falu mészárosait s azok taglókkal jöttek megostromolni az ajtókat. Ezt látván a színészek, puskáikhoz nyúltak, s lövésre kész fegyverekkel a taglós vitézeket hátraszoríták és a társaságnak is útát nyitottak a kimenekülésre és kocsira ülésre, mire annyival inkább nagy szükség volt, mivel már az egész falu allarmirozva volt s ugyan csak készenlétben kellett a puskákat tartanunk és lóhalálban elhajtanunk, hogy ne jöhessenek utánunk. Miután pedig menekülésünk közben tudtunkra esett, hogy Szegszárd színtermét most építik csak, kénytelenek voltunk Mohácsra fordulni. Harkányon kapott epelázam még mindig szörnyen gyötör s hozzá még lakást sem tudunk kapni, hanem a «Fehér kereszt» vendéglő folyosóján tengődöm a földre vetett almon egész nap. Bizony-bizony megsúlyosodott rajtam az úr keze.

Mohács, augusztus 22. Ma volt első előadásunk; de miután társaságunk legnagyobb része a harkányi tartózkodás alatt kapott lázban szenved, előadásunk szörnyű nyomorúságosan ütött ki. Engem társaim az előadás előtt karbavéve emeltek ki az ágyból, s miután arcom a láztól vacogott, jóidőbe került, míg a tengerész szakállt képemre tudták erősíteni. Első előadásunk oly silány volt, hogy első darabunk, illetve fellépésünk tökéletesen megbukott s engem a megerőltetés annyira kimerített, hogy eszmélet nélkül vittek szállásomra, melybe nemcsak hogy nem tett rác gazdám egyetlen butort

sem, de hová a szomszédos börtönhelyiség bilincscsörrenései is szünetlen áthallatszottak.

Szegszárd, október 3. Egy hét óta naponkint játszunk, mint-hogy megyegyűlések vannak, s meglehetősen eredménnyel, csak-hogy színtermünk szörnyű parányi, s így a közönségnek fel kell magát osztania, hogy ki melyik nap jöjjön színházba. Általában az itteni közönség naponta szeretne járni, miután jól össze vagyunk tanulva s szakadatlanul új darabokat adunk.

Székesfehérvár, október 25. A múlt vasárnap befejezván Szegszárdon előadásainkat, sokáig tanakodtunk útirányunk felől, elvégre Veszprémet tűztük ki állomásul azzal, hogy a vásár tartama alatt Székesfehérvárra megállunk. Hogy ezen határozatunkkal mily bakot lőttünk, azt beláttuk, a mint Fehérvárra értünk és ott találtuk Mátrai társaságát, kivel hosszas bíráskodás után oly föltétellel egyeztünk ki, hogy mi kevesebben lévén, a jövedelemnek egy harmadát kapjuk, ők pedig, kik többen vannak, de silány színészek, két harmadát bírják a tiszta jövedelemből. Belé kellett e föltételbe nyugodnunk, mivel nincs pénzünk a tovább utazásra s Mátrai mindegyre igéri is, hogy ő a vásár után rögtön elköltözik. Az esőzések miatt eddig kocsi bérünket sem kerestük ki s nem is csodálható ennél fogva, hogy ezt látva Mátrai kezdő színészekből álló társulatával im a harmadik előadás után eltávozik innen.

Székesfehérvár, november 16. Miután a Veszprémig való utazáshoz nincsen pénzünk, kénytelen-kelletlen itt maradtunk s bérletet nyitottunk. Bérelő azonban csak néhány jelentkezvén, kihirdettük, hogy tisztelettel visszafizetjük a bérelőknak a bérletet, miután nem vagyunk képesek a mindennapit kikeresni. E hirdetésünk megjelenése után báró Fiáth felhivatta ma az előadás alatt a helyben lévő casinóba igazgatónkat Chiabait, s kijelentvén, hogy a társaság képességével a közönség igen meg van elégedve, — ajánlá, hogy visszaadva a bejött bérletet, tartsunk néhány napi szünetet, s ezalatt készüljünk új darabokra, s legyünk jó reménységgel, mivel ők fogják szedni a bérletet, nem engedhetvén meg azt, hogy egy jóra való társaság a magyar színészet régi tűzhelyétől bukással távozzék.

Székesfehérvár, november 28. Fiáth báró felszólalása meghozta a kívánt sikert és igen szép számú bérelőnk akadt. Szigligeti gyenge «Pasquill»-ját a premiéren tetszéssel fogadták, a «Párisi rongyszedőt» pedig meg is kellett ismételnünk; ebben én adtam a fárasztó címszerepet. Mostanában még négy új szerepet kell e héten betanulnom: «Kérek két pengőt», Szárcsáját, «Egy nő, ki az ablakon kiugrik», Dernői báróját, továbbá a «Világszínjátéka» és az «Udvari bolond» egy-egy jelentősebb szerepét.

Székesfehérvár, december 18. Ma nyitottuk meg az új bérletet a «Közönyt-Közönnyel», melyben én Perint, nőm Floretta szerepét adta.

1848. *Székesfehérvár, január 17.* Mióta a far-ang beállott, igen

megcsökkent jövedelmünk, ezért is tegnap utolsót játsztunk s ma számadásainkat hozván rendbe, készülődünk Veszprémbe. Pozsonyból meghívást kaptam az igazgatóságtól 170 frt havi fizetésre és 30 frt útiköltség pótlásra, de bármint szeretnék is az országgyűlés alatt Pozsonyban játszani, elkerülöm Pozsonyt, mivel a rendező ott Komáromi.

Veszprém, január 22. Ma kezdtük meg előadásainkat «Egy napi kacérság» című vígjátékkal, s közönségünk nagy meglepéssel hagyta el a színházat.

Veszprém, február 14. Majdnem minden darabunkat ismételni kell, részint azért mert nem fér be mind a közönség termünkbe, részint a tetszés miatt, melyben új darabjaink részesülnek. A «Bácsi» című kis vígjáték, melyben én a címszerepet játszom, oly tetszésben részesül, hogy ma már hadmadszor adtuk.

Veszprém, március 5. Kellemetlen fergeteg dühöngött egész nap, a szobát nem is lehetett elhagyni s ezen rút időben toppan be hozzám Petőfi Sándor barátom, hazánk kitűnő lyricusa. Igen nagy öröömre szolgált e meglepetés annál inkább, mert már rég találkoztam vele Pesten és akkor is csak futólag. Most nejével utazik itt keresztül s együtt látogatták meg színi előadásunkat, hol a nagy közönség közt nagy sensatiót keltett megjelenésük. Indítványozták éjizenével való megtiszteltetését is, de biz az csak a tervezetnél maradt, én nem forcirozhattam. A színházban pedig oly kevesen voltak a rossz idő miatt, hogy ebből nem nőhet ki magát az entusiasták serege.

Veszprém, március 6. Korán keltem, hogy még egyszer találkozhassam Petőfivel és a Stinglibe siettem. Jókor érkeztem Nejével megismertetvén, egy kellemes órát töltöttem körükben, míg ők útra nem keltek azon vigaszt hagyva számomra, hogy jobb kedvvel látta Petőfi az én baráti látogatásomat, mely ifjúsága emlékeit megnyitá, mint azt, ha egész Veszprém városa tiszteletére hozzá rohant volna. Bizalmasan közölte, hogy körútját némileg politikai szempontból is teszi. A sár miatt nem tudunk Pécsre kocsikat kapni!

Veszprém, március 10. Ma igen-igen sok bajunk volt primadonnánk és első szerelmesünk miatt, kiknek titkosan táplált kölcsönös érzelmeik miatt már számtalan kellemetlenségen estünk át. Ma a legnagyobb mértékben tört ki a kellemetlenség, miután Chiabai légyotthon találván őket, szörnyű dühbe jött s elillant vetélytársát halálos tenyegetéssel keresgélte, nejét is agyonlövessel fenyegetvén. Mi alig tudtuk nagy ügygyel-bajjal megszöktetni Benedeket s lefegyverezni a dühöngő Chiabait, — midőn Chiabai rájött arra, hogy az általa fenyegetett bizalmas pár egy műbarátnál újra találkan mulat. Itt aztán néhány pillanaton mult, hogy Benedek el tudott rejtőzni.

Pécs, március 18. Délben értünk Pécsre, hol általános az ünnepeyes öröm a fölött, hogy a 12 reformpont elfogadtatott. Mindenki

nemzeti kokárdát visel kalapján. A városház tornyáról lelógó nemzeti színű zászló csaknem a földet söpri. Megérkezésünk után rögtön felékesítettük magunkat nemzeti tricolor kokárdákkal.

Pécs, március 28. Ma nagy megyegyűlés volt, melyben mint egy akarát uralkodott a szabadság érzete ünnepiesen és lelkesen. Ugy látszik, hogy mindenkinek a politikára és saját jövőjére van csak gondolja, s a színház keveseknek jut eszébe.

Pécs, május 4. Tegnapelőtt vonult be az új ministerium által újonnan kinevezett alkotmányos főispán gr. Batthyány Kázmér. Ezt rohant bámulni minden ember s e miatt előadásunk is elmaradt. Ma diszeloádást tartottunk a főispán tiszteletére, valahára telt ház előtt.

Pécs, május 8. Tegnap utolsó előadásunk volt Pécssett. Négy előadásunkat tisztelte meg a főispán s általa bevonatott a közönség. Ezzel aztán kimozdulhatunk Kaposvárra, hová én holnapután hajnalban előre indulok mint rendező.

Halas, június 15. Miután Kaposvárrott társaságunk fiatalsága felcsapott honvédnek, a családosok pedig, kiknek nincs tűzhelyük, a Drávához mennek nemzetőrnek, én haza indultam szüleimhez, szüleim és szülőföldem védelmére!

Baja, július 17. Baján vagyok — és pedig a színészeknél! Atyám marhákat hajtatott a vásárra, és én ez alkalmatossággal szintén ideutaztam, hol Kőrösi társasága és több bajai ismerősöm unszolására fellepek ma Berton aranyműves szerepében.

Halas, július 19. Ma visszatértem Halasra Kőrösi Millivel, kit követni fog a társaság, hogy az itteni vásár alkalmából néhány előadást tarthasson a kún tábor előtt; azonban mire ideértek, már a tábor elszállíttatott Bácskába, hol a rácok lázongása mind nagyobb mérveket ölt.

Halas, július 24. Színésztársaim semmire sem tudtak menni, bárha Latabár is hozzájuk csatlakozott, megszűnt mindenütt a színészet, miután az ország alsó felében teljes erővel dúl a hadjárat. Szathmári Dani barátom és színésztársam volt az első honvédáldozat, kit Tisza-Földvárnál az első ágyúgolyó terített le.

Szeged, szeptember 16. Legtöbbnyire ágybanfekvő lázbeteg lévén, légváltozás okából elvitettem magamat bátyámmal, ki az önkéntes nemzetőrök számára öltönyt készített, utazási helyére: Dorozsmára, hol míg ő a szabókkal értekezett, én a közeli Szegeden felkerestem itt működő színésztársaimat. Ez az egyetlen társaság, mely a forradalom válságai dacára is sikerrel működik. Többen vannak közöttük a mi Kaposvárrott szerteoszlott társaságunk közül is. A jobb erők közül kezd kifejlődni a kis Munkácsy Flóra, ki most kezd nagyobb szerepeket játszani. Itt van Szabó Mócsi is családjával, de nem működik itt mint színész, hanem mint korcsmatulajdonos és pedig igen jó sikerrel. Neje és serdülő leánykája a Pepi, végzik a kiszolgálást.

Cegléd, november 20. Nehogy lázbajom mellett a tétlenség izgalma teljesen tönkre tegyen, Mátrai unszolására beköltöztem Ceglédre azon reményben, hogy a légváltoztatás folytán váltólázam talán elmarad. Ide ma délután 4-kor értem s Mátrai társulatában a vándorszínészet legnyomorultabban tengődő alakjait találtam. Mennyire tönkre silányította a hadjárat a művészet derék papjait! A csizmadiaszínt nevezik: Thalia csarnokának, melyben a csizmadia-tőke körül találtam pályatársaimat nyomorultan costümirozva, mindnyája szeméből az éhség nézett ki; olyan szedett-vedett nép volt ez, minők általában a kocsiszínnek és pajták hősei. Beszédök épen a pesti nemzeti színház volt s széltire bírálgatták Lendvayt és Egressyt hazánk első művészeit. Ide vezetett be legelőször is az igazgató, ki megérkezésem tiszteletére sárga ködmönt öltött magára, s minthogy épen a hideg gyötörte, gyógyszerül borsos és paprikás bort melegítettett magának a csizmadianéval. Szinte kedvem lett volna e látványra visszafordulni Halasra, de az álszégyen nem enged megretírálnom, no meg azt is reméllem, hogy adott ígérete szerint Kecskemétről utánam jön Szöllösi barátom és Horvát Gyuri is mielőbb megérkezik nejével. Így mégis csak leszen egy pár becsületes ember, a kikkel érdemes egy jobb jövő reményében fáradni.

Cegléd, november 21. Átvettem a rozszant társaság rendezését s kiválogatva a használhatóbbakat, előadtuk a «Lindát». El nem képzelhető, mennyi kinba kerül nekem egy-egy tisztességes előadás. El kívánkozom innen.

Cegléd, december 1. Végre sikerült rábírnom arra Mátrait, hogy mondjon le a faluzgatásról és csakhogy nála maradjak, megígérte, hogy e napokban Kecskemétre költözünk, viszont én szerződésileg lekötöttem magamat hozzá új évig. Délután egy század honvéd érkezett ide, e lelkesült harcosok közt igen sok ismerősre akadtam, sőt színészekre s színészuőkre is. A többi közt velök jött Benedekné, kivel a tavasszal együtt voltunk Kaposváron és Polyákovicsné, kivel Baján találkoztam a nyáron vendégszereplésem idején. Ezek is követik férjeiket a táborba. Régi kedves pályatársam Tibos, ki jelenleg honvédtiszt, azt tanácsolja, hogy maradjak csak színész, a tábori élet nem oly nőnek való, a minő az én nőm. Oda Benedekné és Polyákovicsné illenek csak be.

Kecskemét, december 6. Végre ma átjöttünk Kecskemétre. A gyönyörű napfény és a nagykőrösi hosszú pihenő elfeledtették betegségeimet. Itt találtuk az általunk elbocsátott színészsálat, kik a nagy vendéglőben director nélkül ismétlik kontárkodásaikat 12 krajcár bemeneti díjért.

Kecskemét, december 17. Ma saját művemet «A tömeges népfelkelés»-t adták, s miután szokatlanul nagy közönségünk volt, megvendégeltem azokat, a kik darabom sikerét elősegítették. Ha több ily jó napom volna, talán testi és lelki bajom teljesen elenyészne.

1849. *Halas, január 23.* Miután a betegség hazaüldözött akaratom ellenére is, kénytelen vagyok vesztegelni, s minthogy hasznosabbat nem vagyok képes tenni, az újoncok tovaszállításával foglalkozó bátyámnak vagyok segélyére, a mennyire erőm engedi.

Kecskemét, március 5. Végre jobban vagyok, most már mehetnék régi vágyam szerint a nemzetőrökkel, de gr. Batthyány Kázmér rendelete következtében a családapákat nem veszik be. Tehát a színészethez kíváncsoztam el, hogy újra önállóvá lehessenek. Bármint iparkodom is társulatunk erőit csoportosítani, a közönséget nem érdekli. Senki sem kívánja Thaliát hallani, midőn az ágyúk szólnak s az égő városok illuminálnak.

Kecskemét, március 12. Ma midőn mindenki magyar katonaságot várt, egyszerre benn termett Kecskeméten mintegy tízezer német és horvát katona, azaz Jellachich és Ottinger táborá vág zene-
szóval, mintha nem is őket kergették volna meg Szolnoknál. Mindent elkövettek, hogy igen soknak látszanak és hogy a népet megfélemlítsék. A várost is körül zárolták, se ki, se be nem engednek senkit menni.

Kecskemét, március 14. Egy német tiszt jött ma a színházhoz, s miután Mátrai elbujt előle, engem csipett elő mint a társaság rendezőjét s szigorúan kérdezé tőlem, hogy miért nem tartunk előadásokat. Én azt feleltem, hogy «ez teljes lehetetlen ily háborús világban». «Miért volna lehetetlen?» válaszoló ő megtoldván azzal, hogy ők mulatni és szórakozni akarnak, a népet is szórakoztatni kell, azért is megkívánják, hogy ma előadást tartsunk. Hiába mentegettem ügyünket azzal, hogy mi magyar színészek vagyunk és előadásunkat ők úgy sem értenék. «Az mindegy — mondá — különben köztünk többen vannak, a kik tudnak magyarul, lám itt vagyok én is. Aztán saját hasznuk miatt is kell játszaniok, legalább számíthatnak közönségre, miután mellettünk nem fognak éhen halni mint e nyomorult magyar közönség mellett». Játékot kellett hirdetnem. A «Tündérlak»-ot szándékoztunk feltálatni a német és horvát uraknak. Természetesen ők azon reménynyel jöttek be este a színhelyiségbe, hogy majd ott összeismerkedhetnek a kecskeméti művelt közönséggel s különösen a hölgyekkel. Azonban ide egyetlen civil sem jött. Megtelt ugyan a színház meglehetősen, de tisztán csak katonatisztekkel, a kik aztán az udvarról és utcáról hajtották be a cselédséget és bábész népet, hogy civil is legyen a színházban. Volt is aztán lármá és olyan garázdálkodás, hogy a szót nem lehetett megérteni, s ily garázdálkodás közt kellett nekünk magyarul játszani, sőt fel is jöttek egynehányan a színpadra is és ők kezdtek komédiázni, a míg egy józanabb fejű ezredes le nem parancsolta őket a végből, hogy mi folytathassuk előadásunkat. Meg is kezdtük, de a rend csak addig tartott, a míg Gyuri és Marcsa az asztalhoz ülnek és a csibét kezdik vacsorázni. Ekkor

újra feljöttek a színpadra azzal, hogy udvariatlanság tőlünk, őket vácsoránkhöz meg nem hívni. Oda is ültek az asztalhoz. «Miféle bor ez? — kiáltott az egyik — haszontalan vinkó! Champagneit ide!» s addig lázmáztak, míg a pincér champagneit hozott. Ott ittak aztán Gyuri és Marcsával a színpadon, míg az öreg ezredes újra fel nem jött és újra le nem kergette őket. Ő aztán hozzám fordult és tiszta magyarsággal arra kért, hogy ne vegyem rossz néven a kihágásokat. Ezek — úgy mond — most azt sem tudják, hogy mit tegyenek: esatából jönnek, örökös izgatottságban élnek a miatt, hogy az ellenség minden percben rájuk tör, szórakozást keresnek az izgatottságban, s úgy mulatnak, a hogy tudnak, miután igen boszantja őket az, hogy Kecskeméten szóba sem áll velök senki. — Ezután hirtelen a sűgőkönyvön titkon fordítva egyet, intettem a sűgőnak, hogy kihagyva egy nagy csomó jelenetet, néhány jelentős tekintettel hazaküldvén a színésznőket, nagy hirtelenséggel befejeztük az előadást, a mit jóformán el sem kezdtünk, kijelentvén, hogy vége van. «Annál jobb — mondák a tiszték, most hát előadás után mulassunk. Wo sind die Damen? Wo sind die Damen?» «Dejszen keresheted, túljárnak azok már a színház határán.» Magunk is iparkodtunk megszökni, csak az öreg directornénk maradt a németekkel a lámpák kioltása végett, végre ez is sűtétben hagyta őket, és akarva, nem akarva, el kellett hagyniok a színházat. Ők ismételve kezdenék raisonnírozni a miatt, hogy ők a színésznőkkel akarnak mulatni, míg én elő nem állottam azzal, hogy «a színészek ugyan játszani tartoznak önöknek, mint mindenkinek, de mulatni senkivel sem kötelezhetők».

Kecskemét, március 16. Ma Jellachich bán hivatott magához a plebániára; megvallom, megdöbbsentem, mikor az ellenség hadvezérének (ki magát szerezásánkkal őrizteti a plebánián) hívását vettem. Mi dolga lehet velem annak a vezérnek. Az igazgatót akartam hozzá tuszkolni, de az a világ kincséért sem ment volna a genant helyre. Magam is először csak a papokhoz mentem be, s miután azok nekibátorítottak s egy segédtsízt által bejelentettek — mertem csak belépni a rettegett bán fogadótermébe. Jellachich egészen magyaros kinézésű, huszártíszti ruhában, tiszta magyar szóval fogadott, s azután megkérdezte, hogy én vagyok-e az igazgató avagy rendező. Igenlőleg felelvén azt kérdezte, hogy miért nem tartatok előadásokat? Én őszintén megmondtam, hogy azért vonakodunk a játszástól, mivel tartunk a tegnapelőtti botrányok ismétlődésétől. «No azt ne vegye rossz néven, ez a háborús idők következménye, de nem soká tart már, azért legyenek nyugodtak és tartsanak rendszeren naponként előadásokat. Ma kívánom, hogy okvetlen játszanak, én magam is el fogok menni a színházba s a katonazenét minden díj nélkül fogom a színházba működtetni». Erre nem lehetett ellenvetést tenni, a korlátlan hatalmú úrnak. Fordultam, megindultam és nyakrafőre készülni kezdtünk az előadáshoz. Kitűztünk valami német vig-

játékot, s hozzáfogtunk a próbához. — Egyszer csak dobpergést hallunk, megszólalnak a trombiták, alarmirozzák a katonaságot és nem telik belé egy óra, mintha a szél hajtotta volna el őket, ágyústól, munitióstól, szerezsánostól tovatűntek. Kiszorította őket a győztes magyar hadsereg közeledésének híre. Mi pedig végtelenül örvendünk, hogy megszabadultunk a mai kényszerelőadástól!

Veszprém, március 25. Szöllősi barátom unszolására hatan elhatároztuk, hogy oly területet keresünk, a hol béke honol, miután pedig ilyennek tekinthető a Dunántúl, hol Hetényi társulata egyedül működik, elhatároztuk őt felkeresni. Ma délután értünk ide köd és hó által verve. A közönség most is oly művészetpártoló mint azelőtt, a hazafias lelkesedés azonban már le van nyűgözve. Számtalan policáj-spicli forog köztünk, kik az emberek hazafias érzéseit fürkészik, és öt forintért eladják embertársukat Judásként!

Veszprém, április 9. Mióta Hetényi társulata velünk megerősödött, szép jövedelmeink vannak. kivált mióta Szabó Károly és neje, az országszerte ismert «Szép Szabóné» (Hóman Lotti) is hozzánk csatlakozott. Valóban, a jelen harcias és zűrzavaros világban szervezni sem lehetne jobb szintársulatot. Meg is volnék elégedve, ha igazgatónk felől nem kellene azt tapasztalnom, hogy mindaz a tömörkedés ferdeség és nyegleség, a mit róla a színészkrónika regél, nemcsak hogy az elsőtől az utolsóig igaz, de naponkint szaporodik is.

Veszprém, május 19. Két hónap óta sok nevezetes eseményt értem meg Veszprémben, de a mennyi örömet éreztem, csaknem ugyanannyi fájdalom is gyötörte lelkemet. A német had futva fut ki hazánkból, de iszonyú volt látni, mint viszik magukkal mint foglyokat a lelkes honfiakat, mint gróf Batthyány Lajost, az első magyar miniszterelnököt, gróf Károlyit és többeket, kikkel nem is mertek megállani a városban, tartván attól, hogy a nép kiszabadítja őket. A városon kívül állott meg a század katonaság, mely kísérte őket, s míg a kíséret pihent, a grófok leszállottak hintóikból. A katonaság kört képezett s ők, a dicső férfiak e körben kénytelenültek sétálni, kitéve a szélnek és nap hevének. Én nem állhattam meg, hogy kalapomat ne emeljem honom ezen nagy fiai előtt, mire egy polyák katona szuronyt szegezve jött felém és parancsolá, hogy fettegyem a kalapomat. Batthyány ezt észrevette s kezével intett felénk. Talán vigasztalni akart, talán búcsút intett. A szentgáli nemesek, mint hírlík, a Bakonyban meg akarják a foglyokat szabadítani, leverni akarván a kíséző századot. Oh bárcsak sikerülne ez nekik! Csakhogy löfegyver nélkül ez bajos dolog, még a Bakonyban is. A fegyverek pedig most be vannak már szedve, még a szentgáli királyi vadászoktól is.

Győr, május 22. Ma Hetényivel és Horváttal Győrbe rándultunk széttekinteni, hogy lehetne-e ott a magyar hadsereg előtt színi előadásokat tartani. Útunkban Győrhöz közeledve örömrival-

gást hallunk a Győrből zászlókkal előrevonuló katonaságtól és kérdéseinkre azt válaszolják: «Budavárát bevették a honvédek». Ezen örvendetes hírrel érkezünk mi be Győrbe s ennek öröme az egész város rögtön feldíszített nemzeti zászlókkal, este pedig kivilágított és a magyar hadsereg tisztikara táncvigalmat rendezett a redoutban. A nép csapatonként járt zeneszóval a kivilágított városban, karöltve a honvédséggel, az örömrivalgásoknak vége-hossza nem volt. Minket is igen szívesen fogadtak a táncvigalomban, s a polgárság és tisztikar előkelőségeivel akként egyeztünk meg, hogy naponkint két előadás lesz a színházban magyar és német, felváltva este és délután.

Győr, május 25. Siettünk Veszprémet elhagyni és ma Győrbe értünk a társasággal. En Görgey Budavárától ideérkező hadseregében több jóbaráttal találkoztam, itt van: Gózon Lajos, ki már őrnagyságig vitte fel, itt van Poltai, ki nagyon igénytelen színész volt és most tekintélyes kapitány, Dobó a markos fiú, ki Békésit Zomborban békéssé tette egy tapintásával, most mint főhadnagy dobálódzik, itt van Szentkúti Miska, ki szintén tiszt már, pedig most is csak oly nagyokat iszik mint a színésznél. Endzselt, kit kecskeméti diák korában ismertem meg, most mint hadbíró talál-tam. Ennyi jó barát közt, a fényes győzelmek után, s a mi fényes reményünk fejében van vígság és öröm!

Győr, május 21. Latabár földim is hozzánk szegődött, miután Győrbe jött itteni zálogtárgyai végett intézkedni és pedig karmesternek tettük, hogy énekes darabjainkat jobban adhassuk, másrészt, hogy társaságunk férfitagjait is egygyel szaporíthassuk, mivel csaknem több a nő nálunk, mint a férfi. Ma tartottuk első előadásunkat a színházban, adtuk: «Egy táblabíró a márciusi napokban» című darabot zsúfolt ház előtt, óriási lelkesültség, egetverő demonstratiók közt. A közönség fele piros zsinóros honvéd volt, ezek kardcsörtetése, s kivált a vezérkar tetszéstapsa minket is rendkívüli módon fellelkesíte.

Győr, május 28. Három előadásunk a legnagyobb sikerrel történt, 938 frtot vettünk be s ezen kívül a győztes hadsereg és örömtől lelkesült polgárokkal mulathatok, nőm és kedves gyermekem pedig köröttem vidáman és gondtalanul élvezi a jelent. Jóllet, dicsőség és szeretettől környezve lehetetlen elhallgatnom, hogy «a földön én vagyok a legboldogabb».

Győr, május 29. Meg vagyok semmisülve. Nem kell az élet, nem semmi, nincs többé örömem, életemre örök gyehenna vár! Eteletem egyetlen öröme, boldogságom, reményem, szóval mindenem, mi az élet örömeit érezteté velem, kibem minden boldogságom összpontosult: *egyellen fiam, Géza: meghalt.* Nem, nem tudom leírni mikép! Csak azt érzem, hogy: *a földön én vagyok a legboldogtalanabb halandó!*

